

ХАЛҚАРО ХУКУК ФАНИ БУЙИЧА МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

- Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши.
- Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.
- Халқаро ҳуқуқ объектлари.
- Халқаро ҳуқуқ функциялари.
- Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.
- Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.
- Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.
- Халқаро ҳуқуқ тизими.
- Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо булган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният тараккиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-бирдан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо булган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у ҳолда, давлатчилик пайдо булиб, ривожланиши билан вужудга келганини эътироф этиш лозим.

Халқаро ҳуқуқ — тарихий ижтимоий-ҳуқуқий амалиёт ривожланиши натижасидир. Инсонларнинг (гуруҳлар, табақаларнинг) уз миллий манфаатларини англаш воситаси сифатида пайдо були-ши, айниқса халқаро муносабатларнинг доимий узгариб туриши-га алоқадорлиги билан халқаро ҳуқуқ; миллий давлатлар ва халқ;-ларнинг тараккиётига муҳим таъсир қўриган ва қўриган кел-моқда. Кишилиқ тарихи давомида халқаро ҳуқуқ; нафақат халқаро муносабатларнинг тараккиёти билан бирга ривожланиб келган, балки уларга маълум даражада таъсир ҳам қўриган.

Халқаро ҳуқуқнинг келиб чиқиши табиий-объектив жараёндир. Халқаро ҳуқуқ; пайдо булишининг умумий шарт-шароити — дав-латларнинг хоши-иродаси эмас, балки инсоният ҳаётининг ша-роити, унинг тарихий тараккиёти, инсоннинг атрофдаги дунё билан узаро муносабати, ижтимоий меҳнат тақсимоти, давлатлар-нинг пайдо булиши ва ривожланишидир.

Халқаро ҳуқуқ, — бизни ураб турган дунёнинг муҳим бир аж-ралмас қисмидир. У доимий равишда инсонга, халқларга, давлат-ларга таъсир қўриган келади.

Халқаро ҳуқуқ муҳим ҳуқуқий категория булиб, халқаро му-носабатлардан, уларнинг иқтисодий, сиёсий, ҳарбий, маданий ва бошқа хусусиятларидан узиб чиққан.

Шундай қилиб, халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши бевосита давлатларнинг вужудга келиши ва ривожланиши билан боғлиқ;. Давлатлар тараккиётининг объектив шарт-шароити улар уртаси-даги сиёсий, иқтисодий, маданий ва ҳуқуқий муносабатларни урнатиб заруратини келтириб чиқ.аради. Бунинг натижаси уларок. ҳуқуқнинг мустақил тизими сифатида халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши в.ривожланишидир.

Халқаро ҳуқуқ давлатлар, халқлар ва халқаро ташкилотлар урта-сидаги турли хил муносабатларни тартибга солишга қаратилган.

«Халқаро ҳуқуқ» тушунчасини аниқлаш ва унга таъриф бериш халқаро ҳуқуқ,

фанининг энг мухим вазифаларидан биридир. Агар, давлат ва ҳуқуқ, назарияси фани давлатларнинг миллий ҳуқуқий тизимига хос булган ходисаларни урганса, халқаро ҳуқуқ; фани эса давлатлараро ёки кенгрок. маънода халқаро муносабатларга хос булган ходиса ва жараёнларнинг ҳуқуқий хусусиятларини куриб чиқади.

Халқдро-ҳуқуқий меъёрларда миллий давлатларнинг узаро муносабатларидаги мураккаб жараёнлар уз аксини топади. Уларнинг асосида шаклланаётган, халқларнинг субъектив хошиш-иродасига эмас, балки ижтимоий тараққиётнинг объектив омилларига мос келадиган ҳуқуқий онг халқаро ҳуқуқда уз ифодасини топади.

Хозирги халқаро муносабатларга таъсир килувчи куплаб омил-лар ичида халқаро ҳуқуқ, устуворлиги тугрисидаги коида ХХI аср-даги цивилизация ва ҳуқуқий онг даражасига купрок. мос келади.

Халқаро ҳуқуқ, фанида халқдро ҳуқуқ. тушунчасига турли хил таърифлар берилган. Шулардан бир нечтасини келтириб утамиз:

- Биринчи таъриф: халқаро ҳуқуқни «давлатларнинг иродасини мувофиқдаштириш асосида тузилган ва ривожланадиган давлатларнинг тинч-тотув яшаши, халқларнинг тенг ҳуқуқлилиги ва уз такдирини узи белгилашини таъминлаш мақсадида халқаро муносабатларни тартибга солувчи юридик меъёрлар тизими» сифатида таърифлаш мумкин¹.
- Иккинчи таъриф: халқаро ҳуқуқ. □ Á 睚 ĩ □ _ □ □

橢橢□□擲 壘壘籬

□□^HHH□R□□□□D□R棗IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1b泵1Z梵1-
t□□Ö□□□梵1H□□r榫1≡≡≡□ 卩t□t□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□t樽1□□

Дилшод Юлдашевич
Муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани бўйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби **уз-узидан пайдо бўлган** эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифатида тушунилса, у **А** **А**

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши ва тарқалиши

- муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич
-
-
- Халқаро ҳуқуқ фани буйича маъруза матнлари
-
- 1-маъруза.
-
- Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти
-
-
- Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.
- Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.
- Халқаро ҳуқуқ объектлари.
- Халқаро ҳуқуқ функциялари.
- Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.
- Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.
- Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.
- Халқаро ҳуқуқ тизими.
- Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.
-
- Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши
-

• Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

• Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у сифатида жуда қўндоқ бўлади (масалан, тинчликшартномаларида).
Хатти-ҳаракатлар давлатлар уртасидаги турли ҳуқуқий муносабатлар объекти бўлиши мумкин (масалан, узаро ёрдам қўриқлари тузумидаги ҳужжатларда, иттифок; шартномаларида).

Муайян хатти-ҳаракатлардан тийилиш ҳам халқаро-ҳуқуқий муносабатлар объекти ҳисобланади (масалан, нейтралитет тугри-сидаги, уруш одатлари ва қонунлари тугри-сидаги халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда).

Халқаро ҳуқуқ. Функциялари

Халқаро ҳуқуқнинг функцияларини қўриб қўймай, унинг мо-ҳиятини очиқ бериш мумкин эмас.

Халқаро муносабатларни тартибга солишчи халқаро ҳуқуқ. қў-қўидаги функцияларни бажаради:

Мувофиқлаштирувчи функция. Давлатлар халқаро ҳуқуқ. меъёрлари ёрдамида халқаро ҳамкорликнинг турли соҳаларида умумий қабул қилинган ҳуқ. -атвор стандартларини белгилайди.

Тартибга солишчи функция. Бу давлатлар томонидан қатъий қоидаларни белгилашда қўндоқ бўлади. Буларсиз давлатларнинг жаҳон ҳамжамияти билан муносабатлари ва биргаликда мавжуд-лигини тасаввур қилишнинг имкони йўқ;.

Таъминлаш функцияси Бунда халқаро ҳуқуқ. шундай меъёр-ларни ўзида мустақамлайдик, бу давлатларнинг қўндоқ йиллик алоқалари жараёнида

белгиланган маълум хулк.-атвор коидаларига риоя қилишга ундайди.

Мухрфаза функцияси. Бу давлатлар миллий манфаатлари ва қонуний ҳуқуқларини ҳимоя қилади.

Халқаро ҳуқуқнинг узига ҳос хусусияти шундаки, халқаро муносабатларда давлатлардан юқори турувчи мажбураш механизми мавжуд эмас. Зарур ҳолларда давлатларнинг узлари жамоа тарзида халқаро-ҳуқуқий меъёрларнинг бажарилишини ва халқдро ҳуқуқдй-тартиботни таъминлайдилар.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқий тизими

Реал воқелиқда бир-бирига боғлиқ;, лекин мустақил икки ҳуқуқий тизим мавжуд: бир томондан, ички давлат ҳуқуқи (ало-ҳида миллий давлатнинг ҳуқуқий меъёрлари мажмуи) ва иккинчи томондан, ҳуқуқий тартибга солишнинг узига ҳос объекти ва субъектига эга бўлган халқаро ҳуқуқ;. Агар, ички давлат ҳуқуқида ҳуқуқий тартибга солиш объекти бир давлат доирасидаги ижтимоий муносабатлар бўлса, халқаро-ҳуқуқий муносабатлар объектига давлатлар ва уларнинг бирлашмалари уртасидаги ижтимоий муносабатлар қиради.

Ҳуқуқ; бир-бирига боғлиқ;, мустақил икки ҳуқуқий тизим (ички давлат ҳуқуқи ва халқаро ҳуқуқ) томонидан ташкил қилинади деб тушунилиши халқаро ҳуқуқ; фанида ҳам, давлат ва ҳуқуқ; назарияси фанида ҳам тан олинган, эътироф этилган. Ушбу муаммо хусусида ҳуқуқшунослик фанида турли хил назариялар олға сурилган.

Баъзи бир олимлар халқаро ҳуқуқди ягона ҳуқуқий тизим деб ҳисоблайдилар. Улар давлатларнинг ички муносабатларини ҳам халқаро ҳуқуқ. тартибга солиши, деб маълум бир босқичда давлатлар-ни ички ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланишини ҳам инкор қилмайдилар, лекин келажакда халқаро ҳуқуқнинг ривожланиши билан йук бўлиб кетади, деб ҳисоблайдилар.

Ички давлат ҳуқуқи ва халқаро ҳуқуқнинг узаро алоқдорлиги шундаки, халқаро ҳуқуқ. давлатларнинг конституциявий тузуми билан, давлатлар ва халқаро муносабатларнинг бошқа субъектлари билан узаро муносабатларда давлат иродасини ифодалашга ваколатли давлат ҳокимияти органлари тизими билан, шунингдек, ҳар қандай давлатнинг ички иши ҳисобланадиган ва одатда халқаро ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш доирасига кирмай-диган ишларнинг мавжудлиги билан ҳисоблашишга мажбурдир.

Ички давлат ҳуқуқи давлатнинг мажбуриятларини мустақамловчи, маълум ҳолларда ушбу давлатнинг миллий ҳуқуқда акс этирилиши лозим бўлган халқаро ҳуқуқий меъёрларнинг мавжудлиги билан ҳисоблашади.

Халқдро ҳуқуқ; ва ички давлат ҳуқуқи бир-биридан алоҳида мавжуд бўлмайдилар. Халқаро ҳуқуқ, меъёрларини ишлаб чиқишга миллий ҳуқуқий тизимлар таъсир қурсатади, у давлатнинг ташқи сиёсати ва дипломатиясида уз ифодасини топади.

Халқдро ҳуқуқ, уз навбатида миллий қонуночиликнинг ривожланишига катта таъсир қурсатади.

Халқдро ҳуқуқ; меъёрлари уз субъектлари учун, яъни энг аввало давлатлар учун ҳуқуқ; ва мажбуриятлар турдиради. Давлатнинг расмий органлари, унинг юридик ва жисмоний шахслари эса бевосита халқдро ҳуқуқ, меъёрларига бўйсунмайдилар, чунки унинг субъекти бўлиб ҳисобланмайдилар. Халқаро мажбуриятларнинг ички давлат ҳуқуқи даражасида реал амалга оширилишини таъминлаш учун халқаро-ҳуқуқий меъёрларни миллий қонунларда мустақамлаш, яъни трансформация қилиш чоралари қурилади.

Қўпгина давлатларнинг, шу жумладан, Ўзбекистон Республикасининг қонунларида шундай қоида мустақамлаб қўйилган, унга қўра давлатларнинг ички қонуни билан халқаро шартномалари уртасида зиддият мавжуд бўлса, халқаро шартномалар устуворликка эга бўлади. Бундай қоида халқаро ҳуқуқда давлатларнинг ички ҳуқуқий қоидалари устидан устуворлиги деб аталади. Ўзбекистон Республикаси Қўқоролик кодексининг 7-моддасида шундай дей-илган: «Агар халқаро шартномалар ва битимларда қўқоролик қонунчилигидагидан бошқача тарзда назарда тутилган бўлса халқаро шартномалар ва битимлардаги қоидалар қўлланилади».

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ

Халқаро муносабатлар давлатлараро муносабатлар билан чекланиб қолмайди. Турли давлатларнинг жисмоний ва юридик шахслари уртасида, халқаро ноҳуқумат ташкилотлари уртасида доимий равишда алоқалар бўлиб туради. Бундай алоқалар тегишли давлатнинг миллий ҳуқуқ, меъёрлари ёки халқаро хусусий ҳуқуқ; меъёрлари билан тартибга солинади. Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ, уртасида яқин узаро алоқадорлик мавжуд. Хар иккиси ҳам кенг маънода халқаро муносабатларни тартибга солади. Халқаро хусусий ҳуқуқ халқаро характердаги фуқаролик-ҳуқуқий меъёрлар мажмуи сифатида халқаро оммавий ҳуқуқнинг умум эътироф этилган тамойилларига зид бўлмаслиги керак.

Халқаро хусусий ҳуқуқ, халқаро оммавий ҳуқуқ, билан айнан бир хил эмас ва унинг соҳаларидан бири ҳисобланмайди. Халқаро хусусий ҳуқуқ; тартибга солидиган узининг мустакил предметиға эға.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни

Халқаро оммавий ҳуқуқ, — давлатлараро муносабатларни тартибга солувчи юридик меъёрларнинг мустакил тизимидир.

Халқаро ҳуқуқий тизими меъёрларини яратишнинг узига хос томони шундаки, бу жараёнда субъектларнинг узи ихтиёрий равишда, хоши-иродасини билдириш йули билан иштирок этадилар. Бинобарин, халқаро ҳуқуқ, уйғунлаштирувчи ҳамда мувофиқ,-лаштирувчи характерға эға.

Халқаро ҳуқуқий тизим субъектларининг узидан бошқа қандайдир бир бу тизимға нисбатан «ташқаридан» бўлган субъектлар меъёрлар яратиш жараёнида иштирок этмайди. Шу боис, халқаро ҳуқуқий тизимнинг субординарлик характери инкор қилинади, ҳеч қим халқаро ҳуқуқ субъектларининг ихтиёриға қарши улар учун ҳулк-атвор қоидаларини, яъни меъёрларни урнатиши мумкин эмас. Бинобарин, халқаро ҳуқуқда нисбатан «қонунчилик», «халқаро қонунийлик» тушунчаларини қуллаш маълум маънода нотугри.

Халқаро ҳуқуқ тизими

Халқаро ҳуқуқ, тизими — бу қуйидаги узаро ички элементларнинг объектив мавжуд бўлган бир бутунлигидир.

- Биринчидан, халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган тамойиллари, меъёрлари(шартномавий ва оддий-ҳуқуқий).
- Иккинчидан, халқаро ташкилотларнинг қарорлари, тавсиявий резолюциялари, халқаро суд органларининг қарорлари.
- Учунчидан, халқаро ҳуқуқ; институтлари (халқаро тан олиш института, шартномаларға нисбатан ҳуқуқий ворислик институти, халқаро жавобгарлик институти ва бошқалар).

Тизимнинг қайд этиб утилган барча элементлари турли бирикмаларда халқаро ҳуқуқ, тармоқлари (дипломатик ҳуқуқ халқаро шартномалар ҳуқуқи, халқаро денгиз ҳуқуқи ва бошқалар) ташкил қилади, ушбу хар бир тармоқ, узи мустакил тизим сифатида намоён бўлади, бундай тизимлар халқаро ҳуқуқнинг яхлит ягона тизими доирасида шу тизимнинг бир қисми ҳисобланиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсати ва дипломатияси

Ташқи сиёсат тушунчаси давлатнинг халқаро муносабатлардаги умумий йуналишини қамраб олади.

Ташқи сиёсат давлатнинг бошқа давлатлар, халқлар ва халқаро ташкилотлар билан узаро муносабатлари соҳасидаги фаолиятининг мақсадлари ва воситалари мажмуини қамраб олади.

Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари Конституциянинг 17-моддасида қонуний жихатдан мустаҳкамлаб қуйилган.

Дипломатия ташқи сиёсатнинг муҳим воситаси ҳисобланади. Айнан ташқи сиёсат дипломатиянинг мақсад ва вазифаларини бел-ғилаб беради. Дипломатия амалий тадбирлар, шунингдек, танқи сиёсатни амалға оширишда фойдаланиладиган шакл, воситалар ва

методлар мажмуини ифодалайди. Дипломатия билан бир каторда давлатнинг иктисодий, маданий ва бошқа муҳим алоқалари ҳам унинг ташки сиёсий воситалари ҳисобланади.

Ўзбекистон ташки сиёсатининг бош мақсади давлат суверенитетини химоя қилиш, ижтимоий йўналтирилган бозор иктисодиётини қуриш учун халқаро замин яратиш, тинчликни ва сиёсий барқарорликни таъминлаш, халқаро ва минтақавий хавфсизликни таъминлаш мақсадида барча давлатлар билан тенг ҳуқуқда ҳамкорликдан иборат.

Ўзбекистон Республикаси ўз ташки сиёсатини юритишда қуйидаги асосий устуворликлардан келиб чиқади:

- биринчидан, ўз миллий-давлат манфаатлари устуворлигида узаро манфаатларни ҳар томонлама ҳисобга олиш;
- иккинчидан, инсон ва давлат уртасидаги узаро муносабатларда умуминсоний қадриятларга устуворлик бериб, Ўзбекистон халқаро майдонда тинчлик ва хавфсизликни мустаҳкамлаш, можароларни тинчлик йўли билан ҳал қилишни ёқлайди;
- учинчидан, Ўзбекистоннинг ташки сиёсати тенг ҳуқуқлилиқ ва узаро манфаатдорлик тамойилларига, ички ишларига аралашмаслик, мустақиллик ва суверенитетни чеклаш мумкин бўлган имкониятларни бартараф қиладиган тамойилларга, давлатлараро муносабатларни мафқурадан холи қилиш тамойиллари асосида қурилади;
- туртинчидан, Ўзбекистон ташки сиёсатида очик мафқуравий қарашлардан холилик тамойилларини амалга ошириш, кенг ташки алоқаларни барча тинчликсевар давлатлар билан урнатилга интилади;
- бешинчидан, Ўзбекистон давлатининг ички ҳуқуқи олдида халқаро-ҳуқуқ меъёрларининг устуворлигини тан олади, халқаро-ҳуқуқий стандартларга риоя қилади;
- олтинчидан, Ўзбекистон узаро ишонч тамойили бўйича икки томонлама ва қўп томонлама ташки алоқаларни урнатиш ва ривожлантириш, халқаро ташкилотлар доирасида ҳамкорликни ривожлантиришни ёқлайди.

2-мәруза

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ МАНБАЛАРИ ВА НОРМАЛАРИ ТУШУНЧАСИ

- Халқаро ҳуқуқ нормалари тушунчаси.
- Халқаро ҳуқуқий муносабатлар.
- Халқаро ҳуқуқ манбаи тушунчаси.
- Халқаро ҳуқуқнинг асосий манбалари.
- Халқаро ҳуқуқни системалаштириш кодификациялаш.

Халқаро ҳуқуқ нормалари тушунчаси.

«Норма» сузи лотин тилида қоида, раҳбарий курсатма, намуна маъносини англатади. Ҳуқуқ нормаси ҳуқуқ субъектлари деб аталувчи ва унда курсатилган шахсларнинг юридик мажбурий характердаги ҳуқуқатвор қоидаларини билдиради. Нормаларнинг юридик мажбурийлиги шундаки, у билан белгиланган юриш-туриш ва ҳуқуқ-атвор қоидалари мажбурий ҳисобланади ва лозим бўлган тақдирда мажбурилов чоралари орқали таъминланади. Миллий ҳуқуқда юридик нормалар давлат томонидан урнатилади, муҳрфаза қилинади ва таъминланади.

Халқаро ҳуқуқ нормалари — давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари томонидан юридик мажбурий деб тан олинган ҳуқуқ-атвор қоидаларидир.

Халқаро ҳуқуқ нормалари мазмуини давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ташкил қилади.

Халқаро ҳуқуқ; субъектининг ҳамда бошқа субъектларнинг лозим даражадаги ва эҳтимолли ҳуқуқ-атвори тугрисида фикрлаши мумкин.

Халқаро ҳуқуқ нормалари — субъектларнинг нормаларида қўзда тутилган, зарурат бўлганда мажбурилаш йўли билан таъминланган юридик мажбурий характердаги ҳуқуқ-атвор қоидаларидир.

Халқаро ҳуқуқнинг узига хослиги шундаки, унинг субъектлари бир-бирларидан ҳамда мажбурий ҳулк-атвор қоидаларини белгилаши ва унга риоя қилинишини таъминлаши мумкин бўлган қандайдир юқори турувчи, учинчи ҳокимият тузилмасидан муста-қилдир. Зеро, узаро муносабатларга қиришувчи давлатлар ва уларнинг бирлашмалари устида уларни узига бўйсундирадиган қандайдир юқори турувчи тузилма ёки бошқа биронбир ҳокимият йук.

Барча халқаро-ҳуқуқий нормалар мажмуи ягона меъёрий тизим — халқаро ҳуқуқни ташкил қилади.

Халқаро -ҳуқуқий муносабатлар

алқаро ҳуқуқ. томонидан тартибга солинадиган халқаро муносабатлар — субъектлари уртасидаги шундай ижғимой муносабатларки, улар халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш объекти ҳисобланади. Бинобарин, бундай муносабатлар халқаро ҳуқуқий муносабатлар характери қасб этади.

Халқаро ҳуқуқ. миллий ҳуқуқ. сингари субъектлар уртасидаги ҳар қандай муносабатларни эмас, балки фақат ҳуқуқий тартибга солиш талаб қилинадиган қисмини тартибга қолади. Бундан ташқари ҳуқуқ. — халқаро ва миллий ҳуқуқлар узининг маълум консервативлиги туфайли одатда вужудга келадиган ҳуқуқий тартибга солиш талабидан орқада қолади.

Халқаро-ҳуқуқий нормалар билан тартибга солинадиган халқаро муносабатлар халқаро-ҳуқуқий муносабатлар характериға эға бўлади. Халқаро ҳуқуқ; субъектлари у ёки бу халқаро-ҳуқуқий муносабатларға қиришиш билан уз ҳуқуқ. ва мажбуриятларини амалға оширадидлар.

Халқаро ҳуқуқий муносабатлар турли-туманлиги билан характерланади ва халқаро ҳуқуқий нормаларнинг турли-туман бўлишини белгилайди. Бир турдаги халқаро муносабатларни муайян гуруҳларға ажратшп мумкин, бу уз навбақида халқаро ҳуқуқ. институтлари ва тармоқларини ташкил қилувчи бир турдаги халқаро ҳуқуқий нормалар гуруҳи ва мажмуи (комплекс) мавжудлигини билдиради.

Халқаро-ҳуқуқий институт — бир турдаги халқаро муносабатларни тартибга солувчи, ушбу муносабатларнинг умумий объекти билан узаро яқин алоқадор бўлган ҳуқуқий нормалар гуруҳидир.

Ҳуқуқий нормалар ва институтлар халқаро ҳуқуқ. тармоғиға бирлашади. Барча бир турдаги халқаро муносабатлар мажмуи тармоқ объекти ҳисобланади. Уларни ташкил қилишнинг ягона йули халқаро ҳуқуқ, субъектларининг қелишуви ҳисобланади. Фақат халқаро ҳуқуқ. субъектларигина узининг у ёки бу хатти-харакатларига, ҳулк-атвор қоидаларига юридик мажбурий характер бериши мумкин.

Халқаро ҳуқуқий нормаларни бажариш асосан ушбу ҳуқуқ. тизими субъектлари томонидан ихтиёрийлик асосида амалға оширилади.

Халқаро ҳуқуқнинг *jus cogens* нормаси давлатларнинг халқаро ҳамжамияти томонидан қабул қилинган ва четлаб утиш мумкин бўлмаган нормаси сифатида тан олиннадиган нормалар сифатида тушунилади ва бундай нормалар фақат кейин қабул қилинган айнан шундай характердаги нормалар билангина узгартирилиши мумкин. *Jus cogens* нормасининг халқаро ҳуқуқнинг бошқа императив нормаларидан фарқи шундаки, давлатларнинг *jus cogens* нормасидан ҳар қандай четлаши бундай хатти-харакатни аҳамиятсиз қилади.

Императив нормаларнинг мавжудлиги халқаро-ҳуқуқий нормаларнинг иерархияси масаласини қун тартибига қуяди. *Jus cogens* нормаси олий юридик қучға эға ва барча халқаро-ҳуқуқий нормалар уларға мувофиқ. бўлиши шарт. Давлатлар халқаро майдонда уз хатти-х.аракатларини сузсиз равишда шу нормаларига мослаштиришлари лозим.

Халқаро ҳуқуқ; нормалари ичида бирламчи деб ҳам юритиладиган тартибга солувчи нормалар, яъни давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектларининг узаро муомала ва ҳамкорлиги жараёнидаги хатти-харакатини тартибга солувчи нормалар, шунингдек, иккиламчи деб юритиладиган ҳуқуқни муҳофаза қилувчи нормаларға бўлинади. Сунгисини иккиламчилиги шундаки, бундай нормалар фақат субъектлар томонидан тартибга солинувчи бирламчи нормалар бўзилган тақдирда қучға қиради ва улар учун салбий юридик

окибатларни келтириб чикаради. Жумладан, бунга халқаро ҳуқуқга ҳилоф ҳатти-ҳаракати учун давлатларнинг халқаро жавобгарлиги тугрисидаги нормалар киради.

Халқаро-ҳуқуқий нормалар ягона яхлит — халқаро-ҳуқуқий тизим — халқаро ҳуқуқни ташкил қилади. Натижада унинг нормалари фақат уларнинг бошқа барча нормалари билан узаро алоқадорлигини ҳисобга олган ҳолда талқин қилинади ва қулланилади.

Халқаро ҳуқуқ манбалари тушунчаси

Давлат ва ҳуқуқ; назариясида «ҳуқуқ. манбалари» атамаси икки маънода — моддий ва формал маънода қулланилади. Моддий манбалар деганда жамият ҳаётининг моддий шарт-шароитлари тушунилади. Ҳуқуқнинг формал манбалари — ҳуқуқ, нормалари уз ифодасини топадиган шаклини англатади. Фақат ҳуқуқнинг формал манбалари юридик категория ҳисобланади ва юридик фаннинг, шу жумладан, халқаро ҳуқуқ; фанининг урганиш предмети ҳисобланади.

«Ҳуқуқ. манбалари» — давлат ва ҳуқуқ. назарияси томонидан ишлаб чиқилган ва умуман ҳуқуққа тааллуқли булган, яъни миллий ҳуқуқда ҳам, халқаро ҳуқуқда ҳам тегишли булган тушунчадир. Юридик маънода ҳуқуқ. манбаи ҳулқ-атвор коидаларини ифодаловчи ва юриш-туриш коидаларига ҳуқуқий норма тусини берувчи шакл ҳисобланади. Мазкур тушунча икки элементдан ташкил топади:

- биринчидан, юридик аҳамиятга эга булган ҳатти-ҳаракат коидалари муайян шаклда ифодаланиши керак;
- иккинчидан, бундай шакл мазкур коидаларни ҳуқуқий норма сифатида эътироф этиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Манбаларидан келиб чиққан ҳолда халқаро ҳуқуқнинг узига хослик томонлари қуйидагилардан иборат:

- Биринчидан, халқаро ҳуқуқ. нормалари унинг субъектлари томонидан тегишли ҳатти-ҳаракатлар бўйича ва уларга халқаро-ҳуқуқий норма тусини бериш хусусида уртадаги узаро келишувни мустаҳкамлайди. Нормаларни белгиловчи бундай келишувга субъектларнинг иродасини мувофиқлаштириш йули билан эришилади ва шу билан уларнинг умумий хоҳиш-иродасини ифодалайди. Шу боис, бундай келишув шакли мазкур халқаро-ҳуқуқий норманинг манбаи ҳисобланади.
- Иккинчидан, халқаро-ҳуқуқий нормани унда курсатилган субъектнинг субъектив ҳуқуқига ҳар доим бошқа субъектнинг тегишли субъектив мажбурияти карама-карши туриши (миллий ҳуқуқдан фарқли равишда) характерлайди. Шунинг учун халқаро ҳуқуқнинг манбалари тугрисида гап кетганда халқаро-ҳуқуқий муносабатларнинг потенциал ёки реал иштирокчиларининг субъектив ҳуқуқ. манбаи ёки субъектив мажбурият манбаи тугрисида гапириш мумкин.
- Учинчидан, субъектив халқаро-ҳуқуқий мажбуриятлар куп маротаба қуллашга мулжалланган (умумий ҳатти-ҳаракат) нормаларда ва индивидуал, кандайдир бир марталик вазиятда ёки жуда кам учрайдиган вазиятларда (масалан, қарз ёки кредит бериш тугрисидаги мажбурият, уз худудида ҳарбий самолётларнинг қунишига руҳсат бериш, уз худудида йуқолганларнинг қидирув ишларини олиб боришга руҳсат бериш, муайян ишлар бўйича халқаро арбитраж ёки суд қарорларига бўйсунтириш) қулланиладиган норма-ларда акс эттирилишини ҳисобга олиш лозим.

Халқаро ҳуқуқнинг асосий манбаларини белгилашда БМТ Халқаро суди Статутининг 38-моддасига мурожаат қилинади. Мазкур моддада: «Суд узига берилган низоларни халқаро ҳуқуқ. асосида ҳал қилишга мажбур ва қуйидагиларни қуллайди:

- а) даъвогар давлатлар томонидан муайян тан олинган коидаларни белгиловчи умумий ҳамда махсус халқаро конвенцияларни;*
- б) ҳуқуқий норма сифатида тан олинган, умумжаҳон амалиётининг исботи сифатида халқаро одатларни;*
- в) маданиятли (цивилизациявий) миллатлар томонидан тан олинган ҳуқуқнинг умумий принципларини;*
- г) ҳуқуқий нормаларни белгилаш учун қушимча восита сифатида 59-моддада курсатилган шартлар билан турли миллатларнинг оммавий ҳуқуқ. бўйича энг малакали мутахассисларининг назарияларини ва суд қарорларини», деб ёзилган.*

БМТ Халқдро суди Статутининг 38-моддасини талқин қилиш куплаб тортишувларга сабаб бўлмоқда, бироқ, унда курсатиб утилган барча халқаро ҳуқук. манбалари барча давлатлар томонидан тан олинади.

Халқаро ҳуқукнинг асосий манбалари

Халқаро ҳуқук фанида халқаро ҳуқукнинг манбалари икки турга, яъни асосий ва қушимча манбаларга ажратилади. Халқаро ҳуқук. манбаларининг бундай бўлиниши шартлидир.

Ҳозирги халқаро ҳуқукнинг асосий манбаларига халқаро шартнома, халқаро одатлар, давлатларнинг мажбуриятлари бўйича ва халқаро ташкилотларнинг аъзо давлатларига курсатма берувчи бир томонлама юридик ҳужжатлари қиради.

Биринчи асосий манба халқаро ҳуқук. томонидан тартибга солинадиган, халқаро ҳуқук. субъектлари уртасидаги ёзма битим сифатида тушиниладиган халқаро шартномадир.

Халқаро шартномаларнинг тузилишини тартибга солувчи нормалар тизими халқаро шарт-номалар ҳуқуқи деб юритиладиган халқаро ҳуқукнинг алоҳида, мустақил соҳасини ташкил қилади.

Халқаро ҳуқукнинг иккинчи муҳим манбаи халқаро одатлардир. БМТ Халқаро суди Статутининг 38-моддасида халқаро одатлар «ҳуқуқий норма сифатида тан олинган умумжаҳон амалиётининг исботи» сифатида белгиланади. Ушбу тушунчада, биринчидан, давлатларнинг амалиёти тугрисида, иккинчидан, уларнинг бир хил вазиятлардаги тегишли хатти-ҳаракатлар амалиёти тугрисида ва, учинчидан, давлатларнинг халқаро ҳамжамияти томонидан шундай қуп такрорланадиган хатти-ҳаракатларни юридик маж-бурий деб тан олиш, яъни давлатларнинг сузсиз қелишуви, мазқр хатти-ҳаракатларга халқаро-ҳуқуқий норма сифатини бериши тугрисида ҳам гап боради.

Халқаро одатлардан халқаро таомилларни фарқлаш лозим. Халқаро таомиллар давлатларни ва халқаро ҳуқукнинг бошқа субъектларини юридик мажбурий бўлмаган хатти-ҳаракат нормаларидир. Бунга, масалан, *comitas gentium* нормалари — халқаро ҳушмуомалалик нормалари, хусусан, дипломатик этика ва дипломатик протокол нормалари қиради.

Халқаро ҳуқукнинг манбаларига давлатларнинг мажбуриятлари — бир томонлама юридик ҳужжатлар қиради. Бунга давлатларнинг бошқа барча давлатларга ёки уларнинг айримларига қаратилган ва мазқур давлатнинг бошқа давлатлар билан узаро муносабатларидаги муайян халқаро аҳамиятга эга бўлган мажбу-риятларини ифодаловчи расмий баёноти қиради. Бундай баёнотлар бошқа давлатлар томонидан баёнот мазмунига сузсиз розилик беришлари (протест деб юритиладиган эътирознинг йуқлиги) билан у қелишув характери қасб этади.

Халқаро ҳуқукнинг манбаи давлатларга — халқаро ташкилотлар ёки органлар уларнинг таъсис ҳужжатларига мувофиқ. ёки мазқур ташкилот ёки органларнинг аниқ; амалиёти натижасида қарор топган мажбурий характерга эга бўлган аъзоларига курсатма берувчи ҳужжатлар қиради.

Халқаро ҳуқук манбаи унинг индивидуал нормаларига (қандайдир бир муайян ишга) тааллуқли болган унинг шаклланиши шароити бўйича ишда қурилайтган тарафлар учун юри-дик мажбурий болган халқаро арбитраж ёки суд қарорлари ҳисобланади.

Замонавий халқаро ҳуқукнинг манбаи халқаро ҳуқук. бўйича юристларнинг илмий асарлари, доктриналаридир. Доктриналар халқаро ҳуқук; соҳасида маҳсус ва чуқур билимга эга бўлган айрим ҳуқуқшунос олимларнинг шахсий фикрлари, мулоҳазаларини билдиради. Доктриналарнинг аҳамияти шундаки, халқаро ҳуқук; бўйича юристларнинг илмий асарлари амалдаги халқаро ҳуқук; у ёки бу принциплари, нормалари ва институтларининг мазмунини тушуниш учун қушимча материал бўлиб хизмат қила-ди.

Халқаро ҳуқук. нормалари ичида унинг асосий нормалари — пршциплари алоҳида ажралиб туради. Халқаро ҳуқукнинг асосий принциплари — шундай умумий характердаги нормаларки, барча бошқа нормалари унта мувофиқ.равишда белгиланиши лозим. Улар халқаро-ҳуқуқий нормалар тизимида бошланғич ҳисобланади ҳамда давлатлар ва бошқа халқаро ҳуқук; субъектларининг асосий ҳуқук. ва мажбуриятларини белгилаш йули билан

халқаро муносабатлардаги хатти-харакатларини умумлаштирилган ҳолда тартибга солади. Халқдро ҳуқуқ. мураккаб катта куламли тизимни билдиради. Халқаро ҳуқуқ — давлатлараро муносабатларни тартибга солувчи юридик нормалар мажмуидан иборат. Ушбу тизимнинг узагини нормалари барча давлат учун мажбурий булган халқаро ҳуқуқ. ташкил килади. У умумэтироф этилган принциплар ва нормалардан иборат. Мазкур принциплар ва нормалар одат шаклида мавжуд булади. Зеро, истисносиз барча давлатлар иштирокидаги шартнома мавжуд эмас. Катнашмайдиган давлат учун эса шартнома ҳеч қандай қучга эга эмас. Оддий нормалар ҳамма давлатлар томонидан эмас, балки аксарият қуччилик давлатлар томонидан тан олинган натижасида халқаро ҳуқуқ. нормасига айланган мумкин. Икки ва қуч томонлама муносабатларни тартибга солишда шартномалар бош ролни ўйнайди. Шартномавий нормалар сони жиҳатидан халқаро ҳуқуқ; нормаларидан қучроқ лекин улар сунгги турдаги нормаларга таянади, хусусан уларнинг мажбурийлиги умумий ҳуқуқ; принциплари — халқаро мажбуриятларни виждонан бақариш принципи билан белгиланади.

Халқаро ҳуқуқни системалаштириш кодификациялаш.

Халқаро ҳуқуқ — конвенциявий ва оддий, умумий ва индивидуал, универсал ва локал халқаро-ҳуқуқий нормалар тизимидир.

Халқаро ҳуқуқ жуда мураккаб тизимга эга. Бирок халқаро ҳуқуқ; миллий ҳуқуқ. билан қиёслаганда нисбатан қучсиз тузилмага эга. Бу унинг нормаларини мунтазам равишда қандайдир ягона ёзма қужжат — кодекс ёки бир қатор узаро борлик, лекин мустақил қужжат — кодекслар (қуқаролик, жиноят кодекслари ва шу сингарилар) йуқлигида қуринади.

Халқаро ҳуқуқни шундай ёритиш учун унинг нормаларини ёзма қужжатларда — шартномаларда, бошқача айтганда, оддий ҳуқуқий нормаларни ёзма равишда ёритиш ва уларни қандайдир бир ягона қужжатга ёки бир неча тегишли қужжатларга бирлаштиришни тақозо қилади. Бундай ишлар олиб борилмоқда, лекин бу борадаги ютуқлар тугрисида гапиришга ҳали эрта.

Халқаро ҳуқуқ нормаларини системалаштириш инкорпорация ва кодификация тартибида амалга оширилиши мумкин.

Халқаро ҳуқуқни инкорпорация қилиш халқаро-ҳуқуқий нормаларни шундай қайта ишлаши, унда уларнинг моҳияти узгармаган ҳолда муайян тартибда жойлаштирилади. Халқаро ҳуқуқ; нормаларининг шундай бирлаштирилиши турли тупламларда, халқаро муносабатларнинг айрим масалалари буйича қуч томонлама битимларда — савдо, транспорт, алоқа ва бошқаларда амалга оширилади.

Халқаро ҳуқуқни кодификация қилиш халқаро-ҳуқуқий нормаларни халқаро ҳуқуқ; субъектлари томонидан системалаштиришни англатади. Кодификация қилиш фақат халқаро-ҳуқуқий нормаларни ягона тизимга солишни эмас, балки уларни янада аниқ, ифодалашни ва халқаро одатларни шартнома шаклида акс эттиришни қузда туттади.

Расмий кодификация қилиш фақат халқаро шартномалар шаклида амалга оширилади. Бу маънода ҳозир фақат халқаро денгиз ҳуқуқи тулик, кодификация қилинган. Кодификация қилиш жараёнида БМТ алоҳида уринга эга ва бу борада унинг Халқаро ҳуқуқ Комиссияси катта иш олиб бормоқда.

Халқаро ҳуқуқни кодификация қилиш халқаро ҳуқуқ, норма-ларини системалаштириш ва амалдаги нормаларнинг мазмунини мустақамлаш ва аниқ, ифодалаш йули билан тақомиллаштириш, эски нормаларни қайта қуриб қичиш ва халқаро муносабатларнинг ривожланиши талабини ҳисобга олган ҳолда янгиларини ишлаб қичиш ва ушбу нормаларни ягона ички мувофиқлаштирилган тартибда халқаро муносабатларнинг муайян соҳасини имқон қадар яхшироқ. тартибга солишга йуналтирилган халқаро-ҳуқуқий қужжатларда мустақамлашдан иборат.

Халқаро ҳуқуқни системалаштириш аввалдан халқаро-ҳуқуқий назариялар, доктриналар билан амалга оширилган. Аммо бундай системалаштириш, ҳатто, бир тарихий даврда ҳам ва муаллифларни айнан бир ҳуқуқий мактабга алоқадорлигидан қатъий назар, муқаррар равишда субъектив ва қуч вариантлидир.

ҲОЗИРГИ ЗАМОН ХАЛҚАРО ХУКУКНИНГ СУБЪЕКТЛАРИ

- Халқаро ҳуқуқ субъект тушунчаси
- Давлат — халқаро ҳуқуқнинг асосий субъекти
- Давлат суверенитети
- Халқаро ҳуқуқий тан олиш
- Давлатларнинг ҳуқуқий ворислиги
- Давлат ухшаш тузилмалар – халқаро ҳуқуқ субъекти
- Миллатлар ва халқлар – халқаро ҳуқуқ субъекти
- Халқаро ташкилотлар – халқаро ҳуқуқ субъекти
- Ўзбекистон Республикаси – халқаро ҳуқуқ субъекти

«Ҳуқуқ субъекти» тушунчаси давлат ва ҳуқуқ назариясида ишлаб чиқилган булиб, давлатларнинг ички ҳуқуқи ёки халқаро ҳуқуққа нисбатан эмас, балки у

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

桂磧 □ DŽ □ □ □ 塹 1 Ô 棘 1 榕 1 0 棧 1 斐 1 涸 1 ' ㄒ 涸 1 ㄒ 1 ㄒ 1 ㄒ 1 ㄒ 1 ㄒ 1, □ 0 □ " ㄨ □ □ ㄒ □ □ □ 梵 1 梵

1 ㄒ ㄒ □ □ ㄨ ㄒ ㄒ □ 1 ā

муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани буйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо булган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо булган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у □ Á 睽Й&ç □ _ □

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Муаллиф - Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани бўйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ **тизими**.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташки сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» **тушунчасини давлатлараро** ҳуқуқ, сифатида тушунилса, уларда халқлар ва миллатлардир. Улар ижтимоий организм сифатида пайдо бўлиб, муқаррар равишда узаро алоқа урнатади, узи учун узаро халқаро муомала қоидасини яратади. Иккиламчи (хосилали) халқаро ҳуқуқ субъектлари бирламчи субъектлар томонидан яратилади. Уларнинг халқаро ҳуқуқий лаёқатининг ҳажми унинг ташкилотчиларининг ихтиёри ва мақсадига боғлиқ. Бу ҳуқуматлараро ташкилот бўлиши ҳам мумкин ёки эркин шаҳарлар сингари давлатга ухшаш тузилма бўлиши ҳам мумкин. Ташкилотчилар уларни уз номидан давлатлараро муносабатларга киришиш ҳуқуқини беради.

Давлат — халқаро ҳуқуқнинг асосий субъекти

Узок вақт давомида давлатлар халқаро-ҳуқуқий муносабатларнинг ягона субъекти бўлиб келган. Ҳозирги халқаро ҳуқуқ меъёрлари ҳамон, аксарият, давлатлар уртасидаги, шунингдек, давлатлар билан халқаро ташкилотлар ва бошқа халқаро ҳуқуқ субъектлари уртасидаги узаро муносабатларни тартибга солади. Шу боис, давлатлар — халқаро ҳуқуқнинг асосий субъектларидир ва халқаро ҳуқуқий муносабатларнинг асосий реал иштирокчиларидир, чунки улар доимий равишда бир-бири билан, халқаро ташкилотлар ва бошқа халқаро ҳуқуқ субъектлари билан узаро муносабатда бўлиши зарур.

Халқаро ҳуқуқда «давлат» атамасининг умумий тушунчаси берилмаган. Лекин, бу тушунча юридик жиҳатдан ҳар қандай давлатга хос бўлган умумий хусусиятдан — суверенитет тушунчасидан келиб чиқади. Хусусан, халқаро ҳуқуқнинг барча субъектларига ҳар қандай давлатнинг суверенитетини ҳурмат қилиш, давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, халқаро муомалада давлатларнинг суверен тенглигидан келиб чиқиш мажбуриятларини белгилайди.

Давлатлар — халқаро ҳуқуқнинг асосий ва бирламчи субъекти, шунингдек, халқаро муносабатлар фаол иштирокчидир. Халқаро-ҳуқуқий маънода давлат уч элемент:

- биринчидан, муайян хууд;
- иккинчидан, унда яшайдиган ахоли;
- учинчидан, сиёсий ташкилот (хокимият) бирлигини намоён килади.

Халқаро майдонда давлат сиёсий хокимият ташкилоти сифатида, айниқса, унинг олий органи номидан халқаро ҳуқуқ субъекти бўлиб, давлатнинг расмий вакили сифатида чиқади. Давлатнинг халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида характерловчи асосий белгиси давлат суверенитети ҳисобланади.

Халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида давлатнинг бирламчилиги шундаки, улар ҳеч ким томонидан ташкил қилинмайди, улар объектив тарихий реаллик сифатида мавжуддир. Бошқа томондан, давлатлар узлари халқаро ҳуқуқнинг иккиламчи (хосилали) субъекти — халқаро ташкилотларни ташкил қилиши мумкин.

Бирламчи субъект сифатида давлатлар универсал халқаро ҳуқуқ лаёқатига эга. Бирламчилик давлатнинг халқаро ҳуқуқни асосий субъекта сифатидаги ролини белгилайди. Айнан давлатлар халқаро ҳуқуқ меъёрларини ишлаб чиқади, уларни бузганлик учун жавобгарликни, халқаро ҳуқуқий тартиботни ва халқаро ташкилотларнинг функцияларини белгилайди. Давлатларнинг ушбу имкониятлари узлари томонидан яратилган халқаро ҳуқуқ тамойиллари ва меъёрларидан бошқа ҳеч нима билан чегараланмаган. Мазкур тамойиллар ва меъёрларга мувофиқ, давлатлар халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида халқаро ҳужжатларда, хусусан БМТ Уставида мустаҳкамлаб қуйилган асосий ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлади. Бирок, ханузгача бундай ҳуқуқ, ва мажбуриятлар руйхати ишлаб чиқилмаган.

Ҳозирги замон халқаро ҳуқуқ доктринаси давлатларнинг қуйидаги асосий ҳуқуқларини ажратади:

- мусгакиллик ва узининг қонуний ҳуқуқларини эркин амалга ошириш;
- уз ҳудуди устидан ва унинг доирасида халқаро ҳуқуқ, томонидан тан олинган иммунитетларга риоя қилган ҳалда барча шахслар ва бопца нарсаларга нисбатан уз юрисдикциясини амалга ошириш;
- бошқа давлатлар билан тенг ҳуқуқлилик;
- қуролли босқинчиликка нисбатан яққа ва жамоа тартибида узини муҳофаа қилиш.

Асосий мажбуриятлар:

- бошқа давлатларнинг ички ва ташқи ишларига аралашмаслик;
- инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш;
- уз ҳудудида шундай шароит белгилаш лозимки, унда халқаро тинчликка хавф тувдирмаслиги лозим;
- бошқа давлатлар билан низоларни тинчлик йули билан ҳал қилиш;
- қуч ишлатмаслик ёки қуч билан бошқа давлатларнинг ҳудудий яхлитлигига ва сиёсий мустақиллигига ёки халқаро ҳуқуққа зид бўлган бошқа тарзда тажовуз қилмаслик;
- уз мажбуриятларини бузаётган давлат ёки БМТ томонидан огоҳлантирувчи ёки мажбурловчи чора қулланилаётган давлатга ёрдам қурсатмаслик;
- уз халқаро мажбуриятларини виждонан бажариш сингари ҳолатларни киритиш мумкин.

Халқаро ҳуқуқ учун давлатларни оддий (унитар)га ва мураккабга бўлиш маълум аҳамиятга эга.

Давлатнинг ҳудудий-ташкилий тузилмаси турли хил бўлиши мумкин. Давлат тузилишининг оддий (унитар) ва мураккаб (федератив ва конфедератив) шакллари фаркланади.

Унитар давлатлар жойлардаги хокимият органлари тулик буйсундирилган юқори давлат хокимияти органларининг яхлит тизимини биддиради. Унитар давлат ҳудуди сиёсий мустақилликка эга бўлмаган маъмурий-ҳудудий бирликларга бўлинади. Бу ҳолда фақат давлат яхлит тузилма сифатида халқаро ҳуқуқ; субъекти бўлади.

Унитар давлат — давлатнинг ҳудудий ташкилланишининг икки шаклидан биридир. Давлат, агар бу давлатнинг қуп қисми давлат тузилмаси мақомига эга бўлмаса унитар (оддий) ҳисобланади. Унитар давлат таркибида алоҳида автоном миллий давлат, шу жумладан, уз давлатчилик белгиларига эга бўлган тузилмаси бўлиши мумкин (масалан, унитар Украина таркибида Крим Республикасининг мавжудлиги). Унитар давлатда фақат ягона Конституция, бир фуқаролик, юқори давлат хокимияти органларининг ягона тизими мавжуд бўлади. Унитар давлатнинг таркибий қисмлари аксарият ҳолларда маъмурий-

худудий булинма макомига эга: улар марказий орган томонидан кабул килинган конунлар асосида бош-карилади, уларнинг худуди оддий умумдавлат конуни асосида, махаллий органлар ва махаллий ахолининг розилигисиз узгартирилиши мумкин.

Унитар давлатнинг икки тури: марказлаштирилмаган (децентрализованный) ва марказлашган тури мавжуд. Биринчи турдаги давлатларда минтакавий органлари марказий органдан мустакил равишда тузилади. Шунинг учун уларнинг уртасидаги юридик муносабатлар марказлашмаган асосда курилади (Буюк Британия, Янги Зеландия, Япония, Испания, Италия). Иккинчи турдаги унитар давлатларда минтакавий органларнинг марказга буйсуниши бевосита марказ томонидан тайинланадиган мансабдор шахслар оркали амалга оширилади (Нидерландия, Козогистон).

Федерация

мураккаб

давлат

ту А И Я

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши ва тарқалиши
2. Халқаро ҳуқуқнинг объектлари
3. Халқаро ҳуқуқнинг функциялари
4. Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими
5. Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ
6. Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни
7. Халқаро ҳуқуқ тизими
8. Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати

муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани бўйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-уздан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у

Йўқ

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

2. Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

3. Халқаро ҳуқуқ объектлари.

4. Халқаро ҳуқуқ функциялари.

5. Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

- Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.
- Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.
- Халқаро ҳуқуқ тизими.
- Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.
- Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши
- Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.
- Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифатида тушунилса, у ақиянинг доимий фаолият курсжадиган давлат органлари буйруқ бериш ваколатларига эга эмас.
- Конфедерация субъектларига нулификация ҳуқуқи берилади, яъни Иттифок ҳокимиятининг қарорларини қўллашдан бош тортиш ёки тан олмаслик.
- Конфедерация бюджетта субъектларнинг ихтиёрий бадаллари ҳисобидан тузилади.
- Конфедерация субъектлари шахслар, товарлар, хизмат ва капиталларнинг ҳаракатани чекловчи божхона ва бошқа турдаги чеклашларни белгилаш ҳуқуқига эга.
- Одатда конфедерацияда ягона пул муомаласи тизими мавжуд эмас.
- Ҳарбий тузилмалар конфедерация субъектлари томонидан йиғилади, бунда қўп ҳолларда уларнинг икки томонлама, қонфедерация органларига ва унинг субъектига буйсуниш сакланиб қолади.
- Конфедерацияда иттифок фуқаролиги мавжуд эмас. Давлатларнинг ички ҳуқуқига ва халқаро ҳуқуқда суверенитет

Давлатларнинг ички ҳуқуқига ва халқаро ҳуқуқда суверенитетнинг роли ва урни масаласи муҳим аҳамият касб этади.

Давлат суверенитети

Суверенитет — қўп маъноли тушунча. Унинг бир неча жиҳатлари мавжуд. Авваламбор, бу — халқ суверенитети. Сунг бу — миллатларнинг уз тақдирини узи халқ

килиш ҳукуки. Ва нихрят бу — давлат суверенитетидир.

Курсатиб утилган тушунчалар канчалик бир-бирига якин булмасин, уларнинг хар бири мазкур муаммонинг муайян жихатларини таъкидлаб, биринчи даражага чикаради. Шу боис, суверенитетни давлатга, халқда ва миллатга бирдай тааллуқли булган ягона тушунча сифатида асослайдиган муаллифларнинг фикрига кушилиб булмайди.

Ҳақиқатан ҳам халқ суверенитети, миллий суверенитет ва давлат суверенитети айнан бир тушунча эмас. Улар турли ижтимоий воқеликнинг хусусиятлари булиб, шу билан бирга бу тушунчалар маълум бир умумийликка эга. Ушбу тушунчалар ичида халқ суверенитети бирламчи ҳисобланади. Миллий суверенитетга хар доим миллатга доир хусусият сифатида ёндашиб булмайди, унта мил-латларнинг тент ҳуқуқийлиги сифатида тушунилиши лозим. Умуман олганда халқаро ҳуқуқда «миллат»нинг уз такдирини узи хал қилиш ҳуқуқи йук, факат «халқ»нинг бундай ҳуқуқи мавжуд (БМТ Уставининг 1-модда 2-банди).

Давлат суверенитети — давлатнинг эмас, балки давлат ҳокимиятининг устуворлиги ва мустақиллигидир. «Давлат» ва унинг «ҳокимияти» турли тушунча ва категория ҳисобланади. Давлат суверенитети мамлакат ичкарисида ва ташкарисидаги давлатнинг фаолияти ёрдамида амалга оширилади. Давлат суверенитетининг ушбу икки жихати, яъни: биринчидан, давлат ҳокимиятининг мамлакат ичида устуворлиги, иккинчидан, бошқа давлатларнинг суверен ҳуқуқдари ва умумэтироф этилган халқаро ҳуқуқ тамойиллари ва меъёрларига риоя қилган ҳолда ташқи алоқаларда мустақиллиги — яхлит ва ажралмасдир.

Давлат суверенитети кенгайтирилиши ҳам, камайтирилиши ҳам мумкин эмас, чунки унга нисбатан бевосита санок, мезонларини умуман куллаб булмайди. Давлат суверенитети давлатнинг суверен ҳуқуқи билан боғлиқ булиши мумкин эмас, бироқ шу билан бирга айнан суверен ҳуқуқларнинг тулиқлиги билан таъминланади.

Давлат суверенитети билан боғлиқ тарзда «иктисодий суверенитет» ва «сиёсий суверенитет» тупгунчаларидан ҳам фойдаланилади. Давлатнинг иқтисодий суверенитети деганда халқни уз миллий бойлиқларини мустақил тасарруф қилиш, иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш мақсадларида уз табиий ресурсларидан фойдаланиш усулларини эркин белгилаш англашилади. У уз табиий ресурслари устидан мутлақ назоратни амалга ошириш ва иқтисодиётнинг барча соҳаларидаги хар қандай корхоналар фаолияти ички юрисдикциясига олишини билдиради.

Давлатнинг сиёсий суверенитети мамлакат халқининг уз иродасини эркин ифодалашни акс эттиради. «Халқ» тушунчасига ал-батта, миллатидан катъи назар, ушбу мамлакатнинг барча фуқаролари қиради. Табиийки, бундай купмиллатли оилада давлатга уз номини берган миллат белгиловчи аҳамиятга эга. Умуман, аксарият ҳолларда «сиёсий» ва «давлат суверенитети» тушунчалари синоним сифатида кулланилади. Шунини алоҳида таъкидлаб утиш лозимки, ушбу тушунчаларга булган муносабат «униси ёки буниси» деган тамойил буйича қаралиши мумкин эмас. Улардан бирини илмий муомала тилида ишлатилиши иккинчи тушунчани инкор қилиш деб ҳисобланмайди. Бу уринда суз узаро алоқадор тушунчалар ҳусусида кетмоқда, улардан бири иккинчис

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

1999 йили 10-октябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан Ўзбекистон Республикасида халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши ҳақида қонун қабул қилинган.

Муаллиф - Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани бўйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифатида тушунилса, у

1999 йили 10-октябрда

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

檣磧□DŽ□□ㄉ塲1Ô棘1榕10棲1斐1ᄁᄁ1'ᄁᄁ1ᄁᄁ1ᄁᄁ1ᄁᄁ1ᄁᄁ1,□0□"ㄨ□ □¶□□□梵1梵
1ᄁᄁ□□ᄁᄁᄁ1ā

- муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич
-
-
- Халқаро ҳуқуқ фани буйича маъруза матнлари
-
- 1-маъруза.
-
- Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти
-
-
- Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунЧаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо булган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо булган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у ри ҳисобланади:

- давлатни тан олиш;
- ҳуқуматни тан олиш;
- кузгалон кутарган тарафни тан олиш;
- миллий озодлик органларини тан олиш;
- қаршилик қурсатиш органлари ва бошқаларни тан олиш.

Шундай тан олишнинг ҳозирги дипломатик амалиётда энг қуп тарқалган шакли у ёки бу давлат ҳуқуматлари томонидан мавжуд давлатнинг янги ҳуқумати билан ёки янги пайдо булган давлатнинг ҳуқумати билан дипломатик алоқалар урнатиш ёки унга розилик бериш ҳисобланади.

Халқаро-ҳуқуқий тан олишнинг де-юре ва де-факто шакллари анъанавий ҳисобланади. Ҳеч қандай шартсиз расмий тан олиш тугрисидаги, де-юре ва де-факто тан олиш тугрисидаги, дипломатик алоқалар урнатиш ёки шунга рози булиш ҳақидаги баёнотлар расмий тан олиш ҳисобланади.

Норасмий тан олиш у ёки бу давлатнинг ҳуқумати расмий равишда тан олинмаган мамлакат ҳуқумати билан алоқага кириши, баъзан ad hoc халқаро-ҳуқуқий тан олиш деб аталадиган, бир-бирини тан олмайдиган давлатлар томонидан халқаро конференцияларда ёки халқаро ташкилотлар доирасида ҳамкорлик қилиши ҳисобланади.

Тан олаётган тараф томонидан тан олинган тараф билан зарурат булганда бевосита халқаро-ҳуқуқий муносабатларга кириш ниятини тасдиқловчи гувоҳнома — халқаро-ҳуқуқий тан олишни расмийлаштирувчи ҳужжатдир. Шу билан бирга бу янги давлат ва ҳуқуматни тузиш воситаси ҳисобланмайди.

Ҳуқуматни тан олиш — давлатлар томонидан бирон-бир мамлакатнинг

гайриконституциявий йул билан хокимиятга келган хукуматни тан олишдир. Расмий тан олишнинг икки шакли — де-факто (de-facto) ва де-юре (de-jure) мавжуд.

Де-факто тан олиш — мавжуд давлат ва хукуматлар томонидан у ёки бу мамлакатда янги пайдо булган давлат ёки хукуматни тан олишнинг анъанавий шаклларида бири хисобланади. Бундай тан олишнинг сабабларини курсатиш талаб килинмайди. Одатда де-факто тан олиши тан олаётган давлат янги хукуматни ёки давлатнинг узини етарли даражада узок, яшаши мумкинлигига ишончсизлик билан Караганда кулланилади ёхуд маълум вақт утгунга кадар янги халқаро ҳуқуқ субъектини ёки унинг хукуматини расман ва тулик тан олиш нияти йукдигини ифодалайди. Де-факто тан олишда дипломатик алоқалар урнатиш шарт эмас. Де-факто тан олиш айрим ҳолларда консуллик муносабатларини урнатишга олиб келиши мумкин, лекин бу мажбурий койда эмас. Бу тан олаётган давлат мазкур хукуматнинг мавжудлиги билан хисобланади ва у билан бирон-бир масала буйича алоқа килиши мумкинлигини англатади. Де-факто тан олинган давлат билан ҳамкорлик турли соҳаларда булиши мумкин, чунки бундай тан олиш натижада халқаро муносабатларда суверен давлат сифатида катнашади. Де-факто тан олиш де-юре тан олишдан куп фарқ; килмайди (АҚШ хукумати томонидан 1919 йил 7 майдаги Финляндияни де-факто тан олиши шу билан характерлики, 1920 йил 12 январ-да берилган тушунтириш буйича бу тулик; тан олиш хисобланади).

Де-юре тан олиш — тулик халқилувчи тан олишдир. У одатда дипломатик алоқалар урнатишга олиб келади.

Де-юре тан олиш — мамлакатда вужудга келган янги давлат ёки хукуматни халқаро майдондаги мавжуд давлатлар ҳамда хукуматлар томонидан расмий тан олишнинг анъанавий шаклларида биридир. Тан олишнинг бу тури тан олувчи давлатнинг мазкур давлат билан тулик; дипломатик муносабатларни урнатишга тайёр эканлигини ифодалайди.

Де-юре тулик; расман тан олишдир. Де-юре тан олиш оқибатида давлатлар олий тоифадаги дипломатик вакиллар билан алмашадилар, тан олинувчи давлатнинг хорижда маълум мулк ва бошқа кимматбаҳо буюмларни тасарруф қилиш ҳуқуқи ҳамда уни тан олувчи давлат юрисдикциясидан иммунитетни тан олиниши ва ҳ.к. Бирок; баъзан маълум шарт (оговорка) илова қилиниши ҳам мумкин (ма-салан, тан олинаётган хокимиятни эътироф этишнинг ҳудудий чегаралари тугрисида (1924 йилда Буюк Британия билан СССР, 1950 йилда — ХХР) ёки халқаро мажбуриятларга нисбатан (1947 йилда Буюк Британия билан Болгария Халқ. Республикаси).

Давлатларнинг ҳуқуқий ворислиги

Давлатларнинг ҳуқуқий ворислиги — бир давлатга тегишли ҳуқуқ, ва мажбуриятларнинг бошқасига утишидир. Давлатларнинг ҳуқуқий ворислиги тугрисидаги масала:

- биринчидан, ижтимоий инкилоб натижада ижтимоий тузумнинг алмашиниши юз берганда (масалан, 1949 йилда Хитой ҳуқуқ-дида ХХР эълон қилиниши);
- иккинчидан, миллий-озодлик кураши натижада янги мустақил давлатнинг вужудга келиши (1993 йилда Эритреяни Эфиопиядан ажраб чиқиши);
- учинчидан, утмишдош — давлат ҳудудида бир неча янги давлатларнинг пайдо булиши (1991 йилда СССР ва СФРЮнинг парчаланиб кетиши) ва икки ёки бир неча давлатларнинг бирлашиши натижада янги давлатнинг вужудга келиши (1990 йилда икки Германиянинг ҳамда 1991 йилда икки Яманнинг бирлашиши) натижада юзага келади.

Давлатларнинг ҳуқуқий ворислиги янги давлатлар учун муайян юридик оқибатларга эга. Чунки бунинг натижада халқаро шартномаларни қайта куриб чиқиш ва уларни денонсация қилиш, халқаро ташкилотларга аъзолик, мулкка булган мерос ҳуқуқи каби масалаларни қайтадан куриб чиқиш эҳтиёжи курилади.

1978 йилда Шартномаларга нисбатан давлатларнинг ҳуқуқий ворислиги тугрисида Вена конвенцияси қабул қилинди (хали кучга кирмаган). Конвенция қуйидаги ҳолатларда вужудга келадиган давлатларни шартномаларга нисбатан ҳуқуқий ворислигини тартибга солади:

- биринчидан, аввалги тобе ҳудудларда янги мустақил давлатнинг ташкил топиши;
- иккинчидан, бир неча давлатларнинг бирлашиш ёки давлатни бир неча мустақил

давлатларга булиниб кетиши;

- учинчидан, келишувга мувофик бир давлатга тегишли худуднинг бир кисмини бошка бирига бериши.

Конвенцияда катор ижобий элементлар:

- янги мустакил давлатнинг уз халкаро-хукукий алокаларини мустакил белгилаш хукуки;
- озодликка эришган давлатнинг уз табиий бойликларига нисбатан ажралмас суверенитетини тасдиклаш;
- уз юрисдикцияси остида булмаган худудларда чет эл харбий базаларини барпо этишнинг ноқонунийлиги;
- меросхур-давлатнинг халкаро хукукнинг умумэтироф этилган меъёрларига риоя килиш мажбуриятини мустахкамланиши мавжуд.

1983 йилда Давлат мулки, давлат архивлари ва давлат қарзларига нисбатан давлатларнинг хукукий ворислиги тугрисидаги Вена Конвенцияси қабул қилинди (хали қучга қирмаган). Ушбу Конвенциянинг давлат мулки тугрисидаги қисмидаги муҳим қоида (9-модда) — утмишдош-давлат мулкининг меросхур-давлатга утиши билан унинг мулкка нисбатан хукуки бекор бўлиб, меросхур-давлатда эса ушбу мулкка нисбатан хукук пайдо бўлишидир. Конвенция умумий тамойил сифатида утмишдош-давлат мулкининг меросхур-давлатга ҳеч қандай товоқсиз (компенсациясиз) утишини белгиланган. Давлатнинг мерос хукуки амалга оширилган вақтда утмишдош-давлат худудида бўлган ва унинг ички хукукига мувофик, учинчи давлатга тегишли бўлган мулк хукук ва манфаатларига нисбатан меросхур-давлат дахл қилмайди.

Шундай қилиб, давлат хукукий ворислиги учинчи давлатлар мулкига нисбатан ҳеч қандай оқибатлар тугдирмайди. Конвенция давлатлар давлатлар хукукий ворислигининг беш турини ажратади. Булар:

- Давлат худудининг маълум қисмини бошка давлатга берилиши;
- Янги мустакил давлатнинг тузилиши;
- Давлатларнинг бирлашиши;
- Давлат қисми ёки қисмларининг ажраб чиқиши;
- Давлатларнинг булинишидан иборат.

СССР парчаланиб кетганидан сунг Мустакил Давлатлар Ҳамдустлиги (МДХ)га қирган давлатлар уртасида давлатлар хукукий ворислик бўйича комплекс келишувга эришилган ва улар томонидан хукукий ворислик бўйича қатор қарорлар, хусусан, собик СССРнинг узаро манфаат қасб этувчи шартномаларига нисбатан ҳамфикрлик тугрисидаги меморандум (1992 йил), собик СССРнинг чет эллардаги барча мулкни тақсимлаш туррисидаги келишув (1992 йил), собик СССРнинг давлат архивларига нисбатан хукукий ворислик туррисидаги келишув, Хукукий ворислик масалалари бўйича МДХ давлат бошлиқлари Қенгаши қарори (20 март 1992 йил) қабул қилинган.

Россия СССРнинг хукуқдй вориси эмас, балки давомчиси ҳисобланади. Бу тугрида у 1992 йил январь ойида барча давлатларга нота орқали расман билдирган.

Давлат чегараларига нисбатан хукукий ворислик — давлатлар ворисийлиги натижасида чегара қизиклари ҳолатига нисбатан хукук ва мажбуриятларнинг бошка давлатга утишини аңглатади. 1978 йилда қабул қилинган Шартномаларга нисбатан давлатлар хукукий ворислиги тугрисидаги Вена конвенциясига мувофик давлатларнинг хукукий ворислиги давлат чегаралари хукукий тартибига тегишли хукук ва мажбуриятлар ва шартнома билан белгиланган чегараларга дахл қилмайди. Бу, агар давлат хукукий ворислиги фактининг узидан шартномавий хукук ва мажбуриятларни бекор қилиш ёки узгартириш учун қандайдир асослар вужудга келса, бундай асослар шартнома билан белгиланган чегаралар ёки чегара режимига тааллуқли хукук, ва мажбуриятларнинг узгартирилишида фойдаланилиши мумкин эмаслигини аңглатади.

Агар маълум давлат билан узаро келишув асосида ва халкаро хукукка мувофик чегаралар узгартирилишига келишилмаган бўлса, чегаралар тугрисидаги шартномалар меросхур-давлат томонидан бажарилиши лозим.

Хукуматларнинг ҳукукий ворисийлиги — давлат ичкарасидаги узгаришлар натижасида ҳукук ва мажбуриятларга нисбатан мерос ҳукукидир. Гайриконституциявий йул билан ҳукуматлар алмашинуви натижасида янги ҳукуматнинг хорижий давлатлар билан угмишдош ҳукумат томонидан тузилган шартнома ва битимларга нисбатан муносабати масаласи кун тартибига чиқади. Бирок, бу масалада бошқа нуктаи назар ҳам мавжуд. Унга мувофиқ ҳукумат алмашинуви давлатларнинг ҳукук ва мажбуриятларига таъсир қилмайди.

Давлат булиниши натижасида мустақил давлатларнинг вужудга келишидаги ҳукукий ворислик — халқаро ҳукук бўйича угмишдош-давлат ҳукук ва мажбуриятларини меросхур давлатларга утиши тушунилади. Агар давлатнинг бирор қисми ажраб чиқиб кетганидан сунг ҳам у уз фаолиятини давом эттирсин, давлатга ҳукукий ворислик утаётган пайтда утмишдош-давлатга нисбатан кучда булган ҳар қандай шартнома унинг қолган барча ҳудудлари учун уз кучини саклаб қолади. Бу авваламбор давлатлар уртасида барқарор шартномавий муносабатларни саклаб қолиш мақсадини кузда тугади.

Ушбу ҳолатда шартномалар ҳукукий ворислигига нисбатан белгиланадиган асосий тамойил — шартномаларга риоя қилиш тамойилидир. Хали кучга қирмаган 1978 йилда қабул қилинган Шартномаларга нисбатан давлатларнинг ҳукукий ворисийлиги тугри-сидаги Вена Конвенциясининг 35-моддаси курсатилган умумий қоидадан истисно булган ҳолатларни курсатиб утади:

- биринчидан, агар меросхур-давлат ва шартноманинг бошқа қатнашчи-давлати ёки давлатлари узгача қилишган булсалар;
- иккинчидан, шартнома факт утмишдош-давлатдан ажраб чиққан ҳудуд учунгина тегишли эканлиги белгиланган булса;
- учинчидан, агар шартнома қоидаларини меросхур-давлатга нисбатан қуллаш унинг объект ва мақсадларига мувофиқ келмаслиги ёки унинг ҳаракат шартларини тубдан узгартириб юбориши мумкинлиги шартноманинг узидан қуриниб турган булса ёки бошқача тарзда белгиланган булса.

Янги мустақил давлатлар ташкил топишида ҳукуқдй ворисийлик маълум узига ҳос хусусиятларга эга. Узок йиллар давомида мустамлака ҳукмронлиги остида ёки ноқонуний оккупация остида булган тобе ҳудудлар халқаро шартномалар тузишда иштирок этмайдилар. Ушбу функция метропол-давлат томонидан тобе ҳудудларда яшовчи аҳоли манфаатлари инобатга олинмаган ҳолда амалга оширилган.

Тобе ҳудудларга тегишли булган шартномаларнинг аксарият қисми асоратга солувчи шартномалар саналган. Бу қаби шартномалар ҳаракатининг давом эттирилиши ёш давлатларнинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигини хавф остида қолдирар эди.

1978 йилда қабул қилинган Шартномаларга нисбатан давлатларнинг ҳукуқдй ворислиги туррисидаги Вена конвенцияси янги мустақдл давлатни утмишдош-давлат шартномаларидан озод қилишни кузда тутди. Конвенция қатор ижобий элементларни узиди мужассамлаштиради. Булар:

- янги мустақил давлатларнинг халқаро шартномавий алоқаларини мустақил (эркин асосларда) белгилай олиш ҳукуқи
- уларнинг табиий захиралари устидан ажралмас суверенитетини тан олиш;
- узга ҳудудларда чет эл ҳарбий базаларини қуришни гайриқонуний деб белгилаш тугрисидаги қоида;
- меросхур-давлатларнинг халқаро ҳукуқнинг умум тан олинган тамойилларига риоя қилиш мажбурияти қабилардир.

1983 йилда давлат мулки, давлат архивлари ва давлат қарзларига нисбатан давлатларнинг ҳукукий ворислиги тугрисидаги Вена конвенциясига мувофиқ, агар меросхур-давлат янги мустақил давлат булса ва давлат ҳукукий ворисийлик объект хисобланмиш утмишдош-давлатнинг қучмас давлат мулки унинг ҳудудида жойлашган булса, у ҳолда у меросхур-давлат ихтиёрига утади. Меросхур-давлатга, шунингдек, ушбу ҳудуддан ташқарида булган, бирок, утмишдош-давлат томонидан мустамлака давомида эгаллаб олинган қучмас мулк ҳам утади. Агар хориждаги бундай мулкнинг яратилишида тобе давлат ҳам иштирок этган булса, у ҳолда янги давлатга унинг қушган улуши миқдоридаги хиссаси утади.

Икки ёки бир неча давлатларнинг бирлашиши натижасида ягона меросхур-давлат ва шу билан бирга мазкур давлатнинг ҳукукий ворисийлиги вужудга келади.

Давлатларнинг ҳукукий ворислиги вужудга келган пайтда уларнинг ҳар бирига нисбатан

кучда булган хар кандай шартнома меросхур-давлатга нисбатан уз кучини саклаб колади. Качон-ки мазкур худудга нисбатан ушбу шартномани куллаш унинг объект ва максадларига мувофик келмаслиги ёки унинг харакат шартларини тубдан узгартириб юбориши шартномада аник, ифодаланган ёки узга тартибда белгиланган булса, у холатда умумий коидадан истисно булиши мумкин (1978 йилда кабул килинган шартномаларга нисбатан давлатларнинг хукукий ворислиги тугрисидаги Вена конвенциясининг 31-моддаси). Охирги холатга ГДРнинг 1990 йилда ГФР билан бирлашиши натижасида унинг халкаро мажбуриятлари меросхур-давлатга утмаганлиги мисол булиши мумкин.

Худудларга нисбатан хукукий ворисийлик давлат худудининг бирор кисми ёки давлат худуди кисми хисобланмаган, биров, унинг халкаро муносабатлари учун шу давлат жавобгар булган кандайдир худуднинг бошка давлат худуди кисмига айланиб колган холатларда вужудга келади. Бундай холатда:

- биринчидан, утмишдош-давлат шартномалари маълум худуднинг бошка давлат ихтиёрига утиши билан унга нисбатан уз кучини йукотади;
- иккинчидан, мазкур худудда меросхур-давлатнинг шартномалари юридик кучга эга булади.

Качонки, мазкур худудга нисбатан ушбу шартноманинг кулланиши унинг объект ва максадларига мувофик келмаса ёки мажбуриятлар хажмини тубдан узгартириб юборса, ушбу коидалардан истисно булиши мумкин.

Утаётган худуднинг чегараларига нисбатан учинчи давлатлар билан тузилган шартномалар унга нисбатан уз кучини саклаб колади (1978 йилда кабул килинган шартномаларга нисбатан давлатларнинг хукукий ворислиги тугрисидаги Вена конвенциясининг 15-моддаси).

Ижтимоий инкилоб вақтидаги хукукий ворисийлиги ушбу инкилоб натижасида вужудга келган янги давлатга эски давлатга тегишли булган баъзи халкаро хукук ва мажбуриятларнинг утиши тушунилади.

Ижтимоий инкилоб натижасида юз бераётган кескин (радикал) ижтимоий-иктисодий ва сиёсий узгаришлар ағдариб ташланган тузумнинг халкаро хукук ва мажбуриятларини кайтадан куриб чикиш учун асос булади. Бунда янги давлат тузуми асосларига зид булган хукук ва мажбуриятларгина бекор килинади.

Ижтимоий инкилоб юз берганда вужудга келиши мумкин булган хукукий ворисликнинг турли назариялари мавжуд. Улардан бирига мувофик, ижтимоий инкилоб натижасида хукук ва мажбуриятларнинг кайта куриб чикилиши халкаро хукукнинг сифат жихатидан янги субъекти вужудга келганлиги билан характерланади. Иккинчи бир назарияга кура, ижтимоий инкилоб мамлакатда тубдан ижтимоий-иктисодий ва сиёсий узгаришларни амалга ошириш билан бирга унинг халкаро хукукий субъектлигига хеч кандай таъсир курсатмайди. Биров,, пировардида, баъзи халкаро хукук, ва мажбуриятларни кайта куриб чикиш хукукини беради. Октябрь инкилоби натижасида вужудга келган Совет давлати (янги хукуматнинг фикрига мувофик) Россия империясининг тенг хукукликка асосланмаган, махфий хамда иттифокчилик мажбуриятларини бажаришга каратилган битимларидан воз кечди. Шунингдек, Совет давлати подшо хукумати карзларини тулашдан воз кечди ва хорижий кредитларни бекор килди. Шу билан бирга гуманитар, маъмурий ва техник сохалардаги купгина битимлар хамда бир катор халкаро мажбурият ва хукуклар саклаб колинди.

Давлатга ухшаш тузилмалар — халкаро хукук субъекти

Давлатга ухшаш тузилмалар — халкаро хукук субъектларининг бир тури хисобланади. Давлатга ухшаш тузилмаларга «эркин шахарлар» (угмишда — Венеция, Гамбург, Новгород) киради. Ушбу ибора умумлаштирилган тушунча хисобланади, чунки у нафакат шахарларга, балки маълум туманларга нисбатан хам кулланади. Баъзи холатларда тегишли тузилмаларни эркин шахарлар, баъзан эса мустакил (озод, эркин) худуд ёки минтақд (зона) деб аташган (масалан, эркин шахар Данциг, мустакил худуд Триест).

Умуман эркин шахарлар худудий даъволарни тухтатиб куйиш, халкаро муносабатларда маълум худуднинг тегишлилиги борасида вужудга келадиган кескинликни юмшатишнинг бир услуби сифатида вужудга келган.

Эркин шахар халкаро шартнома ёки халкаро ташкилотнинг карорига биноан барпо

этилади ва чекланган ҳуқуқ лаёқатига эга булган узига хос давлат ҳисобланади. У уз Конституцияси ёки ухшаш (аналогик) характердаги ҳужжатга, олий давлат органларига, фуқаролигига эга булади.

Эркин шаҳар, одатда, қуролсизлантирилган ва бетараф ҳисобланади.

Унинг қуролли қучлари фақат мудофаа характерини касб этади. Улар анъанавий тушунчадаги қуролли қучлар эмас, балки чегараларни химоя қилиш ва ҳуқуқий тартиботни сақлаб туришга хизмат қилувчи қучлардир.

Эркин шаҳарни барпо қилувчилар, одатда, унинг макomini бошқа ҳуқуқ субъектлари томонидан риоя этилишини назорат қилиш усуларини белгилаб қуядилар. Масалан, ушбу мақсадларда уз вакиллари ёки вакилини тайинлайдилар.

Халқаро майдонда эркин шаҳар манфаатларини манфаатдор давлат ёки халқаро ташкилот химоя қилади. Икки жаҳон уруши оралигида мавжуд булган эркин шаҳар Данциг макomini Миллатлар лигаси қафолатлаган, унинг ташқи алоқалардаги манфаатларини Польша химоя қилган.

Эркин шаҳар Триест 1947 йилда Италия билан тузилган тинчлик сулҳи асосида ташкил топган, кейинчалик, 1954 йил битимига асосан Италия ва Югославия уртасида булинган ва БМТ Хавфсизлик Кенгаши химоясида булган.

Шаҳар-давлатлар Ватикан ва Мальта ордени каби давлатга ухшаш тузилмалар узига хос жиҳатларга эга. Четдан қараганда Ватикан (католик черковининг Муқддас тахти) давлатининг барча атрибутларига — унча қатга булмаган ҳудуд, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари тизимига эга. Бирок Ватикан аҳолиси тугрисида фақат шартли равишда гапириш мумкин: бу — католик черковида тегишли лавозимларда ишловчи мансабдор шахслар. Шу билан бирга Ватикан — ижтимоий мазмундаги, яъни маълум жамиятни бошқарувчи механизм, унинг томонидан яратилган ва уни химоя қилувчи давлат эмас. Қупрок у католик черковининг маъмурий маркази сифатида қурилиши мумкин.

Ватикан макомининг узига хослиги уни расман халқаро ҳуқуқ субъекти деб тан олувчи давлатлар билан дипломатик муносабатлар урнатганлиги билан изоҳланади. Бундай тан олиш католик черковининг сиёсий ролини амалда тасдиқлашни аңлатади.

1889 йилда суверен тузилма сифатида тан олинган Мальта орденининг халқаро ҳуқуқ субъекти эканлиги масаласи муайян узига хос хусусиятларга эга. Ордени манзилгоҳи — Рим шаҳрида жойлашган. Унинг расмий мақсади — хайрия фаолиятини амалга ошириш. У қупгина давлатлар билан дипломатик муносабатларга эга. Орденининг уз ҳудуди ва аҳолиси йук. Унинг суверенитети ва халқаро ҳуқуқ лаёқати — ҳуқуқий фикция.

Шуни таъкидлаш лозимки, бу каби тузилмаларнинг ҳаммаси ҳам халқаро ҳуқуқ субъектлари ҳисобланмайди.

Миллатлар ёки халқлар — халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида

Уз озодлиги учун қурашаётган ва маълум ҳокимият тузилмаларини тузган, ягона марказ билан бирлашган миллат ёки халқлар миллат ёки халқ номидан халқаро муносабатларда иштирок этиши ва халқаро ҳуқуқ субъекти макомига эга булишни талаб қилиши мумкин. Амалда бундай тузилмалар қаторига ягона қумондонликка эга булган ҳамда аксарият ҳолларда бир вақтнинг узиде сиёсий раҳбарликни амалга оширувчи қуролли отрядлар қиради.

Миллатлар ёки халқлар халқаро ҳуқуқнинг алоҳида ва махсус субъектлари ҳисобланади. Императив характердаги меъёр-тамойилга — тенг ҳуқуқлилиқ ва халқларнинг уз тақдирини узи белгилаш тамойилига мувофиқ барча халқларнинг уз тақдирини узи белгилаш ҳуқуқи, яъни ташқаридан ҳеч қандай аралашувсиз эркин асосларда узининг сиёсий макomini белгилаш ва иқтисодий, ижтимоий ва маданий ривожланишини амалга ошириш ҳуқуқи тан олинади. 1970 йилда қабул қилинган Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тугрисидаги декларацияга мувофиқ ҳар бир давлат ушбу ҳуқуқни ҳурмат қилиши лозим. Суз халқлар ва давлатлар уртасидаги узаро муносабатлар (халқаро ҳуқуқий муносабатлар) тугрисида бормоқда.

Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тугрисидаги декларацияга мувофиқ; суверен ва мустақил давлатнинг пайдо булиши, мустақил давлатга эркин қушилиши ёки у билан бирлашиши ёки халқ томонидан эркин асосларда белгиланган бошқа сиёсий макомнинг урнатилиши ушбу

халкнинг уз такдирини узи белгилашни амалга оширишнинг усуллари саналади. Халқаро ҳуқуқда «халқ» тушунчаси аниқланмаган. Бизнинг назаримизда, халқ — ҳудудий характер касб этувчи тушунчадир. Халқ — мазкур ҳудудда, улар уртасидаги иркий, этник, диний ёки бошқа характердаги фарқлардан катъи назар, доимий яшовчи (балогат ёшидаги) шахсларнинг йигиндисидир. Бундай тарзда уз такдирини узи белгилаш бир вақтнинг узида ушбу ҳудуднинг сиёсий макomini ҳам белгилашдир.

Якин вақтларда ҳам уз такдирини узи белгилаш тугрисида суз борганда биринчи галда тобе ҳудудларнинг халқлари, яъни мустанлака остида булган халқлар кузда тутилар эди. Ва хар бир давлатга уларнинг уз такдирини узи белгилашда кумаклашиш мажбурияти юкланган.

Давлатлар узаро муносабатларида ички ҳуқуқ; конун ҳужжатларида хорижий давлатларнинг жисмоний ва юридик шахслари, уз ҳудудидаги барча индивидлар ҳамда ноҳуқумат ташкилотларнинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга узаро риоя килиш мажбуриятини (авваламбор тегишли хаикаро шартномадар асосида) оладилар.

Жисмоний ва юридик шахслар, ноҳуқумат ташкилотлар ёки миллий ҳуқуқнинг узга субъектлари халқаро ҳуқуқ; субъектлари эмас, чунки улар ички давлат ҳуқуқий тартибига буйсунадилар. Халқаро ҳуқуқ; субъектларининг узига хос жихати х.ам уларга юридик мажбурий хатги-х.аракат к;оидаларини белгилаб берувчи куч ёки хокимиятнинг мавжуд эмаслиги билан изоҳланади. Халқдро ташкилотлар — халқаро ҳуқуқ; субъекти сифатида халқаро ташкилотлар таркибига ҳуқуматлараро ташкилотлар ҳамда аъзолари шахсий тартибда харакат килувчи давлатлараро механизмлар ва органлар (халқаро арбитражлар, комитетлар, экспертлар гуруҳи ва бошқалар) киради.

Ҳуқуматлараро конференцияни вақтинчаликхалқэро муассаса деб хисоблаш мумкин.

Халқаро ташкилот узининг хапкаро ҳуқуқ; лаёкатига таъсис шартномасига мувофик; эга булади. Шартнома халқаро ташкилотни маълум ҳуқуқда эга була олиш, яъни давлатлар ва ҳуқуматлараро ташкилотлар билан шартномалар тузиш, уз номидан карорлар кабул килиш к;обилияти билан таъминлайди.

Халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда халқаро ташкилот — бу ҳуқуматлараро ташкилот деб курсатилган таърифдан бошқа «халқаро ташкилот» тушунчаси мавжуд эмас. Бирок бундай таъриф факат ҳуқуматлараро (халқаро) ташкилотни ноҳуқуматлараро ташкилотдан фарқлайди, холос. Халқаро ташкилот халқаро тузилма булиб, унинг таъсис этилиши ва фаолияти халқаро ҳуқуқ нормалари билан тартибга солинади. Халқаро ташкилотнинг таъсис этилиши ва фаолияти хозирги давр халқаро ҳуқуқининг асосий тамойилларига мувофик; келиши лозим. Халқаро ҳуқуқий муносабатларда халқаро ташкилот аъзо-давлатлар иродасидан фарқли уларок уз иродасини ифодалаб, факат уз номидан катнашиши мумкин.

Халқаро ташкилот аъзо-давлатлар, узга ташкилотлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари билан буладиган ҳуқуқий муносабатларда унинг иродасини белгиланган коидаларга мувофик; шаклантирувчи ва ифодалаб бера олувчи органларга эга булиши лозим.

Аъзолари таркиби ва фаолият доираси буйича халқаро ташкилотлар универсал халқаро ташкилотлар, яъни барча давлатлар катнашиши учун очик булган, ҳудудий (регионал), яъни кандайдир йирик регион давлатларини бирлаштирувчи ва махаллий — бир неча (одатда учтадан оз булмаган) давлатларни бирлаштирувчи турларга булинади.

Уз таркиби, фаолият соҳаси ва халқаро муносабатлардаги тутган алоҳида урнига кура энг универсал ташкилот — Бирлашган Миллатлар Ташкилотидир.

Яна халқаро органлар деб номланадиган халқаро тузилмалар ҳам халқаро ҳуқуқ субъектлари хисобланади. Булар халқаро арбитражлар ва судлар (доимий ва ad hoc), тергов, яраштирувчи ва бошқа комиссиялар, чунки улар давлатлар уртасидаги узаро битимлар асосида яратилади ва уз фаолиятида халқаро-ҳуқуқий коидаларга риоя килади.

Ўзбекистон Республикаси — халқаро ҳуқуқ субъекти

«Ўзбекистон — халқаро муносабатлар субъекти» деган конституциявий формула нафакат Ўзбекистон Республикасининг хозирги жаҳонда тутган урнинигина эмас, балки Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятининг ажралмас бир кисми, унинг тенг ҳуқуқли аъзоси эканлигини англатади. Бу куйидагиларда куринади:

- биринчидан, Ўзбекистон суверен давлат сифатида фақат ҳозирги халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган тамойиллари ва меъёрлари ҳамда узи иштирок этган халқаро шартномалар қоидалари билан боғлиқдир ва узининг розилигисиз бошқа ҳеч қандай мажбурият юкланиши мумкин эмас;
- иккинчидан, Ўзбекистон ҳудуди ичида давлат ҳокимияти чекланмаган ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа бирон-бир субъекти унга аралашига ҳақли эмас. Унинг ҳудудидан ташқарида эса ҳокимият бошқа манфаатдор давлатнинг розилиги билангина амалга оширилиши мумкин;
- учинчидан, Ўзбекистон халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари билан дипломатик алоқалар урнатиш ва улар билан шартномалар тузиш билан бевосита давлатлараро муносабатларда иштирок этади.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон жаҳоннинг 120 дан зиёд давлатлари билан расмий дипломатик алоқалар урнатди. Тошкентда 35 мамлакатнинг элчихоналари очилди ва 19 хорижий давлатларнинг элчилари уриндошлик асосида Ўзбекистон Республикасида аккредитация қилинган. Республикада 88 хорижий ваколатхоналар, 24 та ҳукуматлараро ва 13 та халқаро нодавлат ташкилотлар фаолият қурсатмоқда.

Конституция асосида Ўзбекистон Республикасини халқаро муносабатларнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида белгиловчи ҳуқуқий асос яратилган. Қуйидагилар ташқи сиёсат соҳасида энг аҳамиятли ҳисобланади:

1. 1996 йилдаги Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари тугрисидаги Қонун;
2. 1992 йилдаги Дипломатик ваколатхоналарнинг раҳбарларини тайинлаш ва чақириб олиш тартиби тугрисидаги Қонун;
3. 1992 йилдаги Дипломатик унвонлар ва даражаларни бериш тугрисидаги Қонун;
4. 1992 йилдаги Халқаро шартномалар тугрисидаги Қонун;
5. 1996 йилдаги Консуллик Устави.

Ташқи иқтисодий алоқалар соҳасида қуйидаги қонун ҳужжатлари қабул қилинган:

1. 1992 йилда Хорижий сармоялар тугрисидаги Қонун;
2. 1994 йилда Хорижий сармоядорларнинг фаолиятларини қафолатлаш туррисидаги Қонун;
3. 2000 йилги янги таҳрирдаги Ташқи иқтисодий фаолият тугрисидаги Қонун.

Ўзбекистоннинг ташқи алоқаларини таъминловчи давлат органлари тузилган. Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Олий Мажлис депутатлари умумхалқ томонидан муқобиллик ва қўшпартиявийлик асосида сайланди, мамлакат ҳуқуқати тузилди. Ташқи ишлар вазирлиги фаолиятининг йўналишлари ва вазифалари тубдан узгартирилди. Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги ва ташқи иқтисодий фаолият миллий Банки тузилди. Ташқи савдо фирмаларининг ихтисослашган тармоқлари ташкил қилинди, 260 дан зиёд чет эл фирмалари, банклари ва компанияларнинг ваколатхоналари очилди.

4 маъруза

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ТАМОЙИЛЛАРИ

- Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тушунчаси ва узига ҳос хусусиятлари.
- Давлатларнинг суверен тенглиги тамойили.
- Қўш ишлатмаслик ва қўш билан таҳдид қилмаслик тамойили.
- Давлат чегараларининг дахлсизлиги тамойили.
- Давлатларнинг ҳудудий яхлитлиги тамойили.
- Халқаро низоларни тинч йўл билан ҳал этиш тамойили.

- Давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик тамойили.
- Инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш тамойили.
- Халқлар ва миллатларнинг уз тақдирини узи белгилаши тамойили.
- Давлатларнинг халқаро ҳамкорлик тамойили.
- Халқаро мажбуриятларни виждонан бажариш тамойили.

Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тушунчаси ва узига хос хусусиятлари

Ҳуқуқ тамойили — воқеликнинг объектив тартиби, ижтимоий амалиёт, ижтимоий ривожланиш қонуниятларининг меъёрий инъикосидир.

Халқаро ҳуқуқ тамойиллари — ижтимоий амалиёт натижасида вужудга келадиган халқаро ҳуқуқнинг юридик мустахкамланган асослари булиб, ҳуқуқ субъектлари хатти-ҳаракатининг раҳбарий қоидалари ҳисобланади.

Халқаро ҳуқуқнинг бир қатор меъёрларини, гарчи улар халқаро ҳуқуқ меъёрлари бўлса-да, тамойиллар деб номланади. Бироқ, уларнинг баъзилари азалдан тамойиллар деб номланган, баъзилари эса халқаро-ҳуқуқий тартибга солишда тутган аҳамияти боис шундай деб атала бошланган. Шу билан бирга халқаро ҳуқуқий тартиботни таъминлашда халқаро ҳамжамият учун ута муҳим аҳамиятга эга бўлган ва умумий характер касб этувчи алоҳида тамойиллар ҳам мавжуд.

Тамойиллар ичида ҳозирги давр халқаро ҳуқуқий тартиботининг асосини ташкил этувчи халқаро ҳуқуқнинг асосий тамойиллари ажралиб туради. Давлатнинг қандайдир асосий тамойилни бузиши халқаро ҳамжамият томонидан бутун халқаро ҳуқуқий тартиботга тажовуз қилиш деб тушунилиши мумкин.

Халқаро ҳуқуқ тамойили — авваламбор халқаро ҳуқуқ меъёридир.

Ҳуқуқ тамойилларидан ҳуқуқий онг тамойилларини, яъни кишилар, ижтимоий ҳаракатлар, сиёсий партиялар ва ҳоказоларнинг субъектив тасаввурларини фарқлаш лозим.

Ҳуқуқ субъектлари учун халқаро ҳуқуқ тамойилларига риоя қилиш қатъиян мажбурийдир. Халқаро ҳуқуқ тамойилини ижтимоий амалиётни узгартириш орқалигина бекор қилиш мумкин. Бу эса алоҳида давлатлар ёки давлатлар гуруҳи имконияти доирасида эмас. Шунинг учун ҳар бир давлат халқаро ҳуқуқ тамойилларини бузиш орқали ижтимоий амалиётни «тузатиш»га қаратилган ҳар қандай бир томонлама тартибдаги уринишларга уз муносабатини билдириши лозим.

Халқаро ҳуқуқ тамойиллари одатий ва шартнома усуллари орқали шаклланади. Улар бир пайтнинг узида икки хил функцияни бажаради:

- биринчидан, халқаро муносабатларни уларнинг маълум меъёрий доиралар билан чегаралаш орқали барқарорлаштишига кумаклашади;
- иккинчидан, халқаро муносабатлар амалиётида вужудга келадиган барча янги ҳолатларни мустахкамлайди.

Халқаро ҳуқуқ тамойилларининг узига хослиги уларнинг универсаллигидир. Яъни халқаро ҳуқуқнинг барча субъектлари тамойилларга қатъиян риоя қилишлари лозим, чунки мазкур тамойилларни ҳар қандай тарзда бузиш муқаррар равишда халқаро муносабатларнинг бошқа иштирокчилари қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига дахл қилишга олиб келади. Халқаро ҳуқуқ тамойиллари бугун халқаро-ҳуқуқий меъёрлар тизимининг қонунийлик мезони ҳисобланади.

Халқаро ҳуқуқнинг асосий тамойиллари БМТ Уставида мустахкамланган. БМТ Устави тамойиллари *jus cogens* характерини касб этиши кенг тан олинган, яъни улар давлатлар томонидан бекор қилиниши мумкин бўлмаган олий даражадаги мажбуриятлар саналади.

Халқаро ҳуқуқда унинг умумэътироф этилган тамойил ва меъёрларини батафсил баён қилиб берувчи ягона меъёрий ҳужжат мавжуд эмас. Агар БМТ Уставида беш тамойилнинг номи келтирилган бўлса, Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тугрисидаги Декларацияда уларнинг етгитаси ифодалаб берилган. Булар қуйидагилардир:

1) Куч ишлатмаслик ва куч билан таҳдид қилмаслик та

мойили.

- 2) Халқаро низоларни тинч йул билан хал этиш тамойили.
- 3) Давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик тамойили.
- 4) Давлатларнинг халқаро ҳамкорлик тамойили.
- 5) Давлатларнинг суверен тенглиги тамойили.
- 6) Халқлар ва миллатларнинг уз тақдирини узи белгилаш тамойили.
- 7) Давлатларнинг халқаро мажбуриятларини виждонан бажариш тамойили.

Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Кенгашининг Хельсинки Яқунловчи Хужжатида мазкур тамойилларга яна уқтаси қушилган. Булар:

- 1) чегаралар дахлсизлиги;
- 2) давлатларнинг ҳудудий яхлитлиги;
- 3) инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳурмат қилишдир.

Жаҳон ҳамжамияти олдида турган умумбашарий муаммоларни хал этиш заруриятини ифода этувчи янги тамойиллар ҳам (масалан, атроф муҳитни химоя қилиш мажбурияти) шаклланмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида юқорида қуриб уқилган тамойиллардан бештаси аниқ белгилаб қуйилган ва «халқаро ҳуқуқнинг бошқа умумтан олинган тамойил ва меъёрлари»ни ҳурматлаш айтиб уқилган

Давлатларнинг суверен тенглиги тамойили

Халқаро ҳуқуқий тартиботни фақат унинг катнашчилари юридик тенглигини ҳурмат қилиш орқали таъминлаш мумкин. Ҳар бир давлат халқаро тизимнинг бошқа иштирокчилари суверенитетини ҳурмат қилиши керак. Бу ерда уларнинг уз ҳуқуқи доирасида қонунчилик, ижро ва суд ҳокимиятини амалга оширишари ҳамда мустақил ташқи сиёсатни олиб бориш ҳуқуқи назарда тутилмоқда. Давлатларнинг суверен тенглиги ҳрзирги давр халқаро муносабатларининг асосини, халқаро ҳамкорлик базасини ташкил қдлади.

Суверен тенглик тамойилининг асосий мақсади — барча давлатларни, уларнинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ёки бошқа хусусиятларидан қатъи назар, халқаро муносабатларда юридик тенг асосларда катнашишини таъминлашдир. 1970 йил Декларациясига мувофиқ суверенитет тушунчаси қуйидаги элементларни уз ичига олади:

- биринчидан, барча давлатлар юридик тенгдирлар;
- иккинчидан, ҳар бир давлат тулик суверенитетга ҳос булган ҳуқуқлардан фойдаланади;
- учинчидан, ҳар бир давлат бопша давлатларнинг ҳуқуқ лаёқатини ҳурмат қилмоғи лозим;
- туртинчидан, давлатнинг ҳудудий яхлитлиги ва сиёсий мустақиллиги дахлсиздир;
- бешинчидан, ҳар бир давлат узининг сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ва маданий тизимларини эркин асосларда танлаш ва ривожлантириш ҳуқуқига эгадир;
- олтинчидан, ҳар бир давлат узининг халқаро мажбуриятларини тулик; ва виждонан бажариши лозим.

Суверен тенглик тамойили Ўзбекистон Конституциясида эълон қилинган ва бу узга давлатларнинг узига ҳослигини, уларнинг мустақиллиги, ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилишни, узининг сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ва маданий тизимларини эркин асосда танлаш ва ривожлантириш ҳамда узининг қонунлари ва маъмурий қоидаларини белгилаш ҳуқуқини тан олишни қузда тутлади.

Қуч ишлатмаслик ва қуч билан таҳдид қилмаслик тамойили

Халқаро муносабатларни демократик асосларда қайта қуриш муқаррар равишда қуч

ишлатиш ва куч билан тахдид солишнинг чекланишига олиб келади. Биринчи бор мазкур объектив конунийлик халқаро ҳуқуқ тамойили сифатида БМТ Уставида мустахкамланган. Уставнинг 2-модда 4-булимига мувофиқ. «Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг барча аъзолари узларининг халқаро муносабатларда ҳар қандай давлатнинг ҳудудий дахлсизлиги ёки сиёсий мустақиллигига қарши куч билан тахдид қилиш ва уни қуллашдан узларини тийиб турадилар».

Куч ишлатмаслик мажбурияти барча давлатлар учун тааллуқлидир, чунки халқаро тинчлик ва ҳавфсизликни таъминлаш зарурияти барча давлатларнинг узаро муносабатларида ушбу тамойилга риоя қилишлари лозим эканлигини талаб қилмоқда.

ЕХХКнинг Яқунловчи хужжатида иштирокчи-давлатларнинг узаро муносабатларида «бошқа иштирокчи-давлатни мажбур қилиш мақсадида куч ишлатишнинг ҳар қандай қуранишларидан» ҳамда «ҳар қандай иқтисодий мажбур этиш хатти-ҳаракатларидан узини тийиб туриш» бевосита қуратиб утилган.

БМТ Уставининг 42-47 ва 51-моддаларида қуролли қучлардан конуний фойдалана олиш мумкин болган ҳолатлар айтиб утилган. 41 ва 50-моддаларда эса ҳарбий булмаган қучларни конуний қуллаш тугрисида суз боради. Уларда «иқтисодий муносабатларни, темирйул, денгиз, ҳаво, почта, телеграф, радио ёки алоқанинг бошқа воситаларини тулик ёки қисман узиш ва шунингдек, дипломатик муносабатларни узиш» қоралари санаб утилган. БМТ Устави қуролли қучларни конуний қуллашнинг фақат иккита ҳолатини назарда тутди:

- биринчидан» узини муҳофаа қилиш мақсадида (52-модда);
- иккинчидан, тинчликка ҳавф тугилганда, тинчлик бузилган ёки босқинчилик ҳаракати содир булганида БМТ Ҳавфсизлик Кенгаши қарори билан (39 ва 42-моддалар).

Узини муҳофаа қилиш тартибида қуролли қучларни ишлатиш, агар давлатга қарши қуролли ҳужум содир этилган ҳолатдагина конуний ҳисобланади. БМТнинг Ҳавфсизлик Кенгашига келадиган булсак, агар у низони ҳал этиш учун тавсия қилинган ноҳарбий қораларни етарли эмас деб ҳисобласа, у ҳолда «ҳалқаро тинчлик ва ҳавфсизликни таъминлаш ёки тиклаш учун зарур булган ҳаво, денгиз ёки қуруқликдаги қучлар билан бундай ҳаракатларни амалга ошириш ваколатини олади».

Ҳалқаро муносабатларда куч ишлатишдан ёки куч билан тахдид қилишдан воз кечиш тамойили томонларни бошқа давлатга қарши бевосита ёки билвосита куч ишлатишни ифодаловчи ҳар қандай ҳаракатлардан узини тийиб туришни аниқлатади. Бу ерда шуни эсда тутмоқ лозимки, БМТ Уставида (2-модда, 4-булим) таърифланган «куч» тушунчаси мазмуни нафақат қуролли қучни, балки мажбурлашнинг қолган барча шакллари ҳам қузда тутди.

Давлат чегараларининг дахлсизлиги тамойили

Давлат чегараларининг дахлсизлиги тамойили давлат миллий ҳавфсизлигининг энг муҳим асосларидан бирини ташкил қилади.

Мазкур тамойил Европада ҳавфсизлик ва ҳамкорлик буйича Кенгашнинг 1975 йилда қабул қилган Яқунловчи хужжатида таърифлаб берилган. Унда айтилишича, «иштирокчи-давлатлар бир-бирларига тегишли, шунингдек, Европадаги барча давлатлар чегараларини бузилмас деб ҳисоблайдилар ва шунинг учун улар ҳозир ва келажакда ушбу чегараларга нисбатан ҳар қандай тажовуз қилишдан узларини тиядилар».

Ушбу тамойилни тан олиш ҳар қандай ҳудудий даъволардан воз кечишни ҳам аниқлатади.

ЕХХК иштирокчи-давлатлари Европа давлатларининг мавжуд чегараларини тан олишларини ва тасдиқлашларини изҳор қилганлар. Ушбу тан олиш халқаро-ҳуқуқий булиб, маълум юридик оқибатларга эга, ҳусусан уни бекор қилиш мумкин эмас.

Чегаралар дахлсизлиги ва бузилмаслиги тамойилининг асосий мазмунини қуйидаги уч элемент билан ифодалаш мумкин:

- биринчидан, мавжуд чегараларни халқаро ҳуқуққа мувофиқ тарзда юридик белгиланган деб тан олиш;
- иккинчидан, ҳозирда ва келажакда дар қандай ҳудудий талаблардан воз кечиш;
- учинчидан, ушбу чегараларга нисбатан ҳар қандай бошқа тажовузлардан воз кечиш.

Чегаралар дахлсизлиги тамойили барча давлатларнинг худудий устунлиги ва яхлитлигини хурмат килишни хам англатади. Ушбу тамойилга мувофик давлатлар умумий чегараларнинг, шунингдек, бошка давлатларга тегишли чегараларнинг бузилмаслигини тан оладилар. Улар хар кандай давлат худудининг маълум бир кисми ёки унинг бутун худудини босиб олишга каратилган хар кандай талаб ва харакатлардан узларини тийиш мажбуриятини оладилар. Бу алохида олинган давлатлар уртасида низоли худудлар масаласи булмайти дегани эмас, бироқ; чегарага дахлдор масалалар музокаралар ва халкаро хукукд мувофик тарзда бошка воситалар ёрдамида хал этилмоги лозим. Чегаралар дахлсизлиги тамойили универсал характер касб этиб, барча кигьаларда кулланиши лозим. Бу эса уз урнида халкаро тинчликни ва хавфсизликни мустахкамлайди.

Давлатларнинг худудий яхлитлиги тамойили

Давлатларнинг худудий яхлитлиги тамойили БМТ Устави кабул килиниши билан уз ечимини топган. Бироқ мазкур тамойилнинг номланиши охиригача уз ечимини топгани йук;. Шунинг учун хукукий адабиётларда худудий яхлитлик ва худудий дахлсизлик ибораларини учратишимиз мумкин.

БМТ Устави хар кандай давлатнинг сиёсий мустакиллиги ва худудий дахлсизлигига (яхлитлигига) карши куч ишлатиш ва куч билан тахдид килишни таъкиклайди. 1970 йилги Халкаро хукук тамойиллари тугрисидаги Декларацияда БМТ Уставининг 2-модда 4-булими мазмунини ёритишда бу ерда бевосита худудий яхлитлик тамойилининг уз тилга олинмасида, унинг купгина элементлари уз аксини топган. Хусусан, хар бир давлат:

- биринчидан, «бошка давлатнинг миллий бирлиги ва худудий дахлсизлигини бузишга каратилган хар кандай харакатлардан узини тийиб туриш керак»;
- иккинчидан, «давлат худуди Устав коидаларини бузиш оркали куч ишлатиш натижаси харбий босиб олиш объекти булмаслиги лозим»;
- учинчидан, «давлат худуди куч билан тахдид килиш ёки уни ишлатиш натижасида бошка давлат томонидан эгаллаб олиниш объекти булиши мумкин эмас».

Мазкур тамойилни ривожлантиришнинг кейинги боскичи 1975 йилги ЕХХКнинг Якунловчи хужжати булди. Ушбу хужжат худудий яхлитлик тамойилининг тулик таърифини узиде ифодалаган.

Халкаро низоларни тинч йул билан хал этиш тамойили

Хозирги замон халкаро хукукига мувофик. давлатлар уз низоларини тинч йуллар билан хал этишлари лозим.

БМТ Уставининг 2-модда 3-булимига мувофик «Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг барча аъзолари узларининг халкаро низоларини халкаро тинчлик, хавфсизлик ва адолатни хавф остида колдирмаслик учун тинч йуллар билан хал этадилар, яъни музокаралар, текшириш утказиш, воситачилик, яраштириш, арбитраж, судд ишни куриш, регионал органлар ёки кенгашларга мурожаат килиш ёки уз хохишига кура бошка воситалар ёрдамида» хал этадилар.

Сунги чорак аср халкаро низоларни тинч йул билан хал этиш воситалари ахамияти ва салмогининг усиб бориши билан характерланади.

Узбекистон Конституциясида мустахкамлаб куйилган давлатлар уртасидаги низоларни тинч йул билан хал этиш тамойили барча низоли масалалар халкларнинг конуний манфаатлари, тинчлик ва хавфсизлик хавф остида комаслиги учун халкаро хукукка мос равишда тинч усуллар билан хал этилишини белгилаб беради. 1970 йилдаги Халкаро хукук тамойиллари тугрисидаги Декларацияда айтилишича: «Хар бир давлат узининг бошка давлатлар билан мавжуд халкаро низоларини, халкаро тинчлик, хавфсизлик ва адолатни хавф остида колдирмаслик учун тинч йуллар билан хал этади». Узбекистон ушбу тамойилга огишмай риоя килмокда.

Давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик тамойили

Давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик тамойили БМТ Уставининг 2-моддаси 7-булимида акс эттирилган ва 1970 йилдаги Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тугрисидаги Декларация, ЕХХКнинг Яқунловчи ҳужжати, давлатларнинг ички ишларига аралашшига йул қуйиб бўлмаслик, уларнинг мустақиллиги ва суверенитетини ҳимоя қилиш тугрисидаги БМТ Резолюцияси каби халқаро ҳужжатларда узининг янада аниқ баёнини топган.

БМТ Уставининг 2-моддаси 7-булимига мувофиқ ташкилот уз моҳияти бўйича ҳар қандай давлатнинг ички ваколатига қирадиган ишларга аралашши ҳуқуқига эга эмас». Бирок давлат ҳудуди доирасида юз бераётган баъзи ҳаракатлар Хавфсизлик Кенгаши томонидан факат муайян давлатнинг ички иши эмас деб баҳоланиши мумкин. Масалан, агар БМТ Хавфсизлик Кенгаши маълум ҳодисани халқаро тинчлик ва хавфсизликка хавф тугдиради деб ҳисобласа, ушбу ҳаракатга нисбатан Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан амалга оширилган ҳатти-ҳаракатлар давлатнинг ички ишларига аралашши деб қаралмаслиги лозим.

Аралашмаслик концепцияси давлатлар ҳар қандай масалаларни ихтиёрий равишда уз ваколатлари доирасига қиритиб олишини аңлатмайди. Давлатларнинг халқаро мажбуриятлари, шунингдек, уларнинг БМТ Уставидан қелиб чиқувчи мажбуриятлари мазкур масалаларни тугри хал этишга ёндашишда мезон бўлиб хизмат қилади.

Инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш тамойили

Инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш тамойили шаклланиши бевосита БМТ Уставининг қабул қилиниши билан боғлиқ Уставнинг 1-моддасида Ташкилот аъзоларининг мақсади сифатида «барча учун уларнинг ирки, жинси, тили ва динидан қатъий назар инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини рағбатлантириш ва ҳурмат қилишни ривожлантиришда» давлатлар уртасида ҳамкорлик тугрисида суз боради. Уставнинг 55-моддаси муҳим аҳамиятга эга. Унга мувофиқ. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти:

- биринчидан, аҳолининг яшаш даражаси юксалишига, тулик бандлигига, иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш шарт-шароитларига;
- иккинчидан, инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳурмат қилишга ва риоя этишга қумаклашади.

Бу ерда давлатларнинг мажбуриятлари энг умумий шаклда баён қилинган, шунинг учун давлатлар инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш тамойилининг меъёрий мазмунини аниқлашга интиломқдалар. Бу вазифа 1948 йилдаги Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида ва 1966 йилда қабул қилинган иккита пакт Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тугрисидаги ҳамда Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тугрисидаги халқаро Пактларда тулик ва универсал тарзда бажарилган. Қайд этилган халқаро ҳужжатлар умумий ҳарактер қасб этади, яъни инсон ҳуқуқлари ва эркин-ликларига барча давлатлар томонидан риоя қилиниши лозим.

Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги давлатлараро ҳамкорликнинг асосий мақсади миллий қонунчиликни бир хил қилиш (унификациялаштириш) эмас, балки давлатлар учун миллий қонунчиликни ишлаб чиқишда бошланғич нуқта вазифасини уташга хизмат қилувчи стандартларни яратишдир.

Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини бевосита тартибга солиш ва ҳимоя қилиш аввалгидай ҳар бир давлатнинг ички иши бўлиб қолмоқда. Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро меъёрларнинг ақсарият қисми бевосита давлат ҳудудида қулланиши мумкин эмас. Мазкур меъёрлар имплементацияси суверен давлатдан муайян чора ва тадбирлар амалга оширилишини талаб қилади.

Халқлар ва миллатларнинг уз тақдирини узи белгилаши тамойили

Ҳар бир халқ узининг ривожланиш йули ва шакллари эркин танлай олиш ҳуқуқини сузсиз ҳурмат қилиш халқаро муносабатларнинг асосларидан бирини ташкил қилади.

Халқлар ва миллатларнинг уз тақдирини узи белгилаши тамойили БМТ Устави қабул қилинғандан сунг мажбурий меъёр сифатида ривожланмоқда. БМТнинг асосий

максадларидан бири — «давлатлар уртасидаги дустона муносабатларни халкларнинг тенглиги ва уз такдирини узи белгилаши тамойили асосида ривожлантириш»дир (Уставнинг 1-модда, 2-булими). Ушбу максад Уставнинг бошка купгина коидаларида аниқлаштирилган. Уз такдирини узи белгилаш тамойили мустамлака ва тобе халклар муаммоларини хал этишда асос булиб хизмат килади, чунки мазкур тамойилнинг субъекта давлатлар эмас, балки халклар ва миллатлардир.

БМТ хужжатларида уз такдирини узи белгилаш тамойили меъёрий мазмунининг асоси ифодалаб берилган. Мисол учун, 1970 йилда қабул қилинган Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тугрисидаги Декларацияда таъкидланишича: «Суверен ва мустақил давлатнинг тузилиши, мустақил давлатга бирладшиши ёки у билан қушилиши, ёки халқ томонидан эркин белгиланган ҳар қандай сиёсий мақомнинг урнатилиши мазкур халқнинг уз такдирини узи белгилаш ҳуқуқини амалга ошириш шакллари ҳисобланади».

Агар миллат мустақил давлатни яратса ёки давлатлар федерацияси таркибига кирса, уз такдирини узи белгилаши ҳуқуқи йўқ кетмайди. Уз такдирини узи белгилаш ҳуқуқининг субъектлари нафақат тобе давлатлар, балки суверен миллат ва халқлар ҳам саналади. Миллий мустақилликка эришиш билан уз такдирини узи белгилаш ҳуқуқи фақат уз мазмунини узгартиради, бу эса тегишли халқаро ҳуқуқий меъёрларда уз ифодасини топади.

Давлатларнинг халқаро ҳамкорлик тамойили.

Давлатлар уларнинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий тузумидан катъи назар халқаро ҳамкорлик гоёси БМТ Уставини ташкил этувчи меъёрлар тизимида асосий ҳисобланади. Ҳамкорлик тамойили купгина халқаро ташкилотлар Уставларида, халқаро шартномаларда, куп сонли резолюция ва декларацияларда акс эттирилган. Мисол учун, БМТ Уставида давлатлар «иқтисодий, ижтимоий, маданий ва гуманитар характердаги халқаро муаммоларни хал этишда халқаро ҳамкорликни амалга оширишлари лозим»лиги мажбурияти курсатиб угилган.

Албатта, ҳамкорликнинг аниқ, шакли ва унинг ҳажми давлатларнинг узига, уларнинг талаб ва моддий захираларига, ички қонунчилик ва улар қабул қилган халқаро мажбуриятларга боғлиқдир. Бирок, давлат максадларини ифодаловчи ҳуқуқий ҳужжатлар тахлили давлатлар ҳамкорлик тамойилига универсал характер беришга интилаётганликларини курсатмоқда. Барча давлатлар БМТ тамойилларига мувофиқ ҳаракат қилишлари мажбурияти уларга турли хил халқаро муаммоларни ечишда узаро ҳамкорлик асосида ҳаракат қилишлари лозимлиги мажбуриятини юкламоқда.

Халқаро мажбуриятларни виждонан бажариш тамойили

Халқаро мажбуриятларни виждонан бажариш тамойили давлатчиликнинг илк босқичларида халқаро-ҳуқуқий одат шакли сифатида — *pacta sunt servanda* вужудга келди. Мазкур тамойил ҳозирги вақтда куп сонли куп томонлама ва икки томонлама халқаро шартномаларда уз аксини топган.

Халқаро мажбуриятларни виждонан бажариш тамойили халқаро ҳуқуқ субъектлари ҳатти-ҳаракатини белгиловчи умумэътироф этилган меъёр сифатида БМТ Уставида қайд этилган. Ушбу халқаро ҳужжат Муқаддимасида БМТ аъзолари катъийлик билан «шартномалар ва халқаро ҳуқуқнинг бошка манбаларидан келиб чиқадиган мажбуриятларга нисбатан адолатли ва ҳурматли муносабатда була олишни таъминлашга хизмат қилувчи шароитларни яратиш»ни таъкидлайдилар.

Халқаро ҳуқуқнинг ривожланиши халқаро мажбуриятларни виждонан бажариш тамойилининг универсал ҳар актерини тасдиқламоқда. Халқаро шартномалар ҳуқуқи тугрисидаги Вена конвенциясига мувофиқ; «амалдаги ҳар бир шартнома унинг иштирокчилари учун мажбурий ва улар томонидан виждонан бажарилиши лозим».

Халқаро мажбуриятларни виждонан бажариш тамойилининг ҳаракат доираси охириги йилларда сезиларли кенгайди. Буни қуйидаги халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг таърифидан ҳам билсак булади: 1970 йилги Халқаро ҳуқуқ тамойиллари тугрисидаги Декларация ва 1975 йилги ЕХХК Яқунловчи ҳужжати.

ХАЛКАРО ХУКУКДА ХУДУД ВА БОШКА МАЙДОНЛАР

- Халқаро ҳуқуқда ҳудуд тушунчаси ва турлари
- Давлат ҳудудининг ҳуқуқий мақоми
- Давлат чегараси тушунчаси ва турлари
- Давлат чегараларини узгартириш
- Халқаро дарёлар
- Худудий низо
- Куролсизлантирилган ва бетараф ҳудудлар
- Антарктиканинг халқаро халқаро ҳуқуқий мақоми
- Денгиз майдони
- Хаво бушлиги

Халқаро ҳуқуқда ҳудуд тушунчаси ва турлари

Халқаро ва миллий ҳуқуқда «ҳудуд» ибораси ердаги бошқа майдонлардан маълум юза (чегара) билан чегараланган, юридик мақом ва шунга мос равишда ҳуқуқий тартибга эга булган ердаги ва шунингдек, ердан ташқаридаги космик майдонни белгилаш учун қулланилади.

Ер майдонини космик майдондан ажратиб турувчи чегара Ер конфигурациясини такрорловчи ва унинг юзаси (денгиз даражаси)дан бир қадар масофада жойлашган шарсимон юза ҳисобланади. Ушбу шарсимон юзанинг аниқ баландлик даражаси ҳали белгилангани йўқ, бироқ, у Ер йўлдошини атмосферада жиддий тухташларсиз ва қуйиб кетмасдан ҳаракат қила олишига имконият берувчи даражада булиши лозимлигидан келиб чиқилади. Бу даража 10 километрни ташқил этади.

Космик фазо (борлик)ни шартли равишда яқин жойлашган, яъни Қуёш тизимини ураб турувчи ва унда жойлашган осмон жисмлари ҳамда унинг ташқарисидаги космик майдонга булиш умкин. Космик борликни тадқиқ қилиш ва ундан фойдаланишга дахлдор халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш асосан Қуёш тизими мақонита тегишли.

Ер майдонининг узи, агар унинг юридик мақоми нуқтаи назаридан келиб чиқадиган бўлсақ, иккита қатга тоифага, яъни давлат ҳудудини ташқил этувчи ҳамда давлат ҳудуди доирасидан ташқарида булган майдонга бўлинади.

Бундай майдонлар — давлат ҳудуди ва давлатга тегишли булмаган ҳудуд бир-биридан чегаралар билан ажратилади. Чегаралар хариталарда, шунингдек, (агар имконияти бўлса) жойларда белгиланган чизиклар ва ушбу чизиклар буйлаб ер майдонини фазо билан назарий жиҳатдан Ернинг маркази ер ости бойликлари тўғрисида, аслида ер остита қириш мумкин булган жойгача утувчи вертикал юза ҳисобланади.

Қурсатилган майдон давлат ва давлатга тегишли булмаган ҳудуд доирасидаги қуруқлик, сув, ер ости бойликлари ва ер юзасидаги ҳаво майдонини узида бирлаштиради. Уларнинг ҳуқуқий тартиби ва улардан фойдаланиш шарт-шароитлари, одатда, алоҳида белгиланади ҳамда халқаро денгиз ва ҳаво ҳуқуқларининг тартибга солиш предметини ташқил қилади.

Демак, халқаро ҳуқуқда ҳудуд тушунчаси остида ер шарининг турли майдонлари тушунилади. Булар: қуруқлик ва сув юзаси, табиий захиралар ва ҳаво бушлиги ҳамда космик майдон ва фазодаги осмон жисмлари.

Халқаро ҳуқуқда барча ҳудудлар уз ҳуқуқий мақомининг асосий турларига қараб уч гуруҳга:

- биринчидан, давлат ҳудудлари;
- иккинчидан, халқаро режимга эга булган ҳудудлар;
- учинчидан, аралаш режимдаги ҳудудларга бўлинади.

Давлат ҳудуди деб, маълум миллий давлатнинг суверенитети остида булган ҳудудлар тушунилади. Бир томондан, ушбу ҳудуднинг давлатга тегишлилиги ва иккинчидан, маъқури ҳудудда ушбу давлатнинг устуворлиги — давлат ҳудудининг асосий белгилари ҳисобланади. Ҳарбий оккупация ҳолатларида ва ҳудуд халқаро-ҳуқуқий ижарага олинган ҳолатларда бир

катор вактинчалик чекинишларга йул куйилиши мумкин.

Халкаро режимдаги худудлар, деганда, давлат худуди чегарасидан ташкарида булган, алохида олинганда, хеч кайси бир давлатга тегишли булмаган ва халкаро хукукка мувофик; барча давлатлар томонидан умумий фойдаланиладиган майдонлар тушунилади. Бу тур худудларга, энг аввало, очик денгиз, унинг устидаги хаво майдони хамда континенталь шельф доирасидан ташкаридаги чукур денгиз тублари киради.

Аралаш режимга эга булган худудларга континенталь шельф ва иктисодий зоналар (минтака) киради. Ушбу худудлар миллий давлатлар суверенитети остида булмади ва давлат худуди таркибига кирмади. Бирок, киргокбуйи давлатлари континенталь шельф ва иктисодий денгиз зонасига туташиб турувчи майдонларда фойдали казилмаларни излаб топиш ва уларни казиб олиш, ушбу худудларда табиий мухитни химоя килишга нисбатан суверен хукукларини саклаб қолади. Бундай ваколатлар хажми халкаро хукук, билан белгиланади.

Антарктикада алохида халкаро-хукукий тартиб урнатилган. 1959 йилда кабул килинган Шартномага кура, Антарктика бутунлай курулсизлантирилган ва барча давлатларнинг илмий тадқиқотлар утказишлари учун очик худуд деб эълон килинган. Антарктиканинг хеч бир қисми бирор давлат суверенитети остида эмас.

Космик фазо ер худудидан ташкарида булиб, унинг хукукдй мақоми халкаро космик хукук. тамойил ва нормалари билан белгиланади. Хусусан, 27 январь 1967 йилда кабул килинган Космик фазони, шу жумладан, Ой ва бошка осмон жисмларини тадқиқ; қилиш ва улардан фойдаланиш буйича давлатлар фаолияти тамойиллари тугрисидаги шартномага асосан белгиланган. У маълум давлат томонидан эгаллаб олиниши мумкин эмас ва барча давлатлар учун тадқиқот олиб бориш ва фойдаланиш учун очикдир.

Давлат худудининг хукукий мақоми

Давлат худуди — ер майдони булиб, унинг доирасида давлатга хос булган худудий устуворлик амалда булади. Мазкур майдон доирасида давлат олий хокимиятни амалга оширади ва уни тасарруф қилади, маъмурий асосда (бошкариш мақсадларидан келиб чиқиб) уни ташкил этади ва унинг (бутун худудда ёки унинг қисмида) хукукий тартибни урнатади. Давлатлар уртасида давлат худуди борасидаги узаро муносабатлари хар бир давлат учун хос булган халкаро хукукда белгиланган, хусусан, давлат суверенитетини хурмат қилиш, давлатларнинг суверен тенглиги, уларнинг халкаро муносабатларда мустақиллиги, худудий яхлитлик ва дахлсизлик, хар бир давлатнинг худудий бирлиги каби императив нормалардан келиб чиқадиган худудий устуворлик билан ифодаланади.

Давлат худудининг хукукий тартибини хамда миллий хукукий тартиботни урнатиш хар бир давлатнинг ички ваколатига тегишлидир.

Худудининг хукукий тартибини давлат уз ихтиёри билан белгилайди, давлат халкаро хукук ёки шартнома асосида халкаро-хукукий мажбурият олган холатлар бундан истисно саналади.

Ички давлат хукуқи давлат худуди таркибига кирувчи табиий мухитни хам инобатга олади ва табиатдан фойдаланиш тугрисидаги (давлатнинг халкаро мажбуриятларини хам ифодаловчи) нормаларда, уни саклаб қолишнинг зарурий шарт-шароитларини белгилайди. Давлат худуди таркибига куруклик ва сувлар, ер ости бойликлари билан бирга куруклик ва сувлар устидаги хаво майдони киради. Уларнинг чегараси давлат чегараларини белгилайди. Давлатнинг куруклик худуди унинг чегараси доирасидаги барча куруклик майдонларидир. Давлатнинг сув худудини ички (миллий) сувлар ва худудий денгиз ташкил этади. 1982 йилда кабул килинган БМТнинг Денгиз хукуқи тугрисидаги конвенциясига мувофик ички сувларга:

- биринчидан, денгиз сувлари, хусусан, худудий денгиз кенглигини улчаш учун кабул килинган давлат-архипелагларнинг киргоқдан тугри чизик буйича жойлашган сувлари;
- иккинчидан, портлар сувлари;
- учинчидан, бугозлар сувлари, агар уларнинг киргоқлари бир давлатга тегишли булса хамда 24 денгиз милясидан ошмаса, шунингдек, «тарихий» бутозлар киради.

Худудий денгиз деб, киргок, бутки денгиз сувлари кисмига айтилади. 1982 йил Конвенциясига кура, унинг кенглиги 12 денгиз милясидан ошмаслиги керак.

Куруклик ва сув ости бойликлари, улар кандай чукурликда жойлашганидан катъи назар, давлат худуди таркибига киради.

Давлатнинг хаво худудини унинг куруклик ва сув чегаралари доирасида жойлашган хаво майдони ташкил этади.

Давлат уз худуди доирасида устуворликни амалга оширади. У худудий устуворлик деб номланади ва давлат суверенитетининг таркибий кисмини ташкил этади. Давлат устуворлиги мазкур давлат хокимияти унинг худуди чегарасидаги барча шахслар ва ташкилотларга нисбатан олий хокимият эканлигини англатади.

Давлат худуди нафакат мазкур давлат хокимияти амалга ошириладиган макон булибгина колмай, балки унинг таркибий кисмлари билан бирга: куруклик ва сувлари, хаво макони ва ер ости бойликлари билан бирга табиий мухитдир.

Хеч ким давлатни унта тегишли худуд ва албатта, табиий бойликлардан махрум килиш хукукига эга эмас.

Давлат худуди, хусусан ер, ер ости бойликлари, хорижий давлатлар, уларнинг юридик ва жисмоний шахслари томонидан ишлаб чикиш максадларида худудий сувереннинг розилигисиз фойдаланилиши мумкин эмас.

Халкаро муносабатларда уз давлати номидан иштирок этувчи давлат хокимияти ва бошкарувининг олий органлари халкаро муносабатларда худудни тасарруф килиш ваколлатига эгадирлар. Бундай ваколлатлар, агар улар мамлакатнинг конституциявий коидаларига тугри келсагина конуний хисобланади. Халкаро муносабатларда мазкур ваколлатлардан фойдаланиш качонки улар халкаро хукукнинг асосий тамойил ва нормаларига мувофик. келса, конуний (хукукий) хисобланади.

Давлат чегараси тушунчаси ва турлари

Давлат чегараларининг асосий вазифаси давлат худуди доирасини белгилашдан иборат. Давлат чегараси — муайян чизик ва мазкур чизик оркали утган вертикал текисликдир.

Давлат худуди куруклик, сув ва хаво чегаралари каби турлардан иборат.

Курукликдаги чегаралар кушни давлатлар билан шартнома асосида урнатилади. Одатда ушбу чегаралар жойнинг рельефи (тоғлар, дарёлар ва бошка хусусиятли белгиларни) хисобга олган холда утказилади ва орфографик чегаралар деб номланади. Баъзан чегаралар иккита нуктани бир-бирига боглаб, тугри чизик оркали (геометрик чегаралар), шунингдек, меридиан ёки параллеллар оркали (астрономик чегаралар) хам утказилади.

Сув чегаралари дарё, кул, денгиз ва бошка сув хавзалари оркали утадиган чегара турларига булинади. Дарёларда чегаралар киргокбуйи давлатларининг узаро келишуви асосида урнатилади: кема катнайдиган дарёларда—тальвега буйлаб (дарёнинг энг чукур жойи оркали) ёки бош фарватери уртасидан, кема катнамайдиган дарёларда — дарё уртасидан, кулларда ва бошка сув хавзаларида давлат чегараси курукликдаги чегараларни сувга чикиш нукталарини тугри чизик оркали бир-бирига боглаш билан урнатилади.

Давлатнинг денгиз чегаралари унинг худудий денгизи ташки четлари (чегаралари) ёки чегарадош ёки карама-карши ётувчи давлатларнинг худудий денгизлари чегарасини белгиловчи чизиклар хисобланади. Худудий денгизнинг ташки чегаралари киргокбуйи давлатининг конун хужжатлари билан халкаро хукукнинг умумтан олинган тамойил ва нормаларига мувофик урнатилади. 1982 йилда кабул килинган Денгиз хукуки буйича БМТ Конвенциясига кура хар бир давлат узининг худудий денгизи кенглигини 12 денгиз милясидан ошмаган даражада белгилаш хукукига эга.

Давлат хаво майдонининг ён ва юкори чегаралари давлат худудининг хаво чегаралари хисобланади. Давлат чегараларининг куруклик ва сув чизиклари буйича утадиган вертикал текислик хаво майдонининг ён чегараларини ташкил этади.

Хозирги даврда давлатнинг куруклик ва денгиз чегаралари шаклланган амалиётга мувофик чегарадош давлатлар уртасида тузиладиган шартномалар асосида урнатилади. Куруклик чегаралари (кисман денгиз чегаралари) чизикларининг утказилиши халкаро шартномада батафсил ёритилади ва ушбу тасвирга мос равишца чизиклар холати харитага

туширилади. Давлат чегараларини шартнома асосида бундай аникланиш жараёни делимитация деб номланади. Жойларда куруклик чегаралари чизикларини аниклаш учун чегарадош давлатлар кушма комиссия тузадилар. Мазкур комиссия жойларда чегара чизикларини махсус чегара белгиларини (демаркация) урнатиш оркали белгилайди.

Давлат чегараларини узгартириш

Давлат худудининг четлари ер майдони каби чегаралар билан белгиланади. Мазкур чегаралар давлат худудини кушни давлатлар худуди ёки уни давлат худудига тегишли булмаган бошка худудлардан ажратиб туради. Давлатнинг халқаро чегаралари деб номланадиган бундай чегаралар халқаро тан олинган ва халқаро белгиланган булиши л озим. Халқаро тан олинган давлатлараро чегаралар — утказилиши кушни давлатлар билан келишилган чегаралардир. Агар чегараларнинг утказилиш чизиклари халқаро шартноманинг таркибий қисми булмиш хариталарда белгиланган, яъни делимитация амалга оширилган ҳамда чегаралар демаркацияси, агар имкони жойларда белгиланган, утказилган ва чегара демаркацияси тугрисидаги баёнларда тасвирлаб берилган булса, давлат чегаралари урнатилган саналади.

Давлатнинг халқаро тан олинган ва белгиланган чегаралари унинг худудини давлат худуди ҳисобланмаган худуддан ҳам ажратиб туради (одатда бу худудий денгизнинг ташки чегаралари ҳисобланади). Ушбу чегаралар мазкур давлат томонидан делимитация килинган ва чегара чизикларининг утказилиши бошка давлатлар томонидан очик ёки индамай тан олинган булади, чунки бу белгиланган халқаро-хукукий талабларга жавоб беради. Қачонки давлатлар уртасидаги чегара дарё чегараси булса ва унда кема катнови амалга оширилса, чегара чизиклари тальвега буйича утказилади. Юқорида айтилганидек, дарёнинг энг чуқур қисмидан ёки бош фарватернинг уртасидан, акс холда дарёнинг уртасидан белгиланади. Умуман олганда кушни давлатларнинг узаро келишувига мувофиқ; бошқача тартибда хдм булиши мумкин.

Дарё чегараларининг хукукий тартиби ҳам манфаатдор давлатлар томонидан узаро келишув асосида белгиланиши мумкин.

Ҳозирги замон халқаро хукукига мувофиқ; чегараларни икки асосга кура:

- биринчидан, халқлар ва миллатлар томонидан уз тақдирини узи белгилаш хукукини амалга оширишлари натижасида (бу ҳолатда давлатларнинг булиниши ёки кушилиши юз беради ва табиийки, унинг оқибатида янги давлат чегараларини урнатиш ёки бекор қилишга зарурият тугилади);
- иккинчидан, чегарадош давлатлар уртасида унча катта булмаган худудларни алмашишлари натижасида узгартириш мумкин.

Халқаро дарёлар

Икки ёки бир неча давлатлар худудини кесиб угадиган ёки ажратиб турадиган дарёлар халқаро дарёлар тоифасига киради. Баъзан уларни ҳам бевосита халқаро дарёлар, яъни денгизга чиқиш йули мавжуд булган, ундан фойдаланишда эса барча давлатлар ёки киргоқбуйи давлатларидан ташқари бу тоифага кирмайдиган давлатлар ҳам манфаатдор булган ва купмиллатли дарёлар, фойдаланишда факат киргоқбуйи давлатлари манфаатдор булган дарёлар каби турларга булиш мақсадга мувофиқдир.

Одатда, халқаро дарёга нисбатан киргоқбуйи давлати (баъзан кенгрок; ахамиятга эга булган «халқаро очик сув оқимлари ибораси ишлатилади) уз ихтиёри билан мазкур дарёнинг унинг худуди доирасидаги қисми хукукий тартибини белгилайди. Шу билан бирга халқаро хукукка мувофиқ. давлат уз худудининг табиий шарт-шароитларини, агар бу узга давлат худудини табиий шарт-шароитларига зарар келтирадиган булса узгартириши мумкин эмас. Шунинг учун, халқаро дарё қисмининг унинг худудидан оқиб утувчи сувдан фойдаланувчи киргоқбуйи давлати бошка мазкур дарё сувдан фойдаланувчи давлатга зарар етказиши ёки дарёнинг унга тааллуқли қисмидан тегишли тарзда фойдаланишига тускинлик қилиши мумкин эмас. Бошқача айтганда, мазкур ҳолатда киргоқбуйи давлатларининг хукук ва мажбуриятлари узаро боғлиқ ва бу уз навбатида халқаро дарёлар сувдан фойдаланишни халқаро-хукукий тартибга солиш заруриятини тугдиради.

Бирок бу сохада умумий халкаро хуукун даражасида хатто намунавий келишувни хам ишлаб чикишнинг имконияти йук, чунки, биринчидан, купгина (орол ва архипелаг) давлатлар худудида халкаро дарёлар умуман мавжуд эмас; иккинчидан, хар бир шу каби дарёнинг хисобга олиниши лозим булган шарт-шароити шу кадар турли-туманки, уларни окилона умумлаштирипшинг иложи йук.

Халкаро дарёлардан фойдаланишни халкаро-хукукий тартибга солиш киргокбуйи давлатлари томонидан тузиладиган шартнома асосида амалга оширилади. Бу каби шартномаларда, агар киргокбуйи давлатлари томонидан махсадга мувофик деб топилса, киргокбуйида жойлашмаган давлатларнинг хам конуний манфаатлари хисобга олиниши мумкин.

Халкаро даре тушунчаси уни ташкил этувчи сувларга нисбатан мохиятан аниклик киритилишини талаб килади.

- Биринчидан, дарёнинг бошидан ёки уни бошка нуктасидан даре куйилиши жойигача;
- иккинчидан, узиде дарёнинг барча ирмоklarини бирлаштирувчи даре хавзасини куриб чикиш;
- учинчидан, даре тизимидан келиб чикиб, уни озиклантирувчи сув ости ва сув усти сувларини инобатга олиш мумкин.

Даре юк.ориси ва куйида жойлашган давлатлар манфаатлари хам бир-биридан жиддий фарк. килади. Таъкидлаб угилган ва бошка купгина омиллар натижасида халкаро дарёлардан фойдаланишни хукукий тартибга солишга эришиш — куп саъй-харакатни талаб килувчи, манфаатдор давлатлар уртасида катор низоларни келтириб чикарувчи фаолият хисобланади.

Худудий низо

Худудий низо давлат худудининг у ёки бу кисмини юридик тааллуқлилигини белгиловчи халкаро хуукун (шартнома ёки одат) нормаларининг мавжудлиги ёки харакатига нисбатан томонларнинг турли (бир-бирвдан фарк килувчи) нуктаи назарларининг мавжудлигидан келиб чикади. Бу холатда шу нарсани таъкидлаш лозимки, худудий низони тан олиш хали юридик тааллуқлилиги тугал белгиланмаган маълум худуднинг мавжуд эканлигини тан олиш билан баробардир.

Куросизлантирилган ва бетараф (нейтрал) худудлар

Куросизлантирилган худуд — давлат худудининг шундай худудики, мазкур давлат ушбу худудда мудофаа иншоотлари ва истехкомларни куриш, куросларнинг маълум турларини жойлаштириш хамда куросли кучларни кискартириш ёки эга булмаслик (халкаро) мажбуриятини олади. Бундай худудлар халкаро битимлар (шартномалар) асосида манфаатдор давлатлар томонидан узаро хавфсизликни мустахамлаш махсадида яратилади.

Тулик куросизлантирилган худуднинг элементлари: мавжуд мудофаа иншоотларини тугатиш ва янги курилаётганларини такиклаш, ушбу худудларда полиция кучларидан бошка куросли кучларни саклаб туришни такиклаш. Шунингдек, куросизлантирилган худудда харбий материалларнинг ишлаб чикарилиши ва олиб кирилиши, харбий самолётларнинг учиб утиши хам такикланиши мумкин. Умуман ушбу йуналишда амалга ошириладиган барча харакатлар давлат худудининг мазкур кисмини харбий махсадларда фойдаланишининг олдини олишга каратилган.

Кисман куросизлантириш одатда янги харбий иншоотларни куришни такиклаш, ушбу худудда жойлашган куросли кучлар сонини ва курослар турлари ва кудратини чеклашга каратилгандир. Маълум худудни бетараф деб эълон килиш деганда давлат худудининг мазкур кисмида харбий харакатларни амалга ошириш ёки ундан харбий харакатлар учун таянч сифатида фойдаланиш таъкикланади. Давлат худудининг маълум кисмини бетараф килиб куйиш давлатнинг харбий харакатлар бошланганда бетараф булиб колишини англатамайди. Бирок, харбий харакатлар театридан бетараф килинган худуд истисно булиши лозим.

Бир вақтнинг узиде маълум худудни бетараф килиб белгилаш ва куросизлантириш мухим ахамият касб этади.

Халқаро муносабатлар амалиётида қуролсизлантирилган ва бетараф қилиб белгиланган ҳудудлар асосан чегара ҳудудлари, халқаро канал ва бугозлар, ороллар, шунингдек, алоҳида олинган шаҳарлардан иборат бўлади.

Антарктиканинг халқаро-ҳуқуқий мақоми

Антарктиканинг қалин муз билан қопланган ушбу қитъанинг унга туташиб турувчи сув ва оролларнинг алоҳида халқаро-ҳуқуқий мақоми XX аср бошида бир қатор давлатлар томонидан у ёки бу асосларда ушбу ҳудуднинг алоҳида туманларига нисбатан уз суверенитетини эълон қилишлари ва бунинг натижасида давлатлар уртасида низолар ва қуролли тўқнашувлар келиб чиқиши билан боғлиқ.

Бундай ҳолатнинг истикболи йўқлиги ва инсониятнинг умумий манфаатлари йўлида Антарктикани урганиш ва ундан фойдаланишга қаратилган халқаро ҳамкорликнинг жадал ривожланиши унинг алоҳида халқаро-ҳуқуқий мақоми ва ҳудуди тартибини белгилашни талаб қилди. 1959 йилда Антарктика бўйича халқаро конференция чақирилди. Ушбу конференция Антарктика тугрисидаги Шартномани ишлаб чиқди. Дастлаб мазкур шартнома қатнашчилари 12 та давлатдан иборат эди. Бугун унинг қатнашчилари сони 40 дан ортиқдир. Ушбу Шартнома асосида кейинчалик Антарктика ҳуқуқий ҳолатини тартибга солувчи, хусусан, Антарктика захираларидан фойдаланиш борасида шартномалар тузилди.

1959 йилда қабул қилинган шартнома икки асосий ҳолатдан келиб чиқади:

- биринчидан, у қандайдир давлатнинг Антарктика ҳудудининг бирор қисмига нисбатан суверенитетини тан олмайди ва шу билан бирга мавжуд ҳудудий даъволарни инкор ҳам этмайди (мазкур шартнома бундай даъволарни «тухтатиб қуйган»);
- иккинчидан, шартнома давлатлар халқаро ҳамжамияти маслагидан келиб чиқиб, Антарктика фақат тинч мақсадларда фойдаланиши лозимлигини белгилайди.

Шунга мувофиқ Антарктиканинг тулик қуролсизлантирилганлиги ва бетарафлиги бегиланган.

Антарктикада илмий ва узга тадқиқотлар олиб бораётган станция ва экспедиция аъзолари уни жунатган давлат юрисдикцияси остида бўлади, станция ва экспедициялар уртасида улар ходимлари алмаштирилганда ҳам бу ҳолат сақланиб қолади.

Денгиз майдони

Ҳозирги замон денгиз ҳуқуқи маълум халқаро-ҳуқуқий меъёрлар мустақил тизими сифатида 1982 йилда қабул қилинган Денгиз ҳуқуқи бўйича БМТ конвенциясида кодификация қилинган. Унда барча денгиз майдонлари, шу жумладан, денгиз ва океанлар тўб ива табиий бойликлари, уларнинг устидаги ҳаво бушлиги ҳуқуқий мақоми ва ҳуқуқий тартиби белгилаб берилган. Ушбу универсал кодификация қилинган Конвенция матни, иштирокчи-давлатлар томонидан консенсус асосида Денгиз ҳуқуқи бўйича III Конференцияда ишлаб чиқилган бўлиб, денгиз майдонларидан тинч мақсадларда ва инсоният фаровонлиги учун фойдаланиш ва уни тадқиқ қилишни тартибга солувчи кенг қуламли халқаро-ҳуқуқий нормаларни кодификация қилиш ва ижобий (прогрессив) ривожлантиришнинг ёрқин мисолидир. Конвенция икки турдаги, яъни:

- биринчидан, қирғоқбуйи давлатлари ҳудуди таркибий қисмини ташкил этувчи ҳамда;
- иккинчидан, давлатлар юрисдикцияси доирасидан ташқарида жойлашган денгиз майдонлари ҳуқуқий мақоми ва ҳуқуқий тартибини белгилайди.

Маълум бир давлат суверенитети остида бўлмаган бу каби майдонлар халқаро майдонлар ёки умумий фойдаланиш майдонлари ҳисобланади.

Уларнинг ҳуқуқий тартиби давлатлар ва баъзи тегишли ваколатга эга бўлган халқаро ташкилотлар (хусусан, Европа Иттифоқи) томонидан қилинган бўлиб, Конвенция қоидаларида уз ифодасини топган бўлади. Умуман олганда бу каби тартиб халқаро денгиз майдонидан фойдаланувчи барча давлатлар учун урнатилган. Бироқ; халқаро денгиз майдонларининг баъзи қисмлари ҳуқуқий тартибини урнатишда қирғоқбуйи давлатлари ва ушбу давлатларнинг алоҳида манфаатлари ҳисобга олинади. Шундан келиб чиқиб бу турдаги

майдонлар учун алохида ҳукукий тартиб белгиланади.

Халқаро денгиз майдони таркибида:

- (худудий денгизга) туташиб турувчи зона;
- алохида иктисодий зона;
- континенталь шельф каби қисмлар мавжуд. Ушбу иборалар моҳияти ва уларнинг ҳукукий тартиби Конвенцияда аниқлаб берилган.

Денгиз ҳукукига тааллуқли бошқа муҳим тушунчаларга «очик денгиз» тушунчаси қиради. Очик денгиз ҳукукий тартибини ташкил этувчи энг муҳим қисмлардан бири «очик денгиз эркинлиги» ибора-тушунчаси билан ифодаланувчи тартиб ҳисобланади.

Денгиз ва океанларни тинч мақсадларда, шу жумладан, урганиш, химоя қилиш ва денгиз муҳитини сақлаш мақсадларида фойдаланишни тартибга солишнинг энг муҳим халқаро-ҳукукий асослари шулардан иборат.

Хаво бушлиги

Хаво ер бушлиги халқаро ҳуқуққа мувофиқ икки турдаги майдонни, яъни:

- биринчидан, давлат ҳудудининг таркибий қисми ҳисобланган майдонларни;
- иккинчидан, давлат ҳудуди чегарасидан ташқарида жойлашган майдонларни уз ичига олади.

Биринчи турга қирувчи хаво майдони юридик мақоми — маълум давлат суверенитети (мутлақ юрисдикцияси) остидаги майдон ҳисобланади. Давлат мазкур майдон ҳукукий тартибини халқаро-ҳукукий нормалардан келиб чиқувчи халқаро мажбуриятларни инобатга олган ҳолда белгилайди.

Давлат ҳудуди чегаралари ташқарисидаги хаво майдони, бошқача айтганда, халқаро хаво майдони — юридик мақоми маълум давлатнинг суверенитети (мутлақ юрисдикцияси) остида булмаслиги жиҳати билан характерланади. Шунга мувофиқ, бу майдон барча давлатлар ва уларнинг фуқаролари учун тадқиқотлар олиб бориш ва тинч йулларда фойдаланиш учун очикдир.

6 маъруза

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚДА АХОЛИ

- Халқаро ҳуқуқда аҳоли тушунчаси.
- Халқаро ҳуқуқда фуқаролик.
- Фуқароликка эга булиш ва уни йукотиш усуллари.
- Икки фуқаролик ва фуқаросизлик.
- Халқаро ҳуқуқда қочоқлар.
- Халқаро ҳуқуқда қучирилган шахслар.
- Чет эл фуқароларининг ҳукукий мақоми.
- Давлатга қириш ва увдан чиқиб кетиш тартиби.
- Сиёсий бошпана тушунчаси ва уни берилиши оқибатлари.

Халқаро ҳуқуқда аҳоли тушунчаси

«Аҳоли» атамаси халқаро ҳуқуқда у ёки бу муайян давлат ҳудудида уша вақтда яшаб турган шахслар мажмуи тушунилади. Хар қандай давлатнинг аҳолиси қуйидаги уч категориядан:

- биринчидан, ушбу давлат фуқароларидан;
- иккинчидан, чет элликлардан;

- учинчидан, фукаролиги булмаган шахслардан ташкил топади.

Бундан ташкари айрим урта категориялар (масалан, икки фукароликка эга булган шахслар) ҳам мавжуд.

Аҳолига бевосита ва билвосита тааллуқли булган, хусусан, фукаролик, жиноятчини ушлаб бериш, инсон ҳуқуқлари, чет эллик фукароларнинг режими масалалари буйича катор халқаро ҳуқуқ нормалари, шартномавий ва одат нормалари мавжуд.

Халқаро ҳуқуқда фукаролик

Фукаролик — жисмоний шахсни давлат билан, уларни узаро ҳуқуқ ва мажбуриятлари мажмуида акс эттириладиган барқарор ҳуқуқий алоқаларидир.

Фукаролик масалалари асосан давлатнинг ички қонунчилиги билан тартибга солинади.

Фукаролик — давлатчилик билан узвий боғлиқ булган тушунча. Фукаролик тугрисидаги қонуннинг йуқлиги фукароликнинг узи йуқлигини аңглатмайди. Бинобарин, ҳар бир давлат бу борада мустақил иш куради, шу боис турли давлатларнинг фукаролик тугрисидаги қонунларининг тукнашуви (қоллизияси) муқаррардир.

Бундай қоллизияларни бартараф қилиш ёки олдини олиш учун давлатлар қупрок халқаро шартномалар тузади, яъни халқаро ҳуқуқнинг тегишли нормаларини ишлаб чиқади.

Фукароликка эга булиш ва уни йуқотиш усуллари

Фукароликка эга булиш йули икки қатта гуруҳга булинади: биринчи гуруҳ — умумий тартибда фукароликка эга булиш усулини қамраб олади; иккинчиси — истисно тарикасида фукароликка эга булишдир.

Умумий тартибда фукароликка эга булиш усули миллий давлатлар қонунчилиги учун озми-қупми одатий ва барқарор қоида ҳисобланади. Уларга фукароликка эга булишнинг қуйидаги усуллари қиради:

- биринчидан, тугилиш натижасида;
- иккинчидан, натурализация (фукароликни қабул қилиш) натижасида;
- учинчидан, инъом этиш натижасида.

Фукароликка истисно тарикасида:

- биринчидан, гуруҳ булиб фукароликка эга булиш ёки жамоа билан натурализация;
- иккинчидан, оптация ёки фукароликни танлаш;
- учинчидан, реинтеграция ёки фукароликни тиклаш йули билан эга булиш мумкин.

Тугишдан фукароликка эга булиш — фукароликка эга булишнинг энг оддий тартибидир. Давлатларнинг миллий қонунчилиги ушбу масала буйича икки тамойилдан: қон ҳуқуқи (*jus sanguinis*) ёки тупрок ҳуқуқи (*jus soli*)дан бирига асосланади. Юридик адабиётларда қон ҳуқуқи асосида фукароликка эга булишнинг қелиб чиқиши асосида фукароликка эга булиш деб дам юритилади. Қон ҳуқуқи шахс тугилган жойидан қатъи назар, ота-онасининг фукаролигига эга булишини билдиради; тупрок ҳуқуқида — шахс ота-онасининг фукаролигидан қатъи назар, қайси давлат ҳудудида тугилган булса, уша давлат фукаролигига эга булади. Қуп давлатлар қон ҳуқуқига риоя қиладилар. Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ҳам асосан қон ҳуқуқига асосланади.

Натурализация (илдиз отиш) — манфаатдор шахсинг илтимосига қура яққа тартибда фукароликка қабул қилишдир. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида бундай атама қулланилмаган, лекин бу тушунча халқаро ҳуқуқ назариясида умум эътироф этилган. Натурализация — ихтиёрий актдир. Мажбурий тарзда натурализация ққшиш халқаро ҳуқуққа ҳилоф булиб, уни амалга оширишга қарши доимо норозилик нотаси эълон қилинади. Инъом этиш натижасида олинган фукаролик натурализациядан фарқли уларок доимо вақолатли давлат ҳокимиятининг та-шаббуси билан давлат олдидаги алоҳида хизматлари учун берилади.

Оптация (фукароликни танлаш) ҳар доим ҳам фукароликка эга булиш йули сифатида қурилмайди. Масалан, икки фукаролик тугрисидаги қонвенцияларда оптация имқониятлари қузда тутилади. Агар бирон-бир миллий давлатнинг фукароси бир вақтнинг узида қорижий давлат фукаролигига ҳам эга булса, унга иккисидан бирини оптация қилиш,

шу билан иккинчисидан воз кечиш ҳукуки берилади. Бу ҳолатда фукароликка эга булинмайди, чунки оптацияда фукароликнинг биридан маҳрум қилишга олиб келади.

Истисно тарикасида фукароликка эга булиш усулидан бири — реинтеграция ёки фукароликни тиклашдир.

Айрим мамлакатларда фукароликни тиклаш масалалари фукаролик тугрисидаги маҳсус қонунда эмас, балки умумий қонунчиликда қўзда тутилган. Бу ҳолатда фукароликка тиклаш фукароликка эга булишнинг мустақил усули сифатида хизмат қилмайди, балки соддалаштирилган натурализация ҳисобланади.

Фукароликни йўқотишга келсак унинг уч шакли:

- биринчидан, фукароликни автоматик равишда йўқотиш;
- иккинчидан, фукароликдан чиқиш;
- учинчидан, фукароликдан маҳрум қилишни қўрсатиш мумкин.

Фукароликни автоматик равишда йўқотиш фақат халқаро битимларда ва маҳсус қонунларда учрайди.

Фукароликдан чиқиш — манфаатдор шахснинг илтимосига қўра чиқариладиган давлатнинг ваколатли органлари қарори асосида фукароликни йўқотишдир.

Фукароликдан маҳрум қилиш уз ичига жазолаш элементини олади ва давлат органлари ташаббуси билан ушбу давлатга душманлик фаолиятига аралашган шахсларга нисбатан қўлланилади.

Икки фукаролик ва фукаросизлик

Бир шахсда икки ёки ундан ортиқ давлат фукаролигига эга булиш имконияти мавжуд. «Икки фукаролик» атамаси қўп фукаролик (уч фукаролик ва ҳоказо)ни ҳам қамраб олади. Икки фукаролик турли давлатларнинг фукаролик тугрисидаги қонунлар қоллизияси оқибатида, масалан, тўпроқ ва қон ҳуқуқига асосланган қонунларда вужудга келади.

Ўзбекистон Республикасининг фукаролик тугрисидаги қонунига мувофиқ, Ўзбекистон фукароси бошқа давлат фукаролигига эга булиши мумкин эмас.

Икки фукаролик муайян салбий оқибатларни келтириб чиқаради. Уларнинг ичида қўйидагиларни алоҳида қўрсатиб ўтиш мумкин:

- биринчидан, икки фукароликка эга бўлган шахсларга дипломатик ҳимоя қўрсатиш билан боғлиқ оқибатлар;
- иккинчидан, икки фукароликка эга бўлган шахсларнинг ҳарбий хизматни ўташи билан боғлиқ бўлган оқибатлар.

Икки фукаролик масалаларига бағишланган халқаро шартномаларнинг икки тури мавжуд.

Булардан биринчиси — икки фукаролик оқибатларини бартараф қилишга қаратилган шартномалар (Дипломатик ҳимоя қўрсатиш ёки ҳарбий хизмат билан боғлиқ); иккинчиси — икки фукаролик тугрисидаги шартномалар — икки фукароликни йўқ қилишга қаратилган шартномалардир.

Фукаросизлик — шахснинг бирон-бир миллий давлатнинг фукаролигига мансуб эмаслигидир. Фукаросизлик мўтлақ ва нисбий булиши мумкин.

Фукаросиз шахслар (апатридлар) ҳуқуқсиз бўлмаслиги қерак. Умуман уларнинг ҳуқуқий мақоми улар яшаётган давлатнинг ички қонунлари билан белгиланади. Ўзбекистонда фукаросиз шахсларнинг мақоми чет эллик фукароларнинг мақомига тенглаштирилган. Бунда фақат бир истисно мавжуд, яъни уларга чет эл дипломатик ваколатхоналари ёрдам қўрсатишга ҳақли эмас. Улар чет эл фукаролари қабри ҳарбий мажбуриятга ва сайлов ҳуқуқларига эга эмаслар. Фукаросиз шахсларга ҳам чет эл фукаролари сингари айрим қасбий чеклашлар қўлланилади.

Ўзбекистон ички чора-тадбирлар билан чекланиб, фукаросиз шахсларга тааллуқли бирон-бир халқаро шартномада қатнашгани йўқ. Масалан, Ўзбекистоннинг фукаролик тугрисидаги қонунига мувофиқ, Ўзбекистон ҳудудида тугилган фукаросиз шахснинг фарзанди Ўзбекистон Республикаси фукароси ҳисобланади.

Ички қонунларда қандай ҳужжатлар ва оқимлар шахснинг у ёки бу давлат фукароси эканлигининг исботи бўлиб хизмат қилишини белгилайди. Ўзбекистон Республикасининг Фукаролик тугрисидаги қонунига мувофиқ фукароликни тасдиқловчи ҳужжат аввало

паспорт, паспорт олгунга кадар турилганлик тугрисидаги гувоҳнома хисобланади. Куп хорижий мамлакатларда судда фукароликни аниклаш процедураси мавжуд.

Халқаро ҳуқуқда қочоқлар

Қочоқлар — таъқиб остида, ҳарбий ҳаракатлар ёки бошқа ғавқулотда ҳолатлар натижасида доимий яшаб турган мамлакатини ташлаб чиққан шахслардир.

Қочоқлар муаммоси қатор халқаро шартномалар билан тартибга солинади. БМТ доирасида қочоқлар муаммосини ечишга ёрдам бериш учун Қочоқлар иши бўйича Бош Комиссариат Бошқармаси (КБКБ) ташкил қилинган. 1951 йил 28 июлда эса куп томонлама Қочоқлар мақоми тугрисида Конвенция қабул қилинган.

1966 йили Бош Ассамблея конвенцияга баъзи узгартиришлар киритишни назарда тутадиган қочоқлар мақомига тааллуқли Протоколни маълумот учун қабул қилди. «Қочоқлар» атамаси табиий офат оқибатида уз мамлакатини ташлаб чиққанларга нисбатан қўлланмайди.

Конвенция ва КБКБ Устави «қочоқ.» шахслар тушунчасига дини, фуқаролиги, муайян гуруҳларга кириши ёки сиёсий қара-ши оқибатида таъқиб қилинишига тула асосли ҳавф остидаги аввал фуқароси бўлган мамлакатдан ташқарида яшовчи ва мазкур мамлакат ҳуқуқати ҳимоясидан фойдалана олмайдиган ёхуд бундан ҳимоядан фойдаланишни истамайдиган шахсларни киритади. Улар купинча *de facto* фуқаролиги йўқ шахслар деб аталади, чунки уларнинг сиёсий мақоми фуқаролиги йўқ шахсларнинг сиёсий мақомидан ҳеч нарса билан фарқ қилмайди.

Сиёсий қочоқлар қатгориясига тегишли бўлиш сиёсий бошпана олишга даъвогарлик қилишга асос сифатида қаралиши мумкин. Бирок, ушбу масаланинг пировард натижаси қочоқлар турган давлатнинг қонунчилиги ва сиёсатида боғлиқдир.

Қочоқлар муаммосини турли омиллар таъсири (қочоқларнинг ижтимоий ва миллий таркиби, уларни уз юртини ташлаб чиқишга мажбур қилган сабаблар ва бошқалар) остида ягона тартиб билан ҳал қилиш мумкин эмас. БМТнинг баъзи органларида аҳолининг оммавий кетиши ёки қелиши (*mass exodus*) тугрисидаги масалани инсон ҳуқуқларини поймол қилиш билан боғлаб бир неча маротаба қутариб чиқилган. «Оммавий кетиш (қелиш)» тушунчаси қочоқлар муаммосини ва аҳолининг иқтисодий миграция муаммосини сезиларли даражада бирлаштиради.

Халқаро ҳуқуқда қучирилган шахслар

Қучирилган шахслар — иккинчи жаҳон уруши даврида гитлерчилар томонидан босиб олинган ҳудудлардан мажбурий тарзда қучириб кетилган шахслардир.

Собик Совет Иттифоқи қатор давлатлар билан совет фуқароларидан иборат қучириб кетилган шахсларни репатриация қилиш тугрисида битим тузган. 1951 йилдаги Қочоқлар мақоми тугрисидаги Конвенцияда «қучирилган шахслар» атамаси учрамайди.

Сунгги йилларда КБКБ амалиётида айрим «ички» қочоқлар қатгориясига, яъни уз мамлакатининг бирон-бир қисмидан ихтиёрига қарши ташлаб кетиб бошқа бир қисмида яшаётган шахсларга нисбатан қўллаш тенденцияси қузга ташланади. Баъзан уларни «мажбурий қучирилганлар» деб аталади.

Чет эл фуқароларининг ҳуқуқий мақоми

Чет элликларнинг икки тушунчаси мавжуд.

Улардан бири умумий назарий аҳамиятга эга. Чет эллик — ҳар қандай давлат ҳудудида турган, ушбу давлат фуқаролигига эга бўлмаган ва бошқа давлат фуқаролигига мансуб бўлган шахс.

Иккинчи тушунча одатда ички давлат ҳуқуқида учрайди. Бу муайян амалий ва ички аҳамият қасб этади, чунки у ёки бу давлатда қандай шахслар чет эллик деб ҳисобланишини белгилайди.

Иккинчи турдаги тушунчанинг таърифи қуйидагича: чет эл фуқароси сифатида қелган давлатининг фуқароси бўлмаган, бошқа давлат фуқаролигига мансублиги тугрисида исботга

эга булган шахслар чет эл фукарolari деб тан олинади.

«Чет эллик» атамаси урнига «чет эл фукароси» атамасининг кулланиши тугрирокдир, чунки купгина давлатларнинг конунчилигида «чет эллик» атамаси кенгрок маънода кулланилади ва фукарoлиги булмаган шахсларни хам камраб олади.

Чет эллик фукарoлигига эга булган давлатнинг дипломатик химоясидан фойдаланишга хакли.

Гарчи чет эллик бошка давлат худудида конунга зид равишда келган булса, унда мазкур давлат ушбу чет эл фукаросини гайриконуний равишда давлат худудига киргани учун жавобгарликка тортиши ва худудидан мажбуран чикариб юбориши мумкин.

Миллий режим чет элликларни у ёки бу сохада уз фукарolari билан тенглаштирилишини англатади.

Чет элликларнинг куйидаги режимлари мавжуд:

- биринчи режим: бирмунча яхширок режим булиб, ушбу давлат худудидаги энг макбул хукукий холатда булган хар кандай учинчи давлат фукароси учун назарда тутилгани сингари чет элликларга бирон-бир сохада шундай хукуклар бериш ва мажбуриятлар урнатишни билдиради.
- иккинчиси: махсус режим булиб, у чет элликларга бирон-бир сохада шундай хукуклар бериш ва мажбуриятлар урнатишни билдирадики, бунда уз фукарolari учун белгиланган тартибдан бирмунча фарк, килади (масалан, чегара олди туманларида яшовчи фукарolar учун чегарадан утишнинг содалаштирилган тартибини урнатиш).

Махсус режим салбий характерда, яъни факат чет элликлар учун белгиланган хукукий чеклашлар мажмуидан иборат булиши хам мумкин.

Чет элликларнинг хукукий холати одатда чет элликларнинг ушбу давлат худудидаги хукук ва мажбуриятларининг мажмуини билдиради.

Халкаро хукук нуктаи назаридан чет эллик фукаро холатининг мураккаблиги шундаки, у кандайдир икки томонлама — худудий жихатдан кайси давлатда турган булса, уша давлатнинг хукукий тартибот коидаларига буйсунади ва бир вақтнинг узида шахсий жихатдан фукарoлигига мансуб булган давлатнинг конунларига буйсунади. Бу борада, агар уз давлати конунчилиги билан худудида турган давлатнинг конунчилигида кандайдир зиддиятлар булса, маълум кийинчиликлар вужудга келиши хам мумкин. Бундай холатда курсатиб угилган асосларнинг ракобати юзага келади.

Чет эллик (уз давлатининг конунларида назарда тутилган) хукукларидан фойдаланиши ва мажбуриятларини бажариши мумкин, факат худудида турган давлатнинг суверенитетига, унинг хавфсизлигига зид келмайдиган даражада йул куйилиши мумкин. Бошка томондан давлат чет элликлар режимини урнатишда халкаро хукукнинг умумэътироф этилган тамойиллари ва меъёрларини бузмаслиги лозим.

Халкаро хукукнинг чет элликлар режимига киладиган таъсирининг энг мухим жихатлари:

- биринчидан, чет элликларнинг сиёсий хукукларида;
- иккинчидан, чет элликларнинг харбий хизматида;
- учинчидан, чет элликларнинг келиши ва кетишини тартибга солишда
- туртинчидан, чет элликларга нисбатан давлатнинг жиноий юрисдикциясининг чегарасини белгилашда;
- бешинчидан, дипломатик химояда куринади.

Баъзан чет элликлар бошка давлат худудида кандай даражада сиёсий хукуклардан фойдаланиши мумкин, деган савол турилади. Бу уринда суз аввало сайлов хукуки хусусида боради: одатда чет элликлар бундай хукуклардан фойдалана олмайдилар.

Бошка сиёсий хукукларга келсак, унинг даражаси уша давлатнинг конунлари билан белгиланади.

Чет элликлар харбий мажбуриятга эга булмайдилар, акс холда бу халкаро хукукнинг бузилишига олиб келади. Бунда чет эллик уз ихтиёрига хилоф равишда уз юртига карши курол кутариши мумкин булган вазиятга тушиб колиши мумкинлигидан келиб чикилади. Бундан ташкари айрим тоифадаги чет элликларни мажбурий харбий хизматга жалб килиш манфаатдор давлатларнинг эътирозини билдирмайдиган холатлар хам учраб туради.

Чет эл армиясида уз ихтиёри билан хизмат килиш халкаро хукукка хилоф эмас. Тугри, айрим пайтларда чет эл армиясида хизмат килган фукарolar уз давлати томонидан жавобгарликка

тортилиши мумкин.

Давлатга кириш ва ундан чикиб кетиш тартиби

Хозирги даврда деярли барча давлатларда уз фукарolari ва чет элликларга ҳам кириш ва чикишнинг рухсат этилган тартиби мавжуд. У баъзан бирмунча халқаро ҳуқуққа мувофиқ равишда содалаштирилган.

Давлат ҳудудига кириш ва чикишга рухсат этиш тартиби, давлатга кириш ва чикиш вақтида давлат уз фукароси ҳамда чет эл фукаросини бу борада чеклаши мумкинлигини ҳам назарда тутати. Халқаро-ҳуқуқий соҳада давлатнинг уз фукароси билан чет эл фукаросини давлат ҳудудига кириш ва чикиш тартибида жиддий фарқлар мавжуд. Бундай коидалар ички давлат ҳуқуқида ҳар доим ҳам уз ифодасини топмайди, давлатларнинг ташқи алоқалари борасида мазкур коидалар халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган тамойиллари билан белгиланади.

Юқоридаги коидадан фарқли уларок агар чет эл фукароси бошқа давлат ҳудудидан чикиб кетишни истаб мурожаат қилса, тегишли давлат органлари мунтазам равишда унга рад жавобини бериш мумкин эмас. Агар мазкур шахснинг иши судда қурилаётган ёки тергов олиб борилаётган ёҳуд чет эллик фуқаролигига мансуб булган давлат билан ушбу давлат уруш ҳолатида булса, чет эл фуқаросига давлат ҳудудидан чикиб кетишига рад жавобини бериш узрли сабаб сифатида тан олинishi мумкин.

Агар сиёсий бошпана бериш асослари давлатнинг миллий қонунчилигидан келиб чиқадиган булса, давлатларнинг муайян тоифадаги шахсларга бундай бошпана бермаслик мажбурияти эса халқаро ҳуқуқ нормалари (шартнома принциплари ва одат нормалари)да белгиланган.

Сиёсий бошпана тушунчаси ва унинг берилиши оқибатлари

Сиёсий бошпана беришнинг асосий халқаро-ҳуқуқий оқибати бундай бошпана берилган шахсни давлат томонидан бермаслик мажбурияти ҳисобланади.

Сиёсий бошпана бериш билан бирон-бир шахсга маълум бир давлат ҳудудида доимий яшашга рухсат беришни фарқлаш лозим. Зеро, иккинчи ҳолатда давлат ҳеч қандай халқаро-ҳуқуқий мажбурият олмайди.

Қупинча сиёсий бошпана олишга уз давлатида сиёсий жинойтчи ҳисобланган шахс даъвогар булади. Бу борада қуп низолар келиб чиқади. Ҳудуди й бошпана тугрисидаги декларацияда мустаҳкамланган тамойилга қура пировардида мазкур масала бошпана берган давлат томонидан ҳал қилинади.

Умумий жинойт содир қилган шахсларга сиёсий бошпана берилмаслиги лозимлиги тугрисидаги коидалар умумэътироф этилган коида ҳисобланади.

Сиёсий бошпана беришнинг иккинчи халқаро-ҳуқуқий оқибати шундан иборатки, бирон-бир шахсга сиёсий бошпана берган давлат ушбу шахснинг ҳуқуқлари хорижий давлатларда бузилган тақдирда квазидипломатик ҳимоя курсатиш ҳуқуқиға эға булади.

Сиёсий бошпана беришнинг учинчи оқибати бирон-бир шахсга бошпана берган давлат мазкур шахснинг фаолияти учун жавобгар булади. Бошқача суз билан айтганда, бошпана берган давлат бундай шахслар томонидан қочиб чиккан давлатиға нисбатан жинойй хатги-ҳаракатлар қилишиға йул қуймаслиги шарт.

Бевосита халқаро ҳуқуқ нормалари асосида шахсга бошпана ҳуқуқи берилмайди. Шахснинг бундай ҳуқуқлари ички давлат ҳуқуқида уз аксини топади. Халқаро ҳуқуқ нормалари фақат давлатларнинг муайян тоифадаги шахсларга бошпана бериш ҳуқуқини ва бошқа давлатларнинг мазкур ҳуқуқни ҳурмат қилиш мажбуриятини мустаҳкамлайди.

Агар сиёсий муҳожир (эмигрант)ни бошпана қидиришға мажбур қилган вазият баргараф қилинса ёки сиёсий муҳожир бошпана берган давлатда натурализация қилган булса, сиёсий бошпана тугатилади.

ХАЛҚАРО ХУКУКДА ЖАВОБГАРЛИК

- Халқаро ҳуқуқда жавобгарлик тушунчаси
- Халқаро-ҳуқуқий жавобгарлик турлари ва шакллари
- Халқаро-ҳуқуқий жавобгарликнинг келиб чиқиш асослари ва уни амалга ошириш
- Халқаро жиноят тушунчаси
- Халқаро жиноят содир этган жисмоний шахсларнинг жавобгарлиги
- Халқаро жиноят содир этган халқаро ташкилотларнинг жавобгарлиги

Халқаро ҳуқуқда жавобгарлик тушунчаси

Жавобгарлик — халқаро ҳуқуқнинг энг қадимий институтларидан биридир. Бирок, ушбу институтнинг ҳуқуқий меъёрлари ханузгача кодификация қилинмаган, шу боис у одатда прецедентлар ва суд қарорлари негизида шаклланган оддий-ҳуқуқий меъёрларга асосланади.

Халқаро-ҳуқуқий жавобгарлик — ҳуқуқбузарлик субъектининг халқаро ҳуқуқни бошқа субъектига етказган зарари оқибатларини бартараф қилиш буйича юридик мажбуриятларидир.

Халқаро ҳуқуқбузарлик халқаро қилмишларга ва халқаро жиноятларга булинади. Халқаро жиноятларга халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган тамойиллари ва меъёрларини бузадиган, шунинг учун бутун жаҳон ҳамжамияти тизимида салбий таъсир курсатадиган алоҳида хавфли қилмишлар қиради.

Халқаро ҳуқуқда шаклланган умумий тамойилга қура халқаро гайриҳуқуқий қилмишлар халқаро-ҳуқуқий жавобгарликни келтириб чиқаради.

Жавобгарлик масалаларини тартибга солувчи меъёрлар асосан халқаро шартномаларда уз аксини топган, шунингдек, БМТ ва бошқа халқаро ташкилотларнинг резолюцияларида тасдиқланган. Халқаро ҳуқуқда халқаро жавобгарлик деганда ҳуқуқ меъёрларидан келиб чиқадиган субъектив мажбуриятларини бузган, яъни халқаро ҳуқуққа ҳилоф хатти-ҳаракат содир этган субъект учун ноқулай салбий юридик оқибатлар тушунилади.

Халқаро ҳуқуқ меъёрлари ички давлат ҳуқуқи меъёрлари сингари уч элементдан:

- биринчидан, белгиланган ҳулк-атвор қоидалари шарт-шароитини аңглатувчи гипотезадан;
- иккинчидан, ушбу қоидаларни ифодаловчи диспозициядан; учинчидан, ушбу қоидаларни бузган субъект учун вужудга ке-ладиган салбий оқибатлар учун қузда тутилган санкциядан иборат. Халқаро-ҳуқуқий жавобгарлик — халқаро-ҳуқуқий меъёрларда назарда тутилган субъектив мажбуриятларни бузиш ва ушбу меъёрларда белгиланган санкцияларни қуллаш натижасида келиб чиқадиган юридик оқибатлардир.

Санкция меъёрларнинг зарурий элементи эканлиги тугридан--тугри маънода, ҳуқуқнинг ҳар бир алоҳида меъёрида муайян санкция курсатилиши сифатида тушунилмаслиги лозим. Бу миллий ҳуқуқ. учун ҳам, халқаро ҳуқуқ учун ҳам бирдек тегишлидир. Халқаро ҳуқуқда халқаро жавобгарлик меъёрлари тизими уни ҳуқуқ билан тартибга солинадиган халқаро муносабатларнинг барча соҳаларига оид булган умумий институтларидан бирини ташкил қилади.

Халқаро ҳуқуқда энг аввало давлатларнинг халқаро жавобгарлиги ҳусусида суз боради. 1969 йилдан БМТнинг Халқаро ҳуқуқ комиссияси тегишли меъёрларни кодификация қилиш билан шугулланиб келмоқда.

Давлатнинг ҳар қандай халқаро ҳуқуққа ҳилоф қилмиши ушбу давлатнинг халқаро жавобгарлигини келтириб чиқаради.

Қуйидаги ҳолатлар мавжуд булганда давлатнинг халқаро ҳуқуққа ҳилоф қилмиши:

- биринчидан, ҳаракат ёки ҳаракатсизликда намоён буладиган қандайдир ҳулк-атвор халқаро ҳуқуққа мувофиқ давлатга тегишли булганда ва,
- иккинчидан, бундай ҳулк-атвор ушбу давлатнинг халқаро мажбуриятларини бузиш ҳисобланганда аён булади.

Халқаро ҳуқуқий муносабатларда давлатлар юридик аҳамиятга молик хатти-

харакатлари (ёки харакатсизлиги) билан ҳукукий асосда (уз халқаро мажбуриятларига риоя қилиш билан) ёки ҳуқуққа хилоф (мажбуриятларини бузиш билан) фаолиятни амалга оширади. Хар қандай давлат органининг хатти-харакати ушбу давлатнинг ички ҳуқуқи асосида шундай мақомга эга бўлса (халқаро ва миллий ҳуқуқнинг узаро алоқадорлиги), халқаро ҳуқуққа мувофиқ мазкур давлатнинг қилмиши деб ҳисобланади.

Давлат томонидан халқаро мажбуриятларнинг бузилиши, давлатнинг қилмиши ушбу мажбурият бўйича давлатдан талаб қилинадиган харакатга номувофиқ бўлган тақдирда намоён бўлади.

Фақат халқаро ҳуқуқ субъектларигина халқаро-ҳуқуқий жавобгарлик субъекти бўлиши мумкин. Жисмоний ва мушаккил юридик шахслар оддий ҳуқуқбузарлик учун бундай жавобгарликка тортилмайдилар, чунки бунда фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик вужудга келади.

Амалиётда халқаро ҳуқуқ субъектларининг хатти-харакатлари давлат номидан иш қуришга ҳақли бўлган давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг харакатларида ифодаланади. Уларнинг хатти-харакатлари учун давлат узининг бутун миллий бойлиги билан жавоб беради.

Халқаро-ҳуқуқий жавобгарлик турлари ва шакллари

Халқаро ҳуқуққа хилоф қилмиш икки тоифага, яъни: халқаро ҳуқуқбузарлик ва давлатларнинг халқаро жинойтларига бўлинади. Сунгги тоифа, агар давлатлар ҳамжамияти томонидан муайян халқаро ҳуқуққа хилоф қилмишларни халқаро жинойт тоифасига қиритилса, мавжуд бўлади. Ҳуқуқбузар давлат икки турда халқаро жавобгарликка: моддий ва сиёсий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Халқаро-ҳуқуқий жавобгарликнинг иккита: сиёсий ва моддий тури мавжуд.

Сиёсий халқаро-ҳуқуқий жавобгарлик сатификация шаклида ифодаланади. Бу зарар қурган тарафни содир этилган ҳуқуқбузарлик қайтарилмаслиги тугрисида ишонтириш ва узр сураш, ҳуқуқбузарликни содир этишдаги аниқ, айбдорларни жазолашдир.

Сиёсий жавобгарлик ҳуқуқбузар давлат зиммасига турли чеклаш ёки тиклаш хусусиятига эга болган мажбуриятлар юқлатишда:

- биринчидан, бузилган халқаро мажбуриятларни тиклашда;
- иккинчидан, ҳуқуққа хилоф қилмиш содир этишда гумон қилинган шахсларни жавобгарликка тортиш ва бунда айбдор бўлган шахсларни жазолашда;
- учинчидан, жисмоний шахслар ва уларнинг бирлашмаларини муайян фаолиятини таъқиқлашда;
- туртинчидан, юридик шахсларни жавобгарликка торгиш ва бошқаларда намоён бўлади. Давлат томонидан халқаро жинойт содир этилганда, масалан, агрессия, ушбу давлатнинг сиёсий жавобгарлиги харбий характер (қуроллий қучларни ва қуролланишни чеклаш қабиларда)даги мажбуриятлар юқлатилиши, милитаристик ёки бошқа турдаги ташкилот ва бирлашмаларни тақиқлаш, демилитаризация чоратadbирларини амалга ошириш, шунингдек, тажовузкор давлат худудининг бир □Á睽Й&_ □_ □ □

橢橢□□擲 壘壘籬

□□^HHH□R□□□□D□R棧IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1b泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□r榫1≡≡≡□ 卩††棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□榘1□□

檜磧□DŽ□□ᄀ塲1Ô棘1榕10棲1斐1ᄁ涸1'ᄁ涸1ᄁ梲1RRIII涸1H梲1,□0□"ㄣ□ □¶□□□梵
1梵1RR□□ᄀRR□1ā
муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани бўйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният тараккиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузumi давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у □Á
睽Йᄁ□□□

муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани буйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у арнинг жинойи қилмиши давлатнинг жинойи фаолияти билан боғлиқ равишда вужудга келади. Жиноят содир этган давлат халқаро-ҳуқуқий жавобгарликка, жисмоний шахслар жинойи жавобгарликка тортиладилар.

Шахс томонидан буйруқни (уз ҳуқумати ёки раҳбарининг буйругини) бажариш натижасида жинойи хатти-ҳаракат содир этиши жинойи жавобгарликдан озод қилмайди. Бундай шахсларни жазолаш учун халқаро ва миллий қонунчилик қулланилади.

Шахснинг расмий мақоми (давлат ёки ҳуқумат раҳбари) уни жинойи жавобгарликдан озод қилиш учун насос бўлмайди.

Иккинчи жаҳон урушидан сунг асосий харбий жиноятчиларни судлаш учун икки: Нюрнберг ва Токио халқаро харбий трибуналлари ташкил қилнган. Хавфсизлик кенгашининг қарори (1993 йил) билан собиқ Югославия ҳудудида жиноят содир этишда айбдор бўлган шахсларни судлаш учун халқаро трибунал ташкил этиш назарда тутилган.

Халқаро жиноят содир этган халқаро ташкилотларнинг жавобгарлиги

Халқаро ташкилотларнинг жавобгарлиги уларнинг халқаро шартномалардан ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа манбаларидан келиб чиқадиган уз халқаро мажбуриятларини бузиши оқибатида вужудга келади.

Халқаро ташкилотлар уз органларининг низомидаги ва бошқа мажбуриятларига риоя қилмаслиги ва халқаро мансабдор шахсларнинг хатти-ҳаракатлари билан келтирилган зарар учун жавобгар бўладилар.

ХАЛҚАРО ШАРТНОМАЛАР ХУКУКИ

- Халқаро шартномалар ҳукуки тушунчаси ва манбалари.
- Халқаро шартнома тушунчаси ва унинг юридик табиати.
- Халқаро шартнома объекти ва мақсади.
- Халқаро шартномаларни таснифлаш (классификациялаш).
- Халқаро шартнома шакли, тузилиши ва номи.
- Халқаро шартноманинг қучга кириши ва ҳаракат тартиби.
- Халқаро шартномаларнинг ҳақиқийлиги.
- Халқаро шартномаларнинг бекор қилиниши ва ҳаракатининг тухтатилиши.
- Халқаро шартнома ижросини таъминлаш усуллари.
- Давлатларнинг халқаро шартномаларга нисбатан ҳукукий ворислиги

Халқаро шартномалар ҳукуки тушунчаси ва манбалари

Халқаро шартномалар ҳукуки халқаро ҳуқуқнинг алоҳида соҳаси бўлиб, халқаро шартномаларни тузиш, уларнинг ҳаракати ва уларни бекор қилиш борасида давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари уртасидаги муносабатларнинг тартибга солувчи халқаро-ҳукукий меъёрлар йигиндисини ташкил қилади.

Халқаро шартнома шартнома томонларининг узаро ҳуқуқ ва бурчларини аниқ, ва очик-ойдин белгилаб бериш учун тузилади. Халқаро муносабатларнинг шартномаларга асосланиб мустақамланиши халқаро ҳукукий тартибот барқарорлигини таъминлайди.

Халқаро шартномалар ҳукуки субъектлари халқаро ҳуқуқ субъектларидир.

Узоқ вақт давомида халқаро шартномалар ҳуқуқининг бирдан-бир ягона манбаи халқаро одат бўлиб келган. 1986 йилда Давлатлар ва халқаро ташкилотлар ёки халқаро ташкилотлар уртасидаги шартномалар ҳукуки тугрисидаги Вена конвенцияси қабул қилинди. Мазкур конвенция халқаро ҳуқуқнинг ижобий (прогрессив) ривожланиши ва кодификациялаштирилишининг натижаси бўлиб, халқаро ташкилотлар иштирокидаги шартномаларнинг узига ҳос-лигини инобатга олувчи қоидаларни ифода қилади.

Халқаро шартномалар ҳукуки — халқаро ҳуқуқнинг алоҳида соҳасидир. Мазкур ҳуқуқ соҳаси нисбатан мустақил меъёрлар мажмуи ва тизимидан иборат бўлиб, тартибга солиш предметининг умумийлигига (бирлигига) асосланган. Ушбу ҳолатда шартномаларни тузиш ва ижро этиш ҳуқуқ соҳасининг предмети ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда халқаро шартномалар ҳукуки асосан қуйидаги уч универсал конвенцияларда кодекслаштирилган:

- биринчиси — Халқаро шартномалар ҳукуки тугрисидаги Вена конвенцияси (1969 йил).
- иккинчиси — Давлатлар ва халқаро ташкилотлар ёки халқаро ташкилотлар уртасидаги шартномалар тугрисидаги Вена конвенцияси (1986 йил).
- учинчиси — Давлатларнинг шартномаларга нисбатан ҳукукий ворислиги тугрисидаги Вена конвенцияси (1978 йил).

Мазкур учала конвенциялар уз матнларида конвенциялар давлатларнинг халқаро жавобгарлиги ҳамда давлатлар уртасидаги харбий ҳаракатларнинг бошланишидан келиб чиқадиган оқибатлар билан боғлиқ; қоидаларга эга эмаслигини уқтиради, яъни ушбу қисм бўйича бошқа халқаро-ҳукукий меъёрларга ҳавола қиладилар.

Халқаро шартнома тушунчаси ва унинг юридик табиати

Халқаро шартномалар тугрисидаги 1969 йилги Вена конвенцияси қоидаларига қура, халқаро шартнома – давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари уртасида бир, икки ёки бир-бири билан боғлиқ бўлган бир неча ҳужжатларда мужассамлашганлигидан ҳамда унинг аниқ номидан катъи назар ёзма шаклда тузиладиган халқаро ҳуқуқ билан тартибга солинадиган битим ҳисобланади.

Халқаро ташкилотнинг шартномалар тузиш ҳукукий лаёқати Ушбу ташкилот

қоидалари билан тартибга солинади. Агар давлатларнинг халқаро шартномалар тузишга нисбатан ҳуқуқ лаёқати чекланмаган ва улар ҳар қандай масалалар бўйича шартномалар тузиш ҳуқуқига эга бўлса, халқаро ташкилотларнинг шартнома тузиш ҳуқуқ лаёқати уларнинг таъсис ҳужжатлари билан белгиланади

«Халқаро шартнома» - давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари томонидан бир, икки ёки бир-бири билан боғлиқ бўлган бир неча ҳужжатларда ифодаланганидан ҳамда унинг аниқ номидан катъи назар ёзма шаклда тузиладиган халқаро ҳуқуқ билан тартибга солинадиган битим ҳисобланади.

Халқаро шартнома – оғзаки тарзда тузилган бошқа битимлардан, яъни жентльменлик битимлари (маълум матндан иборат, бироқ халқаро шартноманинг бошқа атрибутларини, хусусан унга юридик куч берувчи, кучга кириш шарт –шароитларини ав ҳаракат муддатини белгиловчи қоидаларни узида ифодаламаган оғзаки битим) дан фарқли уларок давлатлар уртасида тузилган ёзма битимдир.

Халқаро шартнома объекти ва мақсади

Халқаро ҳуқуқ субъектларининг моддий ва номоддий неъматларга қаратилган муносабатлари, ҳаракатлари ва маълум хатти-ҳаракатда узларини тийиб туришлари халқаро шартнома объекти ҳисобланади.

Халқаро шартнома мақсади деганда халқаро ҳуқуқ субъектларининг шартнома тузиш шорқали амалга ошириш ва эришишга қаратилган ҳолати тушунилади. 1969 йилги Вена конвенцияси меъёрлари давлатлар уртасидаги узаро муносабатларга ҳамда халқаро шартномалар доирасида халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари хусусан, халқаро ташкилотлар уртасидаги муносабатларда ҳам қулланади. Халқаро шартномалар ҳуқуқи тугрисидаги 1969 йилги Вена конвенциясига мувофиқ, шартнома матнини тайёрлаш ва қабул қилиш: «музоқараларда қатнашаётган давлатлар», яъни шартнома матни □Á睨Й&ç□_□

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□HР 榛IJ□□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
I□□Ö□□□梵1H□□+榫1≡≡≡□ 卅 扌扌□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

桂磧 □ DŽ □ □ ѿ 塀 1 Ô 棘 1 榕 1 0 棧 1 斐 1 涸 1 ' Ё 涸 1 2 梲 1 R R III 涸 1 H 梲 1, □ 0 □ " 乏 □ □ ¶ □ □ □ 梵 1 梵
1 R R □ □ ≤ R R □ 1 ā
муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани буйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо булган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният тараккиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо булган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у □ Á 睽Й&ç □ _ □ □

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

унинг ички хукуки шартномалар тузиш ваколатига тегишли коидалари бузилган булса; шартномада маълум характердаги хато мавжуд булса; шартнома бошка бир давлатнинг ёлгон харакатлари таъсири остида ёки унинг вакилига бевосита ёки билвосита пора бериш ёки мажбурлаш натижасида тузилган булса» хакикий эмас деб топилиши мумкин.

Давлат ушбу ҳолатларни инобатга олмаслиги ва узи учун шартнома коидалари мажбурийлигини саклаб қолиши мумкин.

Давлат, агар ушбу ҳолатлар мавжудлигини била туриб, шартнома коидаларини кулласса ва уларни бажарса, шартнома мажбурийлиги борасида билдирган розилигига нисбатан норозилик билдириш ҳукукини йукотади. Чунки давлатнинг ушбу хатти-харакати шартнома коидаларига индамай рози булиш деб ҳисобланади. Мазкур коида халқаро ҳуқуқда эстопель (estoppel) коидаси деб номланади.

Агар шартнома коидаларида бошка мақсад ифодаланмаган булса, шартнома орқага қайтиш кучига эга эмас. Бу шуни англатадики, шартнома коидалари унинг иштирокчиси ҳисобланган давлатнинг шартнома кучга киргунга қадар содир этган ҳар қандай харакатлари, фактлар ёки ҳолатларга нисбатан қўлланмайди. Шартномаларга орқага қайтиш кучини бериш нафақат энг кам, балки фавқулудда ҳодисадир.

Давлатлар ва халқаро ташкилотлар ёки халқаро ташкилотлар уртасидаги шартномалар тугрисидаги коидалар 1986 йил Вена конвенциясида кодекслаштирилган.

Конвенцияга мувофиқ халқаро ташкилот — ҳуқуматлараро ташкилотдир.

Расмий тасдиқлаш ҳужжати — давлатнинг шартномани ратификация қилиш ҳужжатига мувофиқ келадиган халқаро ҳужжат булиб, у орқали халқаро ташкилот шартнома мажбурийлигига уз розилигини изҳор қилади.

Халқаро ташкилотнинг барча хатти-харакатлари унинг коидаларига мувофиқ тарзда амалга оширилади.

Халқаро ташкилот коидалари — ташкилотнинг таъсис ҳужжатлари, улар асосида қабул қилинган қарор ва резолюциялар, шунингдек, ташкилотнинг муқим шаклланган амалиёти, яъни бу шундай амалиётки, унга нисбатан аъзо-давлатлар консенсусга (эътирознинг мавжуд эмаслигига) эга.

Халқаро ташкилот томонидан халқаро шартномалар тузилаётган вақтда бериладиган ваколат — бу ташкилотнинг ваколатли органи томонидан қабул қилинадиган ҳужжат булиб, унга мувофиқ бир ёки бир неча шахс ташкилот номидан музоқаралар олиб бориш, шартнома матнини қабул қилиш ёки унинг матни хакикийлигини аниқлаш, ушбу ташкилотнинг шартнома мажбурийлигига розилигини ифодалаш ёки шартнома тузиш билан боғлиқ булган бошка ҳар қандай харакатларни амалга ошира олиш ваколатига эга булади.

Халқаро шартномаларнинг бекор қилиниши ва харакатининг тухтатилиши

Халқаро шартноманинг бекор қилиниши (туғатилши), яъни юридик кучини йукотиши ёки ундан иштирокчининг чиқиши шартнома коидаларига мувофиқ тарзда ёки шартнома қатнашчиларининг розилигига биноан хоҳлаган вақтда амалга опширилиши мумкин.

Халқаро шартномани тухтатиш шартнома харакат муқдатининг туғаши, унинг бажарилиши, янги *jus cogens* меъёрининг вужудга келиши, шартномада белгиланган шарт-шароитлар асосида денонсация қилиниши натижасида юз бериши мумкин.

Шартномани тухтатишда денонсация, яъни шартномани бекор қилиш тугрисида билдириш кенг қўлланади. Агар шартнома денонсация қилишни назарда тутмаган ва шартнома иштирокчиларининг бундай имкониятдан фойдаланишлари мақсад қилиб қўйилмаган булса, шартнома денонсация қилинмайди.

Халқаро шартнома ижросини таъминлаш усуллари

Халқаро шартнома ижросини таъминлаш халқаро ҳуқуқ субъектлари томонидан амалга оширилади. Халқаро шартномаларнинг бажарилиши:

- биринчидан, халқаро қафолатлар;
- иккинчидан, халқаро назорат;
- учинчидан, халқаро ташкилотларнинг қўллаб-қувватлаши орқали таъминланиши мумкин.

Халқаро қафолатлар деганда маълум давлат ёки давлатлар гуруҳининг тузилган шартноманинг бажарилишини тасдиқловчи ёки қафиллигини олганлигини белгиловчи

халқаро-ҳуқуқий ҳужжат тушунилади.

Халқаро ҳуқуққа мувофиқ, амалдаги ҳар бир халқаро шартнома унинг иштирокчилари учун мажбурий ва улар томонидан виждонан бажарилиши лозим. Ушбу коида кенг тан олинган логин формуласида *pacta sunt servanda*, деб ифодаланади. Бирок бу бошка бир умум тан олинган коидадан келиб чиқувчи алоҳида бир ҳолдир, яъни давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошка субъеклари халқаро мажбуриятларини унинг келиб чиқишидан катъи назар (одатий, шартномавий ёки бошка тарзда) виждонан бажаришлари лозим.

Давлатларнинг халқаро шартномаларга нисбатан ҳуқуқий ворислиги

Халқаро ҳуқуқда ҳуқуқий ворислик — халқаро ҳуқуқнинг умумий институтларидан бири бўлиб, факат давлатлар уртасидаги узаро муносабатлар соҳасига тааллуқлидир.

Ҳуқуқий ворислик бир ҳуқуқ субъекти ҳуқуқ ва мажбуриятларини иккинчи бирига ёки ҳуқуқнинг бошка субъектларига утишини англатади. Бунда узаро боглик ҳуқуқий муносабатларда иштирок этаётган субъектлар уртасида ҳуқуқий ворисликнинг вужудга келиши ва амалга оширилишида юридик аҳамиятга эга бўлган узаро богликлик мавжуд бўлиш лозим.

Халқаро ҳуқуқ фанида курсатиб утилган узаро богликлик, яъни тегишли юридик фактнинг мавжудлиги, баъзан де-факто — ҳуқуқий ворислик деб, ҳуқуқий ворисликнинг узи эса, яъни тегишли юридик фактнинг ҳуқуқий оқибатларининг мавжудлиги — де-юре ҳуқуқий ворислик деб номланади.

Давлатларнинг ички ҳуқуқида де-юре ҳуқуқий ворисликнинг узига хос қуриниши мерос олиш ҳуқуқидир. Мерос олиш ҳуқуқини келтириб чиқарувчи юридик факт, индивид — субъектлар уртасидаги қариндошлик муносабатлари (оталар, болалар, набирал ар ва бошкалар) ёки у ҳамда бу ҳуқуқ субъекти фойдасига васият қилишдир.

Халқаро ҳуқуқда ҳуқуқий ворислик муносабатлари умуман икки универсал конвенция коидалари билан тартибга солинади. Булар 1978 йилда қабул қилинган Давлатларнинг шартномаларга нисбатан ҳуқуқий ворислиги тугрисидаги Вена конвенцияси ва 1983 йилда қабул қилинган Давлатларнинг давлат мулки, давлат архивлари ва давлат қарзларига нисбатан ҳуқуқий ворислиги тугрисидаги Вена конвенциясидир.

Уларнинг биринчиси, бир томондан — халқаро ҳуқуқда ҳуқуқий ворислик институтининг бир қисмини, иккинчи томондан — халқаро ҳуқуқ соҳаси — халқаро шартномалар ҳуқуқининг таркибий қисмини ташкил қилади.

Давлатларнинг ҳуқуқий ворислиги маълум ҳудуддаги халқаро муносабатлар учун жавобгарликни бир давлатдан иккинчи бирига утишига айтилади. Ушбу таъриф утмишдош-давлат ва меросхур-давлат уртасидаги муносабатларда юридик аҳамиятга эга бўлган алоқа мавжудлигини, яъни конвенцияларда давлатлар ҳуқуқий ворислигининг (юридик) оқибатлари сифатида тасвирланган ҳуқуқий ворисликни вужудга келтирадиган юридик фактнинг мавжудлигини курсатади.

Утмишдош-давлат ва меросхур-давлат уртасидаги муносабатларда, яъни:

- биринчидан, бир давлат ҳудудининг маълум қисми иккинчи бир давлатга берилганда;
- иккинчидан, икки давлат бирлашганда ва уларнинг бирлашган ҳудудида ягона давлат вужудга келганда (унитар ёки федератив);
- учинчидан, утмишдош-давлат бўлинмокда ва унинг ҳудудида иккита ёки бир неча мустақил давлат вужудга келган юридик аҳамиятга эга бўлган алоканинг мавжудлиги ҳудудий характердаги богликлик ҳисобланади:

Янги давлат вужудга келишининг узига хос қуриниши — тобе ҳудудда мустақил давлатнинг вужудга келишидир. Конвенцияларда бу каби давлатлар янги мустақил давлатлар деб номланади.

Бир давлат ҳуқуқ ва мажбуриятларининг иккинчи бирига утишидан, масалан, 1978 йил конвенциясида белгиланган ҳуқуқий ворислик тугрисидаги меъёрларга мувофиқ, шартномалардан келиб чиқувчи мажбуриятлардан, ташкил топган ҳуқуқий ворисликни вужудга келтирувчи юридик фактлар мана шулардир.

ДИПЛОМАТИК ВА КОНСУЛЛИК ХУКУКИ

- Дипломатик ҳуқуқ тушунчаси, тизими ва манбалари.
- Ташки алоқалар органларининг турлари.
- Дипломатик корпус.
- Дипломатик ваколатхона ва унинг ходимларининг иммунитети, имтиёзлари ва имкониятлари.
- Давлатларнинг халқаро ташкилотлар ҳузуридаги доимий ваколатхоналари.
- Консуллик ҳуқуқининг тушунчаси ва манбалари.
- Консуллик муассасалари тоифалари ва ходимлари.
- Консуллик муассасалари ва улар ходимларининг иммунитет ва имтиёзлари.

Дипломатик ҳуқуқ тушунчаси, тизими ва манбалари

Дипломатик ҳуқуқ — халқаро ҳуқуқнинг қадимий ва алоҳида мустақил соҳасидир. Дипломатик ва консуллик ҳуқуқини бир-биридан фарқлаш мақсадга мувофиқдир, чунки уларнинг охириги давлатлараро муносабатларнинг махсус ва етарли даражада тор соҳасини ифодалайди.

Дипломатик ҳуқуқ — халқаро-ҳуқуқий нормаларнинг нисбатан мустақил тизими бўлиб, халқаро муносабатларда давлатлар вакилликни тартибга солиди. Мазкур муносабатларнинг иштирокчилари давлатларнинг узлари бўлиб, ушбу халқаро муносабатлар ҳуқуқий муносабатлар характерини олади. Тегишли дипломатик муассасалар функцияси уз давлати манфаатларини у иштирок этаётган турли халқаро (сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий ва бошқа) муносабатларда ҳимоя қилишдир.

Консуллик ҳуқуқи — халқаро-ҳуқуқий нормаларнинг нисбатан мустақил тизими бўлиб, давлатлар узаро муносабатларининг узига хос соҳаларида, ҳусусан, иқтисодий, ижтимоий ва маданий соҳаларда вакилликни тартибга солиди.

Дипломатик ҳуқуқ умуман, гарчи чекланган доираларда бўлса-да, консуллик муносабатларини ҳам қамраб олади. Консуллик муассасалари, амалиётда мавжуд бўлганидек, мазкур давлат томонидан таъсис этилмаслиги ҳам мумкин.

Дипломатик ҳуқуқ — халқаро ҳуқуқнинг муҳим соҳасидир. У, аввало, халқаро одат ҳуқуқ нормалари тизимини ташкил этади. Бирок, ҳозир ушбу нормаларнинг аксарият қисми бир қатор универсал конвенцияларда кодекслаштирилган. Булар амалдаги:

- **1961 йилда қабул қилинган Дипломатик алоқалар тугрисидаги Вена конвенцияси;**
- **1969 йилда қабул қилинган Махсус миссиялар тугрисидаги конвенция;**
- **1975 йилда қабул қилинган Давлатларнинг универсал характердаги халқаро ташкилотлар билан узаро муносабатларидаги вакиллик тугрисидаги Вена конвенцияси;**
- **1963 йилда қабул қилинган Консуллик алоқалари тугрисидаги Вена конвенциясидир.**

Дипломатик ҳуқуқ — «ташки алоқалар ҳуқуқи» деб номлаш лозим бўлган халқаро ҳуқуқ институтининг бир қисмидир, чунки халқаро ҳуқуқ нормалари билан тартибга солинадиган халқаро муносабатларда нафақат давлатлар, балки бошқа субъектлар, ҳусусан, халқаро ташкилотлар — универсал, регионал (БМТ Устави мазмунида) ва маҳаллий, халқаро органлар ва уз ташки алоқаларини улар номидан қатнашувчи тузилмалар орқали ифода этувчи бошқа халқаро институтлар иштирок этади.

Ташки алоқалар ҳуқуқи — халқаро-ҳуқуқий нормаларнинг шундай тизимики, у халқаро муносабатларда халқаро ҳуқуқ субъектлари вакилликни тартибга солиди. Бу, асосан, одат нормалари саналади. Бирок, универсал характердаги конвенциялар (масалан, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти имтиёз ва иммунитетлари тугрисидаги 1946 йил

конвенцияси ва Ихтисослашган муассасалар имтиёз ва иммунитетлари тугрисидаги 1947 йил конвенцияси) ҳам мавжуд.

Дипломатик ҳуқук — давлатнинг ташки алокалари соҳасида фаолият юритувчи органлари мақоми ва функцияларини тартибга солувчи нормалар йиғиндисини ифодаловчи халқаро ҳуқук соҳасидир.

Дипломатик ҳуқук тизими дипломатиянинг асосий шаклларига:

- биринчидан, дипломатик ваколатхоналар ёки тузилган шартноманинг бажарилишини таъмин этишга хизмат килувчи давлатларнинг махсус миссиялари томонидан амалга ошириладиган икки томонлама дипломатия;
- иккинчидан, халқаро конференция ва халқаро ташкилотлар сессияларида давлатлар делегациялари томонидан амалга ошириладиган куп томонлама дипломатия;
- учинчидан, халқаро ташкилотлар ҳузуридаги давлатларнинг доимий ваколатхоналари томонидан амалга ошириладиган дипломатия мос келади.

Ташки алокалар органлари турлари

Дипломатик ҳуқук халқаро ҳуқукнинг узок вақт давомида ягона субъекти бўлиб келган давлатларнинг узаро амалиёти натижасида шаклланган ва ривожланган. Қадимда булгани каби ҳозирда ҳам давлатлар уртасидаги узаро муносабатлар бир давлат томонидан иккинчи бирига юбориладиган ташки алокалар органлари томонидан амалга оширилади. Ташки алокаларнинг бундай органлари қдгорида давлатларнинг узаро келшпуви асосида ташкил қилинадиган доимий дипломатик ваколатхоналар ва бир давлат томонидан иккинчи бир давлатта юбориладиган махсус (вақтинча, ad hoc) миссиялар қиради.

Дипломатик ваколатхона ва махсус миссияларга тегишли нормалар мажмуи 1961 ва 1969 йилларда қабул қилинган Вена конвенцияларида мужассамлашган.

Халқаро-ҳуқуқий адабиётда ташки алокалар органларини ички давлат ва хорижий турларга бўлиш мавжуд.

Ички давлат турига қуйидаги давлат органлари:

- биринчидан, давлат ташки сиёсати асосларини белгиловчи давлатнинг олий вакиллик органи;
- иккинчидан, халқаро майдонда олий вакилликни амалга оширувчи давлат бошлиги (у коллегиял ёки яққа бир шахсга тааллуқли бўлиши мумкин);
- учинчидан, давлат ташки сиёсатида умумий раҳбарликни олиб борувчи ҳуқумат;
- туртинчидан, ташки ишлар идораси қиради.

Доимий органларга дипломатик ваколатхоналар, яъни элчихоналар, миссиялар, халқаро ташкилотлар ҳузуридаги доимий ваколатхоналар, консуллик муассасалари қиради. Вақтинчалик органларга халқаро конференциялар ёки халқаро органлардаги махсус миссия ва делегациялар қиради.

Дипломатик ваколатхонанинг функцияси ва таркиби

Давлатлар уртасида дипломатик муносабатларнинг урнатилиши, одатда, дипломатик ваколатхоналар билан алмашишга олиб келади. Бирок, бундай алмашишни амалга ошириш учун махсус келишув зарур. Ҳозирги замон халқаро ҳуқуқи курсатилган дипломатик ваколатхоналар билан алмашишнинг уч даражаси мавжудлиги имкониятидан келиб чиқади. Хар бир даража учун ваколатхона бошлигининг маълум тоифаси тугри келади.

Энг юқори даража — элчихонадир. Унга Фавқулудда ва Мухтор Элчи даражасига эга булган дипломатик вакил раҳбарлик қилади. Ундан сунг Фавқулудда ва Мухтор Вакил раҳбарлик қиладиган холда муваққат ишлар вакили томонидан бошқариладиган миссия туради.

Купгина давлатларда дипломатик ходимларга бериладиган дипломатик даражалар ҳам мавжуд.

Дипломатик ваколатхона ходимлари уч тоифага булинади. Булар дипломатик; маъмурий — техник ва хизмат курсатувчи ходимлардир.

Дипломатик ваколатхона функциялари:

- биринчидан, вакил қилиб юборувчи давлатнинг ваколатхона жойлашган давлатда

вакиллик килишида;

- иккинчидан, вакил килиб юборувчи давлатни ваколатхона жойлашган давлатда (халқаро ҳуқуқ руҳсат берган доирада) манфаатларини ҳимоя қилишда;
- учинчидан, дипломатик ваколатхона жойлашган давлатда ҳуқумат билан (кенг маънода — давлат ва ҳуқумат бошлиғи, ташқи ишлар вазирлиғи ва ваколатли органлар билан) музокаралар олиб боришда;
- туртинчидан, ваколатхона жойлашган давлатдаги шарт-шароитлар ва воқеаларни мумкин бўлган барча қонуний воситалар орқали урганиш ва улар тугрисида уз давлатини хабардор қилишда;
- бешинчидан, вакил килиб юборувчи ва қабул қилувчи давлатлар уртасида барча соҳаларда узаро дустона алоқаларни рағбатлантириш ва ривожлантиришда намоён бўлади.

Махсус миссия функциялари — унинг вазифаларини ҳамда юборувчи ва қабул қилувчи давлатларнинг узаро қелишуви бўйича вакил килиб юборувчи давлат манфаатларини ваколатхона жойлашган давлатда ифодалашда белгиланади.

Доимий дипломатик ваколатхона таркибида вакил килиб юборувчи давлат номидан иш қуриш унинг бошлиғига юклатилади.

Ваколатхона бошлиқлари уч тоифага бўлинади. Улар:

- биринчидан, элчилар тоифаси ёки узгача ном билан юритилувчи уларга мос бўлган шахслар (нунцийлар, олий комиссарлар ва ҳок.);
- иккинчидан, юборувчи давлат томонидан қабул қилувчи давлат бошлиғи ҳузурида унинг номидан вакиллик қилиш учун тайинланган мухтор вакиллар тоифаси (интернунцийлар);
- учинчидан, қабул қилувчи давлат ташқи ишлар вазирлиғи ҳузурида юборувчи давлат номидан вакиллик қилиш учун тайинланган муваккат ишлар бўйича вакиллар.

Дипломатик ваколатхона бошлиқларини тайинлаш учун қабул қилувчи давлатнинг розилиғи — ағреман суралади. Шундан сунггина унта юборувчи давлат томонидан унинг тайинланганлигини тасдиқловчи ишонч ёрлиғи берилади.

Махсус миссия таркибида вакил килиб юборувчи давлат номидан вакиллик қилиши учун бир ёки бир неча шахс тайинлана-ди. Улар юборувчи давлатнинг вакиллари номи билан юритилади. Махсус миссия таркибига қирувчи шахслар ичидан юборувчи давлат миссия бошлиғини тайинлаши мумкин.

Доимий дипломатик ваколатхона таркибига дипломатик ходимлар, яъни дипломатик мартабага (рангга) эга бўлган шахслар (мухтор вакил, биринчи, иккинчи ва учинчи котиблар, атташе, котиб-архивариус), харбий, харбий-денгиз ва харбий-хаво атташелари ва шунингдек, маъмурий-техник ва хизмат курсатувчи ходимлар қириши мумкин.

Махсус миссия таркибига уз навбатда дипломатик, маъмурий-техник ва хизмат курсатувчи ходимлар қиради.

Дипломатик ходимлар дипломатик ваколатхона ёки махсус миссия бошлиғи топшириғига биноан қабул қилувчи давлат билан узаро муносабатларда юборувчи давлат номидан маълум функцияларни бажарадилар.

Маъмурий-техник ва хизмат курсатиш ходимлар дипломатик ваколатхона ёки махсус миссияга тегишли хизмат курсатиш бўйича уз функцияларини бажарадилар.

Дипломатик, маъмурий-техник ва хизмат курсатиш хизмати ходимларини тайинлаш тартиби ва уларнинг сони қабул қилувчи ва юборувчи давлатларнинг узаро қелишуви асосида белгиланади. Қабул қилувчи давлат дипломатик ходимни хоҳлаган вақтда *persona non grata*, яъни номақбул шахс» деб эълон қилиб, бу шахсларни юборувчи давлатдан дипломатик ваколатхона ёки махсус миссия таркибидан чақириб олишларини талаб қилиш мумкин.

Дипломатик корпус

Дипломатик корпус кенг маънода ушбу давлатдаги чет эл дипломатик ваколатхонаси дипломатик ходимлари, шунингдек, уларнинг оила аъзолари йигиндисидир.

Дипломатик корпус ташкилот ҳисобланмайди. Дипломатик корпус бошлиғи унвони (мансаби) бўйича юқори ва тегишли давлатга вакил килиб юборилган вақти жихатидан энг

куп ишлаётган дипломатик вакил (дуаён, оксокол) саналади. Баъзи католик давлатларда дипломатик корпус бошлиги Рим папаси нунцийси хисобланади.

Дипломатик корпуснинг чиқиши факат расмий тантана вақтларидагина (миллий байрамлар, табриклаш маросимларида) рухсат берилади.

Дипломатик корпус аъзоларининг дипломатик сифатларини тасдиклаш учун купгина давлатларнинг махаллий хокимияти органлари дипломатик гувоҳномалар беради.

Дипломатик ваколатхона ва унинг ходимларининг иммунитети, имтиёзлари ва имкониятлари

Дипломатик ваколатхона ёки махсус миссия уз фаолиятини кабул килувчи давлат худудида амалга оширади. Улар узларининг вакиллик характери ва функциясидан ҳамда ходимидан келиб чикиб, кабул килувчи давлат томонидан таъминлаб берилиши лозим булган алохида юридик макомга эга буладилар.

Ташки алокалар органларининг ушбу халқаро-хуқуқий макоми иммунитет, имтиёз ва имконият тушунчалари билан белгиланади.

Иммунитет юборувчи давлат ташки алокалар органлари ва улар ходимларининг ваколат ва функцияларини кабул килувчи давлатдан мустакил тарзда амалга ошира олишларини таъминлайди.

Имтиёз ва имкониятлар улар фаолиятининг самарадорлигига кумаклашиш учун хизмат килади.

Дипломатик ваколатхона ёки махсус миссия ва улар ходимларининг иммунитети юборувчи давлат органлари сифатида давлат иммунитети деган янада кенгрок тушунчанинг эманациясидир.

Давлат иммунитети — тегишли давлатлараро хуқуқий муносабатлар мохиятининг жамланган курунишидир. Халқаро хуқуқда давлат иммунитети барча давлатлар уртасидаги узаро муносабатларда амал килувчи давлатлараро муносабатларнинг тамойилларидан (умумий нормаларидан) биридир. У одатий норма сифатида шаклланган ва шу асосда давлатлараро муносабатларни тартибга солмоқда. Хозир мазкур тамойил юкорида тилга олинган Конвенцияда ҳам уз ифодасини топган. Шунинг учун уни нафакат давлатларнинг узок амалиётини умумлаштириш натижасида, балки мазкур Конвенцияда уз ифодасини топган халқаро-хуқуқий нормалар мохиятидан келиб чикиб ҳам белгилаш мумкин.

Иммунитет тамойили «хар бир давлат бошка бир давлат юрисдикциясидан иммунитет хуқуқига эга» эканлигини англатади. Иммунитет — юрисдикцияни истисно килиш ёки ундан озод этилишдир. Бу эса уз урнида юрисдикцияга буйсунмаслик билан баробар. Шубхасиз, «хар бир давлат бошка бир давлат юрисдикциясига буйсунмайди».

«Юрисдикция» тушунчаси халқаро хуқуқда (шунингдек, миллий хуқуқда ҳам) турли маъноларда кулланади. Бирок; давлат иммунитети тамойилига нисбатан у узининг кенг маъносида, яъни давлатнинг уз хокимияти ваколатларини амалга ошириш тарзида ишлатилади. Бошқача айтганда, давлат иммунитети тамойили бир давлатнинг иккинчи бир давлатга буйсунмаслигини англатади.

Дипломатик ваколатхона ва махсус миссиялар иммунитетига нисбатан айтилаётган гап, хусусан, кабул килувчи давлат худудида улар эга булган ва фойдаланаётган мулк тугрисида бормоқда.

Дипломатик ваколатхона ва махсус миссиялар иммунитети каторига:

- биринчидан, улар биноларининг (хоналарининг) дахлсизлиги;
- иккинчидан, ушбу бинолар (хоналар) ва уларда жойлашган буюмлар иммунитети, шунингдек, харакат воситаларини тинтувдан, реквизициядан, хибсдан ва ижро харакатларидан иммунитети;
- учинчидан, архивлар ва хужжатларнинг хар кандай вақтда ва уларнинг каерда жойлашганидан катъи назар дахлсизлиги киради.

Дипломатик агентлар (ваколатхона бошлиги ва унинг дипломатик ваколатхона ходимлари), юборувчи давлат махсус миссиялари вакиллари ва улар дипломатик ходимлари иммунитети каторига:

- биринчидан, улар шахсининг дахлсизлиги (жумладан, хибсга олинишлари ёки бошка бирор шаклда ушланишлари мумкин эмас);

- иккинчидан, уларнинг шахсий хоналари, коғозлари, хатлари (дипломатик ёзишмалари) ва мулки дахлсизлиги;
- учинчидан, ваколатхона жойлашган давлат жиноий, фуқаролик ва маъмурий юрисдикцияси иммунитетига киради.

Мазкур шахслар иммунитетидан уларни юборувчи давлат воз кечиши мумкин. Чунки иммунитет алохида шахслар фойдаси учун эмас, балки ушбу давлат номидан вакиллик килаётган давлат органлари функциясининг самарали амалга оширилишини таъминлаш учун берилади.

Халқаро ҳуқуқнинг умумий тамойилларидан бири ҳисобланмиш давлат иммунитетидан келиб чиқувчи давлатнинг ташқи алоқалар хорижий органлари иммунитетларининг мазмуни шундай қуринишга эга. Ушбу тамойил (умумий норма) императив характер касб этмайди. Бошқача айтганда, ундан чекиниш нафакдт халқаро ҳуқуққа мувофиқ балки манфаатдор давлатлар уртасидаги узаро келишув асосида (шартномада аниқ ифодаланган ёки бошқа тарзда) ҳам амалга оширилиши мумкин.

Давлатнинг ташқи алоқалар хорижий органлари (ва уларнинг ходимлари) иммунитетлардан ташқари халқаро ҳуқуқдо мувофиқ маълум имтиёзлардан ҳам фойдаланишлари мумкин.

Имтиёзлар — хорижий вакиллик органлари (ва улар ходимлари) фаолиятининг имтиёзли шартлари бўлиб, одатда улардан миллий юридик ва жисмоний шахслар фойдаланмайдилар. Мазкур имтиёзли шартлар бундай вакиллик органларининг расмий халқаро-ҳуқуқий макomini инобатга олади ва уларга узаро асосларда мазкур органлар функция ва ваколатларининг фаолиятини самарали амалга оширишларига қумаклашиш мақсадида берилади.

1961 ва 1969 йиллар конвенцияларига мувофиқ бундай имтиёзлар қаторига:

- биринчидан, хорижий давлат вакиллик органининг уни юборувчи давлат ҳуқумати ва унинг хорижий органлари билан барча қонуний воситалар ёрдамида, шу жумладан, дипломатик қурьерлар, қодланган ёки шифрланган дипломатик мактублар (депеша), шунингдек, ваколатхона жойлашган давлат розилиги билан радиоузатгичлардан фойдаланган ҳолда барча расмий мақсадларда алоқаларни боғлаб туриш;
- иккинчидан, хорижий давлат вакиллик органининг, у эгаллаб турган биноларга нисбатан, алохида қурсатилган хизматларга туловлардан ташқари барча давлат, туман ва маҳаллий (муниципал) солиқ, йигим ва божлардан озод этилиши;
- учинчидан, вакиллик томонидан фойдаланиш учун белгиланган нарсаларни божхона бождари, солиқлар ва йигимлари туланмасдан олиб кириш ҳуқуқи (баъзи истиснолардан ташқари);
- туртинчидан, ваколатхона ва унинг бошлиғи томонидан юборувчи давлат байроғи ва гербини ваколатхона хоналарига, шу жумладан, ваколатхона бошлиғи қароргоҳига ва у фойдаланадиган транспорт воситаларига осиб қуйиш ҳуқуқига киради.

Дипломатик агентлар, юборувчи давлат махсус миссия вакиллари ва унинг дипломатик ходимлари қуйидаги имтиёзлардан фойдаланадилар:

- биринчидан, миссия жойлашган давлат ҳудуди бўйлаб эркин ҳаракат қилади (белгиланган истиснолар билан);
- иккинчидан, барча давлат, туман ва маҳаллий (муниципал) солиқ, йигим ва божлардан озод этилади;
- учинчидан, уларнинг характеридан қатъи назар, барча меҳнат ва давлат мажбуриятларидан, шу жумладан, харбий мажбуриятлардан (реквизиция, товон тулаш ва уйларни қуноқ; харбийлар қунишидан озод қилиш қабилардан) озод этилади;
- туртинчидан, қурсатилган шахслар ва уларнинг оила аъзолари шахсий фойдаланишлари учун белгиланган нарсаларни божхона бождари, солиқлар ва йигимлари туланмасдан олиб кириш ҳуқуқи;
- бешинчидан, агар уларнинг шахсий юқларида миссия жойлашган давлатга олиб кириш ва олиб қикиб қетиш таъқиқланган нарсаларнинг борлигини тасдиқловчи жиддий асослар мавжуд бўлмаса, уларни текширишдан озод этилади.

Бундан ташқари, қабул қилувчи давлат хорижий давлат ташқи алоқалар органига уларни уз функцияларини самарали бажара олишлари учун барча шарт-шароитларни

яратиши лозим.

Имкониятлар — ваколатхона жойлашган давлат, агар бунга зарурият булса, хорижий давлатга, унинг вакиллик органлари ва ходимлари тимсолида эга булиши учун ёрдам бериши мумкин ёки лозим булган неъмат ва имтиёзлардир.

Бу ерда гап ваколатхона учун бинога эга булиш ёки ходимлар учун яшаш хоналарини аниклаш, турли хилдаги расмий мактубларни юборишда имтиёзли хукуклар билан таъминлаш, узокда катнайдиган жамоатчилик транспортларидан имтиёзли фойдаланиш, кундалик турмуш эhtiёжлари учун зарур буюмларни олиш ва шунга ухшаш имтиёз ва хизматлар тугрисида бормоқда.

Дипломатик ваколатхонанинг асосий мажбурияти — уз биносидан факат расмий мақсадларда фойдаланиш ва расмий алоқаларни факат ташки ишлар идораси ёки келишилган холда бошка мақкамалар оркали амалга оширишдир.

Дипломатик ваколатхона ходимлари мажбуриятлари дипломатик ваколатхона жойлашган давлат конун ва қарорларини ҳурмат қилиш ҳамда унинг ички ишларига аралашмасликда уз ифодасини топади. Дипломатик ваколатхона жойлашган давлатда дипломатга шахсий манфаатларни қузлаб қасб ва тижорат фаолияти билан пугурулланиш тақиқланади.

Давлатларнинг халқаро ташкилотлар ҳузуридаги доимий ваколатхоналари

Дипломатик ҳуқуқнинг тегишли нормалари 1975 йилда қабул қилинган Вена конвенциясида кодификация қилинган. Мазкур Конвенцияда давлатларнинг универсал характердаги халқаро ташкилотлар ҳузуридаги вакиллиги, ушбу ташкилотларнинг органларида аъзо-давлатлар ёки аъзо булмаган давлатлар (қузатувчилар) вакиллиги ҳамда универсал характердаги халқаро ташкилотлар томонидан ёки уларнинг раҳбарлигида қақириладиган халқаро конференциялардаги вакиллиги туррисида суз боради.

Халқаро ташкилотлар ҳузуридаги доимий ваколатхоналар деганда, аъзо-давлатларнинг доимий ваколатхоналари ва ташкилотга аъзо булмаган давлатларнинг қузатувчи доимий миссиялари тушунилади. Халқаро ташкилотлар органлари ва конференцияларга мослаб оладиган булсак, уларнинг ишида катнашаётган давлатлар делегациялари ва улар ишини қузатиб борувчи делегациялар тугрисида суз боради.

Универсал характердаги халқаро ташкилот — бу Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, унинг ихтисослашган муассасалари, Атом энергияси буйича халқаро агентлик ва аъзолари тарқиб ва жавобгарлиги кенг булган халқаро характер қасб этувчи шунга ухшаш ҳар қандай ташкилотлардир.

Дипломатик ҳуқуқда тегишли ушбу ҳуқуқ. соҳасининг узига ҳос жиҳатлари марқазий муассасалар, уларнинг булимлари, ташкилот органлари ёки халқаро конференцияларнинг уз фаолиятларини узга давлат ҳудудида унинг юрисдикциясидан озод этилган ва тегишли узаро келишилган имтиёз ва имкониятлардан фойдаланган холда амалга оширишида намоён булади. Давлатнинг халқаро ташкилотлар ҳузуридаги доимий ваколатхоналари, халқаро органлар ва конференциялардаги делегациялари улар жойлашган давлат билан бевосита ҳеч қандай алоқаларга қиришмаган холда унинг юрисдикциясидан иммунитетга эга булади ҳамда, агар ушбу давлат ва халқаро ташкилот учун Конвенция қучда булса, унда белгиланган имтиёз ва имкониятлардан ҳам фойдаланадилар.

Консуллик ҳуқуқининг тушунчаси ва манбалари.

Консуллик ҳуқуқини консуллик муассасалари фаолиятини тартибга солиш ва уларнинг ходимлари мақоми, функциялари, ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгиловчи халқаро-ҳуқуқий тамойил ва нормалар мажмуи сифатида таърифлаш мумкин.

Консуллик ҳуқуқи манбалари халқаро шартномалар ва халқаро одат нормаларидир.

Консуллик ҳуқуқи — давлатлар уртасидаги консуллик алоқаларини тартибга солишга хизмат қилувчи халқаро ҳуқуқ институтларидан биридир. унинг нормалари 1963 йилги Вена конвенциясида кодификация қилинган. Давлатларнинг кенг тарқалган амалиётларидан бири халқаро ҳуқуқнинг тегишли қридаларини аниқлаштирувчи ёки уларга бошқача шакл берувчи икки томонлама консуллик конвенцияларининг тузилишидир. Мисол

учун, консуллик органлари деб номланувчи консуллик муассасалари фаолияти доирасини белгиловчи консуллик ваколатхонаси жойлашган давлат худуди чегараларини аниқлашга қаратилган конвенциялар.

Консуллик масалалари буйича халқаро шартномалар ҳам икки томонлама, ҳам куп томонлама асосда тузилади. 1963 йилда қабул қилинган Консуллик алоқалари тугрисидаги Вена конвенцияси универсал аҳамиятга эга. Конвенция 1967 йил 18 мартда қучга кирди. Ўзбекистан Республикаси ушбу конвенцияни 1995 йилда ратификация қилган.

Консуллик ҳуқуқида консуллик масалалари буйича конвенциялар ва икки томонлама шартномалар муҳим урин тутади. Шунингдек, консуллик органлари мақоми, функциялари, тузилиш шакли ҳамда хорижий консуллик муассасалари ҳуқуқий ҳолатини белгилаб берувчи миллий қонунчилик қоидалари ҳам қатта аҳамиятга эга.

Консуллик муассасалари тоифалари ва ходимлари

Консуллик муассасалари — хорижий давлат худудида жойлашган ва ўз давлати, унинг фуқаролари ва ташкилотлари манфаатларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ функцияларни амалга оширувчи давлатнинг доимий ташқи алоқалар органи ҳисобланади.

Муваққат консуллик муассасалари:

- биринчидан, бош консуллик;
- иккинчидан, консуллик;
- учинчидан, вице — консуллик;
- туртинчидан, консуллик агентликлари қаби тоифаларга бўлинади.

Дипломатик ваколатхоналарнинг консуллик бўлимлари мудир томонидан бошарилади. У консул ёки бош консул деб номланиши мумкин.

Консуллик муассасалари тоифаларига мос тарзда улар бошлиқларининг тоифалари:

- биринчидан, бош консуллар;
- иккинчидан, консуллар;
- учинчидан, вице — консуллар;
- туртинчидан, консуллик агентликлари аниқланади.

Давлат консулхона мансабдор шахсини вакил қилиб тайинлашда унга консуллик патентини тақдим қилади. Унга асосан қабул қилувчи давлат маъмур шахсга консуллик фаолияти билан шугулланиш ҳуқуқини берувчи ҳужжат топширади. Ушбу ҳужжат экзекватура деб номланади.

Консуллик алоқаларининг узига ҳослиги шундаки, улар дипломатик муносабатлари урнатилмаган ҳолатларда ҳам ўз фаолиятларини олиб боришлари мумкин ва ҳатто давлатлар уртасида дипломатик муносабатларнинг узилиши ҳам *ipso facto* консуллик алоқаларининг бекор бўлишига олиб келмайди.

1963 йилги Конвенцияда белгиланган консуллик функциялари ҳам узига ҳос. Консулхонанинг энг асосий функцияси — консулхона жойлашган давлатда (одатда консулхона округи чегарасида) халқаро ҳуқуқ тамойилларига мувофиқ равишда вакил қилиб юборган давлат ва унинг фуқаролари (юридик ва жисмоний шахслари) манфаатларини ҳимоя қилишдир.

Консуллик муассасалари:

- Биринчи — ҳокимият органларига консуллик муассасалари жойлашган давлатнинг иқтисодий, савдо, ижтимоий, маданий ва сиёсий ҳаёти тугрисида ахборотлар бериб туриш;
- Иккинчи — ўз давлати фуқароларини консуллик муассасаси жойлашган давлат қонун ва одатлари тугрисидаги маълумотлар билан таъминлаш;
- Учинчи — консуллик муассасаси жойлашган округ худудида ўз давлати фуқароларини ҳисобга олиш;
- Туртинчи — консуллик муассасаси жойлашган округда жойлашган ўз давлати фуқаролари, давлат орган ва ташкилотлари вакилларига, шунингдек, харбий ва фуқаролик кемалари ҳамда ҳаво кемаларига, уларнинг экипажига амалий ёрдам бериш ва консуллик фаолиятини амалга ошириш;
- Бешинчи — паспорт — виза фаолиятини амалга ошириш;
- Олтинчи — фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш идоралари функциясини

бажариш, нотариал ҳаракатларни амалга ошириш;

- Еттинчи — консуллик легализацияси билан шугулланиш, яъни консуллик муассасаси жойлашган давлат органларидан чиқадиган ҳужжатлар имзоларини белгилаш ва уларнинг ҳақиқийлигини ва ушбу ҳужжатларнинг шу давлат конун ва қоидаларига мувофиқлигини тасдиқлаш;
- Саккизинчи — талаб қилиб олинган ҳужжатлар буйича шундай амалларни амалга ошириш;
- Туккизинчи — консуллик муассасаси жойлашган давлатда вояга етмаганлар ва тулик муомала лаёқатига эга бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш;
- Унинчи — суд ва бошқа муассасаларда уз фуқаролари манфаатларини ёқлаб чиқиш ва вакиллар билан таъминлаш буйича зарурий чора-тадбирларини куриш;
- Ун биринчи — уз давлати тергов ёки суд органларининг топшириқларини бажариш каби функцияларни бажаради.

Маълум бир хорижий давлатда дипломатик ваколатхонанинг йуқлиги дипломатик функцияларни бажаришни консуллик муассасасига юқлаш амалиёти умум тан олинган қоидага айланган.

Халқаро ҳуқуқ шунингдек, консул томонидан учинчи бир давлат номидан ва унинг манфаатлари йулида маълум функцияларни бажариш имқониятига ҳам йул қуяди.

Консуллик муассасаси у жойлашган давлат ҳудудида тегишли ҳаракатларни амалга оширганлиги учун консуллик йигимларини ундириш ҳуқуқига эга. Уз фаолиятларини амалга ошириш давомида консуллик муассасалари консуллик муассасаси жойлашган давлатнинг ички ишларига аралашмасликлари лозим.

Консуллик муассасаси жойлашган давлат уз навбатида консуллик муассасасига ва унинг ходимларига ҳурмат курсатиши ва ишлаши учун етарли шарт-шароитларни яратиб бериши лозим.

Консуллик муассасалари ва улар ходимларининг имқунитет ва имтиёзлари

Консуллик муассасалари ва улар ходимлари учун имқунитет ва имтиёзлар 1963 йидца қабул қилинган Консуллик алоқалари тугрисидаги Вена конвенциясида белгиланганидек, «алоҳида шахслар фойдаси учун эмас, балки консуллик муассасаларининг давлат номидан уз функцияларини самарали амалга ошира олишларини таъмин этиш учун» берилади.

Консуллик муассасалари ва уларнинг ходимлари имқунитетлари моҳиятан дипломатик имқунитетлар билан мосдир, бироқ, имтиёз ва имқониятлари консуллик функцияларининг узига ҳослигини инобатга олганда анчайин кенг.

Консуллик муассасалари имқунитет ва имтиёзлари ичида консуллик биноларининг даҳлсизлиги энг муҳим аҳамият қасб этади.

Архивлар ва консуллик муассасалари ҳужжатлари ҳам ҳамма вақт қаерда жойлашганидан қатъий назар даҳлсиз ҳисобланади.

10 маъруза

ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТЛАР ҲУҚУҚИ.

- Халқаро ташкилотлар тушунчаси ва таснифи.
- Халқаро ташкилотларнинг юридик табиати.
- Халқаро ташкилотларнинг ҳуқуқлари, ваколатлари ва функциялари.
- Халқаро ташкилотлар органлари.
- Халқаро ташкилотлар томонидан қарор қабул қилиниши.
- Бирлашган Миллатлар Ташкилоти органларининг роли ва тизими.
- БМТнинг ихтисослашган муассасалари.
- Минтақавий халқаро ташкилотлар.
- Европада Ҳавфсизлик ва Ҳамқорлик Ташкилоти.
- Мустақил Давлатлар Ҳамдустлиги.

- Халқаро конференциялар.

Халқаро ташкилотлар тушунчаси ва таснифи

Хозирги замон халқаро алоқаларида халқаро ташкилотлар давлатлар ҳамкорлигининг шаклларида бири сифатида муҳим роль уйнайди.

Халқаро ташкилотлар тизимининг мураккаблашиб бориши ва ваколатларининг кенгайтирилиши табиий тус оломқда. ХХІ аср бошида фаолият курсатаётган халқаро ташкилотларнинг сони 4 мингдан ортик. булиб, 300 таси ҳукуматлараро ташкилотлардир. Улар уртасидаги алоқалар ва олиб борилаётган ҳамкорлик кулами халқаро ташкилотлар тизими хақида гапиришга имкон беради.

«Халқаро ташкилотлар» атамаси одатда давлатлараро (ҳукуматлараро) ва ноҳукумат ташкилотларга нисбатан қулланилади. Давлатлараро (ҳукуматлараро) ташкилот учун қуйидаги белгилар характерлидир:

- биринчидан, давлатларнинг аъзолиги;
- иккинчидан, халқаро таъсис шартномасининг мавжудлиги;
- учинчидан, доимий органларининг мавжуд булиши;
- туртинчидан, давлатлар суверенитетининг ҳурмат қилиниши;

Халқаро ташкилотлар халқаро ҳуқуқнинг субъектлари ҳисобланадилар.

Ноҳукумат халқаро ташкилотларнинг асосий фарқли белгилари уларнинг давлатлараро шартнома асосида ташкил этилмаганликлари, жисмоний ва юридик шахсларни бирлаштирганликлари (масалан, Халқаро ҳуқуқ ассоциацияси)дан иборат.

Аъзоларининг таркибига қура халқаро ҳукуматлараро ташкилотлар:

- биринчи, универсал, барча давлатлар иштирок этишлари учун очик ташкилотлар (БМТ ва унинг ихтисослаштирилган ташкилотлари);
- иккинчи, минтакавий, маълум минтақада жойлашган давлатларгина аъзо булишлари мумкин ташкилотлар (Европа кенгаши, Африка бирлиги ташкилоти)га булинади.

Давлатлараро ташкилотлар умумий ва махсус ваколатли ташкилотларга булинади.

Умумий ваколатли ташкилотлар фаолияти аъзо давлатлар уртасидаги алоқаларнинг ҳамма (сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий ва бошқа) соҳаларига тегишли булади.

Махсус ваколатли ташкилотларнинг фаолият соҳаси бирор аник, (сиёсий, иқтисодий, ижтимоий) соҳа билан чегараланган булади.

Ваколатлари табиатидан келиб чикдан холда таснифлаш давлатлараро ва давлатлардан юқори турувчи ташкилотларни фарқлашга имкон беради. Биринчи гуруҳга мавжуд ташкилотларнинг аксарият қисми қиради ва уларнинг вазифаси давлатлар уртасида ҳамкорликни амалга оширишдан иборат булиб, бу борада қабул қилинган қарорлар аъзо давлатларга юборилади. Давлатлардан юқори турувчи ташкилотлар мақсади интеграцияга йуналтирилган. Бу ташкилотларнинг қарорлари аъзо ташкилотларнинг фуқаролари ва юридик шахсларига бевосита йуналтирилган булади.

Халқаро ташкилотларнинг юридик табиати

Халқаро ташкилотлар юридик табиатининг асосини умумий мақсадлар, қизиқишлар ташкил этади.

Халқаро ташкилотларнинг ташкил этилишида давлатлар суверен тенглиги тамойили етакчи ҳисобланади. Бу:

- биринчидан, халқаро ташкилотнинг шартнома асосида ташкил этилганлиги ва аъзо булишнинг ихтиёрийлиги;
- иккинчидан, халқаро ташкилот қарорларининг асосан тавсиявий характерга эғалиги;
- учинчидан, халқаро ташкилотнинг давлатлараролик хусусияти, давлатларнинг узаро тенглиги ва суверенитетининг сақланишида қуринади.

Халқаро ташкилотнинг юридик табиати учун асосий нарса шундаки, унинг мақсадлари, фаолияти тамойиллари, ваколатлари, тузилиши ва бошқалар қелишилган шартномага асосланган булади.

Албатта халқаро ташкилотларнинг муайян ваколатлар ва мажбуриятларга эға булишлари уларнинг халқаро ҳуқуқнинг асосий субъектлари ҳисобланувчи, давлатлар билан

тенглаштирилиши деган маънони англатмайди.

Уз вазифаларини бажаришлари учун халқаро ташкилотлар керакли юридик воситаларга эга булишлари керак. Шу уринда БМТ Уставининг 104-моддасида: «Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ҳар бир аъзо давлат ҳудудида уз вазифаларини амалга ошириш ва мақсадларига эришиш учун керак буладиган ваколатлардан фойдаланади», — дейилади.

Халқаро ташкилотларга шартномалар тузиш ҳуқуқи берилади, яъни улар уз ваколатлари чегарасида турли битимлар тузадилар.

Шартномалар тузиш ҳуқуқи икки хил йул билан: ташкилот вазифа ва мақсадларидан келиб чиққан ҳолда исталган шартномаларни тузиш ҳуқуқини берувчи умумий низомда ёки алоҳида ваколат орқали мустаҳкамланади.

1993 йилда Ўзбекистон Республикаси ҳуқумати ва БМТ уртасида иқтисодий усишнинг муҳим муаммоларини ҳал этишга кумаклашиш, ижтимоий соҳанинг илдамлашига кумаклашиш, аҳоли турмуш тарзини яхшилаш мақсадларини кузлаб БМТнинг органлари, фондлари ва дастурларини бирлаштирувчи қўшма ваколатхона тузиш ҳақида битим имзоланган эди.

Халқаро ташкилотлар ва уларнинг ходимлари иммунитет ва ҳуқуқлардан фойдаланадилар.

Халқаро ҳуқуқнинг субъекти сифатида халқаро ташкилотлар уз фаолиятлари натижасида келиб чиқувчи зарар учун жавобгардирлар ва даъво билан мурожаат қилишлари ҳам мумкин.

Халқаро ташкилотларнинг ҳуқуқлари, ваколатлари ва функциялари

Қўпчилиқ халқаро ҳуқуқ бўйича юристларнинг фикрича халқаро ташкилотнинг ваколатлари унинг фаолият соҳаси предметида келиб чиқади ва унинг органлари ҳуқуқ ва ваколатларида намоён булади.

Халқаро ташкилотнинг ҳуқуқлари доираси унга бевосита берилган ваколатларни ҳам қамраб олади.

Халқаро ташкилотнинг функциялари хусусида гап кетганда, тартибга солувчи, назоратчилик, оператив ва бошқа функциялар тушунилади. Бу маънода халқаро ташкилот фақат уз ваколатларидан келиб чиқувчи вазифаларни бажаради.

Халқаро ташкилотнинг ҳуқуқлари унинг ҳуқуқ субъектлиги каби шартномавий асосга эга булади ва шу шартнома доирасида чегараланади.

Халқаро ташкилот органлари

Халқаро ташкилот органлари унинг таркибий қисмлари ва бўлинмаларидир. Халқаро ташкилот органларининг хусусиятлари қуйидагиларда намоён булади:

- биринчидан, халқаро ташкилотнинг органи таъсис этувчи ёки бошқа акт асосида ташкил этилади;
- иккинчидан, унга маълум ҳуқуқ ва ваколатлар берилган булади;
- учинчидан, ички тузилишга ва маълум таркибга эга булади;
- туртинчидан, қарорлар чиқариш тартибига эга;
- бешинчидан, таъсис этувчи ёки бошқа актларда унинг ҳуқуқи мақоми белгилаб берилган булади.

Халқаро ташкилотлар органларини турли белгиларга қўра таснифлаш (классификациялаш) мумкин. Аъзолик белгисига қўра ташкилотлар ҳуқуматлараро, парламентлараро, маъмурий, жисмоний шахс сифатида қабул этилган аъзолардан, турли ижтимоий гуруҳлар вакиллари аъзолигидан иборат булишлари мумкин.

Аъзо давлатларнинг вакиллари юбориладиган ҳуқуматлараро орган энг муҳим ҳисобланади.

Маъмурий орган ҳар қандай ташкилотнинг энг муҳим таркибий тузилмасидир. У фақат мазкур халқаро ташкилот олдида жавобгар бўлиб, унинг номидан иш қўрувчи мансабдор шахслардан таркиб топади.

Аъзоларининг сонига қўра органлар икки гуруҳга: а) умумий, яъни барча аъзо давлатлар қўрувчи ва б) аъзолиги чекланган органга ажратилиши мумкин. Халқдро

ташкilotларнинг сиёсатини умумий аъзоликка асосланган орган белгилайди. Куйидаги энг асосий муаммолар:

- биринчидан, умуман ташкilotнинг сиёсати ва тамойиллари;
- иккинчидан, лойихалар, конвенциялар ва тавсияномалар қабул қилиш;
- учинчидан, бюджет ва молия масалалари;
- туртинчидан, Устав (низом)ни қайта қуриб чиқиш ва унга узгартиришлар киритиш;
- бешинчидан, ташкilotта аъзолар қабул қилиш масаласининг ечими унинг ихтиёрига қолдирилади.

Шу билан бирга қупгина ташкilotлар фаолиятида (масалан, Халқаро меҳнат ташкilotи, Халқаро фуқаролик авиацияси ташкilotи) аъзолиги чекланган органнинг роли ортиб бориши қуринади.

Мазқур органлар иши бир-икки аъзо давлатнинг қизикишларидан қелиб қикиб эмас, балки барча аъзо давлатларнинг манфаатларидан қелиб қиккан ҳолда ишларини ташкilot этишлари лозим. Халқаро ташкilotнинг аъзолар тарқиб чекланган органини ташкilot этишда:

- одил жугрофий тақсимот;
- алоҳида қизикишлар мавжудлиги;
- манфаатлари мос тушмаётган давлатлар гуруҳларининг тенг вақилликка эга бўлишлари;
- қичик молиявий улуш қушиш;
- сиёсий вақиллик тамойилларига таянилади.

Халқаро ташкilotлар томонидан қарорлар қабул қилиниши

Халқаро ташкilot томонидан қабул қилинган қарорни мазқур ташкilot уставига ва бошқа қоидаларга мувофиқ равишда айни вақолатга эга орган томонидан аъзо давлатларнинг уз иродаларини билдиришлари, дейишимиз мумкин. Қарорларнинг шакллантирилиши жараёни:

- биринчидан, таъсис этувчи ҳужжат вақолатларига;
- иккинчидан, иш қуритиш қоидаларига;
- учинчидан, орган тарқибига боғлиқ бўлиши мумкин.

Қарор қабул қилиниши жараёни ташаббуснинг тугилиши билан бошланади. Бундай ташаббус давлат, давлатлар гуруҳи, орган ёки халқаро ташкilot мансабдор шахслари томонидан қурсатилиши мумкин. Одатда ташаббусқор маълум муаммони қуриб қикишни тақлиф этади. Қуп ҳолларда у бўлажак қарорнинг лойихасини ҳам тақлиф этиши мумкин.

Халқаро ташкilotлар тажрибасида ҳаммуаллифлик ҳам қенг қулланилади. Бундай ҳолларда ҳаммуаллифлар сонининг ортиб қетиши лойиханинги айрим бандлари бўйича бир тухтамга қелишда қийинчиликлар тугдириши мумкинлигини ҳам ҳисобга олиш қерак.

Қарорнинг шаклланишидаги қейинги босқич муаммонинг қун тарқибига қиритилишидир. Қупгина халқаро ташкilotларда муаммонинг ялпи мажлис қун тарқибига қуйилишидан олдин мазқур масала ташкilotнинг ишчи гуруҳлари томонидан қуриб қикилади ва айни шу жараёнда қарор лойихаси ишлаб қикилиб, унинг тарафдорлари ва қаршилиқ қурсатувчилар маълум бўлади.

Қарорнинг муҳоқама этилиши халқаро ташкilotнинг қарор қабул қилиш жараёнининг муҳим босқичи ҳисобланади. Ушбу муҳоқама бевосита сиёсий аҳамият ва қуридик натижага эгадир. Қарор қабул қилиниши жараёнининг ҳал этувчи босқичи овоз берилишидир. Халқаро ташкilotларнинг ақсарият органларида ҳар бир делегация бир овозга эга бўлади. Фақат айрим қарор қабул қилишнинг фарқли тизимига эга органларда мавжуд меъёрлардан қелиб қиккан ҳолда давлатларнинг овоз беришлари узқариши мумкин.

Масалан, БМТ тизимидаги молиявий органларда ҳар бир давлат уз аъзолик бадалининг микдоридан қелиб қикувчи овоз сонига эга.

Ҳар бир органнинг тарқиб қоидаларида қарор қабул қилиниши учун лозим овоз микдори белгиланади.

Қарорлар бир овоздан, қупчилик томонидан ёки сифатий микдор фарқи билан қабул қилиниши мумкин.

Қупчилик овоз ва сифатий микдор фарқи мутлак ёки нисбий бўлиши мумкин. Мутлак

купчилик барча аъзоларнинг ҳисобга олинишларини аниқлаш, нисбий купчилик фақат овоз бериш жараёнида ҳозир булган аъзоларни ҳисобга олади. Баъзи ҳолларда халқаро ташкилот органида қарор овозга қуйилмай, яъни аккламация йули билан (маъқуллаш ёки маъқулламаслик асосида) ёки эътирозларсиз қабул қилиниши мумкин. Халқаро ташкилотлар фаолияти амалиётида сунгги вақтларда консенсус асосида қарор қабул қилиш ҳоллари куп учрамоқда. Бундай қарор қабул қилиш барча давлатларнинг манфаатларини ҳисобга олган розиликка асосланганлиги билан узига ҳосдир.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти органларишг роли ва тизими

БМТ — тинчликни ва халқаро ҳавфсизликни қуллаб-қувватлаш, давлатлараро ҳамкорликни ривожлантириш мақсадида ташкил этилган универсал ташкилотдир. БМТ Устави Сан-Францискода утказилган конференцияда имзоланган булиб, 1945 йилдан кучга кирган. БМТ Устави барча давлатлар риоя этишлари шарт булган ягона халқаро ҳужжатдир. БМТ Уставининг ахамияти нафақат унинг тинчликни таъминловчи ташкилотнинг фаолиятини тартибга солувчи ҳужжатлигида, балки барча давлатлар учун тенг булган жамоа ҳимоя тизимининг яратилишида асос булиб хизмат қилиши ва давлатлар томонидан олиб бориладиган ҳарбий, сиёсий, иқтисодий, экологик, инсонпарварлик соҳаларидаги фаолиятларини белгиловчи узига ҳос кодекс эканлигида ҳамдир. БМТ Устави доирасида куп томонлама келишув ва шартномаларнинг куп тармоқли тизими вужудга келган. БМТ тузилишининг асосий сабаб ва мақсадлари унинг Устави «Муқаддима»сида қуйидагича ифодаланган.

БМТ Уставида унинг 6 та асосий органлари курсатилган. Улар қуйидагилардир:

- Бош Ассамблея;
- Ҳавфсизлик Кенгаши;
- Иқтисодий ва Ижтимоий Кенгаш (ЭКОСОС);
- Васийлик буйича Кенгаш;
- Котибият;
- Халқаро Суд.

Бош Ассамблея — суверен давлатларнинг ҳақиқий демократик вакиллик органидир. Ҳар бир аъзо давлат худудининг ҳажми, аҳолининг сони, иқтисодий ва ҳарбий қудратидан қатъи назар, бир овозга эга. Бош Ассамблеянинг муҳим қарорлари овоз бериш жараёнида иштирок этаётган давлатларнинг купчилиги томонидан қабул қилинади.

У Ҳавфсизлик кенгашининг ноидомий аъзоларини сайлаш, ЭКОСОСнинг аъзоларини сайлаш, БМТ янги аъзоларини қабул қилиш, БМТ Бош Котибини тайинлаш, ташкилот аъзоларининг ҳуқуқ ва ваколатларини чеклаш, ташкилот аъзолигидан чиқариш, бюджет ва бошқа техник-маъмурий масалалар буйича Бош Ассамблея бажарилиши шарт булган қарорлар қабул қилиш каби муҳим ишларни бажаради. Халқаро ҳавфсизлик ва тинчликни қуллаб-қувватлашга қаратилган масалалар буйича у тавсиявий характерга эга резолюция ва декларациялар қабул қилади.

Бош Ассамблея ишида БМТга аъзо булмаган БМТ қошида доимий қузатувчиларга эга булган (Ватикан, Швейцария) ва эга булмаган давлатлар ҳам иштирок этишлари мумкин. Бундан ташқари Фаластин Озодлик Ҳаракати Ташкилоти, бошқа бир қатор халқаро ташкилотлар ва БМТнинг ихтисослашган муассасалари дам доимий қузатувчи мақомига эгадирлар.

Ҳавфсизлик Кенгаши — БМТнинг энг муҳим органи булиб, 15 аъзодан иборат. Ушбу аъзоларнинг бештаси (АҚШ, Буюк Британия, Россия, Франция ва Хитой) доимий, қолган унтаси ноидомий булиб, улар сайланадилар.

Ҳавфсизлик Кенгашининг қоидаларига тегишли масалалар буйича қарорлар аъзоларнинг исталган тўққизтаси ёқлаб овоз берган тақдирда қабул қилинади. Қолган барча масалалар буйича қарорлар Кенгашнинг барча доимий аъзолари овозларини қушиб ҳисоблаганда тўққизта аъзо ёқлаб овоз берган тақдирда қабул қилинади. Бошқача қилиб айтганда, доимий аъзолардан биттаси ёки бир нечтаси бирор-бир қарорга нисбатан қарши овоз берса, бу қарор қабул қилинмайди. Бундай ҳолат вето қуйилиши деб аталади.

БМТ Уставига қура Ҳавфсизлик Кенгаши урушнинг олдини олиш, давлатларнинг

тинч хамкорлик килишларига шарт-шароитлар яратишда катта ваколатларга эга. Хавфсизлик Кенгаши томонидан БМТ Уставига мувофик кабул килинган баъзи қарорлар меъёр урнатувчи мазмунида булиши мумкин.

МТ тизими Хавфсизлик Кенгаши томонидан кабул килинган қарорларнинг бошка орган томонидан қайта куриб чиқилиши ёки даъво қилиниши имконини бекор қилади. Бу қарорлар муқаммал саналади ва текширилиши мумкин эмас.

БМТ Уставига мувофик Хавфсизлик Кенгаши доимий фаолият курсатиши ва аъзо давлатлар номидан тез ва самарали иш қурмоғи лозим. Шу мақсадда Хавфсизлик Кенгашининг ҳар бир аъзоси БМТ қароргоҳида доим уз вақилига эга булиши керак.

Иқтисодий ва Ижтимоий Кенгаш (ЭКОСОС) халқаро иқтисодий ва ижтимоий хамкорлик масалаларига доир фаолиятни олиб боради. ЭКОСОС 54 аъзодан иборат булиб, улар Бош Ассамблея томонидан уч муддатга сайланадилар ва ҳар йили ваколатлари тугаган 18 аъзонинг урнига янгилари сайлаб борилади.

ЭКОСОС БМТ Уставидан келиб чиққан ҳолда давлатлар уртасида иқтисодий илмий-техникавий хамкорликни таъминлаш, уни мувофиқлаштириш йўлида самарали иш олиб бориши, халқаро ҳуқуқий ҳужжатларнинг ишлаб чиқилишида иштирок этиши ва давлатлар иқтисодий хавфсизлигини кафолатловчи институтлар ва механизмлар ишлаб чиқиши лозим. Васийлик буйича Кенгаш — бу унинг оталигидаги ҳудудларда ҳуқуқонлик қилиш ҳуқуқига эга ва мажбуриятларни бажарилишини назорат қилувчи БМТ органидир. Ҳозирги кунда унинг беш аъзоси (АҚШ, Англия, Россия, Франция, Хитой) бор. Кенгаш ҳар йили Нью-Йоркда бир сессия ўтказилади. АҚШ бошқарувида булган дастлабки икки ҳудуддан факат биттаси — Тинч океани ороллари (Микронезия) қолди.

БМТ Котибияти Бош Котиб ва ташкилотга лозим миқдордаги ходимдан иборатдир. Ушбу орган БМТнинг бошка органлари томонидан кабул килинган қарорларнинг ҳаётга тадбиқ этилишини таъминлайди ва БМТ асосий ва ёрдамчи органларига конференциявий ва бошка хизматлар курсатади.

Котибият:

- биринчи, Хавфсизлик Кенгаши санкцияларидан келиб чиқувчи, тинчликни таъминловчи операцияларни олиб бориш;
- иккинчи, тинчлик мазмунидаги халқаро конференцияларни ташкил этиш ва утқазуш (Денгиз ҳуқуқи буйича конференция);
- учинчи, жаҳон миқёсидаги иқтисодий ва ижтимоий муаммолар юзасидан обзорлар тайёрлаш;
- туртинчи, қуролсизланиш ва инсон ҳуқуқларининг ривожланиши қаби соҳалар буйича текширувлар утқазуш сингари ишларни бажаради.

БМТ Котибиятининг функциялари қуйидагилардан иборат:

- БМТ тизимидаги органларга хизмат курсатади;
- БМТ тизимидаги органлар томонидан дастурларнинг ишлаб чиқарилиши ва улар томонидан ишлаб чиқилган сиёсатнинг амалга жорий этилишини таъминлайди;
- БМТ шугулланувчи турли масалалар буйича БМТ Бош Котибига ахборотлар беради;
- Мажлислардаги чиқишларнинг оғзаки таржимасини амалга оширади;
- сессия мажлислари ҳисоботларини тузади, чоп этади ва тарқатади;
- архивларда ҳужжатларни сақлайди ва БМТ аъзолари булган барча давлатларга Бош Ассамблеянинг ҳужжатларини тарқатади;
- БМТ аъзолари томонидан тузилган шартномаларни руйхатга олади ва урганади;
- Бош Ассамблея талабига қура бошка ишларни амалга оширади. Котибият БМТнинг Нью-Йоркдаги қароргоҳида жойлашган. Бош Котиб Котибиятни бошқаради ва бош мансабдор шахс ҳисобланади.

Бош Котиб Бош Ассамблея томонидан Хавфсизлик Кенгашининг тавсиясига мувофик, беш йил муддатга тайинланади. Бош Котиб Бош Ассамблеяга ташкилотнинг фаолияти ҳақида ҳар йили ҳисобот беради ва халқаро тинчликка таҳдид солувчи масалалар ҳақида

Хавфсизлик Кенгашида маълумот беради.

Халқаро Суд — БМТнинг асосий суд органидир. У 15 та мустақил судьядан иборат бўлиб, улар фуқароликларидан катти назар, уз мамлакатларида олий суд лавозимларига тайинланишлари учун талаб этилган олий ахлокий талабларга жавоб берувчи ва халқаро ҳуқуқ соҳасида танилган юристлар орасидан сайланади.

Судьялар Бош Ассамблея ва Хавфсизлик Кенгаши томонидан қайта сайланиш ҳуқуқи билан туккиз йилга сайланадилар. Халқаро Суд 3 йил муддатга раис, раиснинг уринбосари ва котибни сайлайди. Халқаро Суд таркибида иккита айни мамлакат фуқаролари бўлишлари мумкин эмас.

Халқаро Суд Статутига мувофиқ аъзо давлатлар уртасидаги низоларни қуриб чиқади
ва ечимини бер

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

檜嶺 □DŽ □ □ □ 塙1 Ô 棘1 榕1 0 棗1 斐1 涸1 ' Ъ 涸1 柁1 RR 𐀄 涸1 柁1, □0 □ " ㄣ □ □ ¶ □ □ □ 梵1 梵1
1 RR □ □ < RR □ 1 ā

муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани бўйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва **халқаро хусусий ҳуқуқ.**

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у □ Á
睽Й&□ □ □

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифатида тушунилса, у **А**
М **У** **Қ**

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

Қазақстан Республикасының Қорғаныш Министрлігінің
Қорғаныш Академиясының Қорғаныш Ғылымдары Орталығының
1999 жылғы 15

Муаллиф - Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани буйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва **ташки сиёсати**.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо булган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг **ёзилмаган қонунлари билан** бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо булган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у .

Жаҳон почта иттифоқи 1874 йилда ташкил этилган, қароргоҳи Бернда. Халқаро почта иттифоқининг мақсади почта алоқасини йулга қуйиш ва уни яхшилашдан иборат. Халқаро почта иттифоқига аъзо барча давлатлар ягона почта ҳудуди ташкил этадилар ва бу ҳудудда ушбу ҳудуднинг ягоналиги, транзитнинг эркинлиги ва ягона тарифни урнатиш тамойилига амал қилади.

Халқаро электр алоқаси иттифоқи 1965 йилда ташкил этилган, қароргоҳи Женевада. Халқаро электр алоқаси иттифоқининг мақсади электрон алоқанинг барча турларидан самарали фойдаланиш ва уни муқаммаллаштира боришга йуналтирилган халқаро ҳамкорликни амалга ошириш, радио тулкиларини тақсимлаш, ривожланаётган давлатларга техник ёрдам қуратишдан иборат.

Жаҳон метеорология ташкилоти 1947 йилда ташкил этилган, қароргоҳи Женевада. Халқаро метеорология ташкилотининг асосий мақсади метеорология буйича халқаро ҳамкорликни ташкил этиш, метеорология хизматининг муқаммаллашиб боришини таъминлаш ва унинг ютуқларидан авиация, қишлоқ хужалиги, кемалар қатновида ва бошқа соҳаларда фойдаланишдир. Унинг тезқор дастури асосини бугун дунё об-ҳаво хизмати ташкил этади.

Минтақавий халқаро ташкилотлар

Универсал халқаро ташкилотлар билан бир қаторда минтақавий (регионал) халқаро ташкилотлар ҳам мавжуд булиб, унинг аъзолари маълум жугрофий минтақа давлатлари булишлари мумкин. Бундай ташкилотлар фаолияти хавфсизлик, иқтисод, ижтимоий, маданий ва бошқа соҳалардаги минтақавий халқаро ҳамкорликка қаратилган булади.

БМТ Уставида бундай ташкилотларга маълум талаблар қуйилади. Жумладан, уларнинг ташкил этилиш мақсадлари ва фаолияти БМТ Уставининг мақсад ва

тамойилларига тугри келиши ва бу ташкилотлар БМТнинг иктисодий, ижтимоий, маданий ва бошка муаммоларни ечишга каратилган фаолиятига кумаклашиши лозим.

Жуда куп сонли турли минтакавий ташкилотлар ичидан умумий ваколатлиларни ажратиб курсатиш мумкин. Куйида ана шулардан айримлари тугрисида тухталиб угамиз.

Африка Бирлиги Ташкилоти — таркибига 50 дан зиёд Африка давлатлари аъзо булган энг йирик минтакавий халкаро ташкилотдир. Ушбу ташкилот 1963 йил 25 майда Аддис-Абебадаги Африка-нинг мустакил давлатлари ва хукумат рахбарлари иштирок этган ва мазкур ташкилотнинг Хартияси ва Низоми имзоланган Конференцияда ташкил этилган.

Хартиянинг 2-моддасига биноан Африка Бирлиги Ташкилотининг мақсадлари куйидагилардан иборат:

- биринчи, Африка давлатларининг бирлиги ва дустлигини мустахкамлаш;
- иккинчи, улар уртасида сиёсий, дипломатик, иктисодий, транспорт ва алока, таълим, маданият, химоя ва хавфсизлик ва бошка сохалардаги хамкорликни мувофиклаштириш ва кучайтириш;
- учинчи, уларнинг суверенитетини, худудий яхлитлиги ва мустакиллигини химоя килиш;
- туртинчи, Африка китъасида мустамлакачиликнинг барча турларини тугатиш ва халкаро хамкорликни куллаб-куватлаш.

Араб давлатлари Лигаси 1945 йилда ташкил этилган булиб, унинг мақсадлари куйидагилардан иборат:

- биринчи, аъзо-давлатлар уртасидаги хамкорликни янада чуқурлаштириш;
- иккинчи, аъзо-давлатларнинг сиёсий фаолиятини мувофиклаштириш ва иктисодий, молиявий, савдо, маданий, ижтимоий ва бошка сохаларда хамкорликни йулга куйиш;
- учинчи, аъзо-давлатларнинг мустакиллиги ва суверенитетини таъминлаш.

Америка Давлатлари Ташкилотига Лотин Америкаси ва Кариб денгизининг 30 дан зиёд давлатлари ва АКШ киради (Канада бу ташкилотга кирмайди, 1962 йилда эса АКШ тазйики остида Куба Ундан чиқарилган).

Жанубий-Шаркий Осиё давлатлари Ассоциацияси (АСЕАН) 1967 йилда ташкил этилган булиб, кейинчалик унта Бруней ва Вьетнам аъзо булган. Ассоциациянинг шартномавий тарзда ташкил этилиши 1976 йилда Жанубий-Шаркий Осиё давлатларининг Дустлик шартномасини ва АСЕАН Декларациясини имзолаганларидан кейингина юз берди.

Ушбу хужжатлардан келиб чиққан холда Ассоциациянинг мақсадлари иктисодий, ижтимоий ва бошка сохаларда хамкорликни ташкил этиш, Жанубий-Шаркий Осиёда тинчлик ва барқарорликни урнатишдан иборат.

Европа Кенгаши Европа давлатларини бирлаштирувчи минтакавий халкаро ташкилотдир. Хозирги кунда 40 давлат Европа Кенгашининг аъзолари хисобланади. Шаркий Европанинг Болгария, Венгрия, Чехия, Словакия, Словения, Латвия, Литва ва Эстония каби давлатлари шулар жумласидандир. Россия Европа Кенгашига 1996 йилда қабул қилинди.

Европа Кенгашининг мақсадларига инсон ҳуқуқларини химоя қилиш, демократияни чуқурлаштириш, асосий ҳуқуқий таълим, ахборот, атроф-муҳитни химоя қилиш, соғлиқни сақлаш каби масалаларда хамкорлик қилиш ва Европанинг барча давлатларини яқинлаштириш қабилар қиради.

Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилоти

Хозирги кунда Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилоти халкаро минтакавий ташкилотдир. Унинг таъсис этувчи хужжатлари 1975 йилда Хельсинкида имзоланган Яқунловчи хужжат, 1990 йилда Парижда қабул қилинган Янги Европа учун Хартия ва унта қушимча хужжат, 1992 йилда Хельсинкида қабул қилинган «Узғаришлар вақти чақириги» Декларацияси ва Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилотининг асосий фаолият йуналишлари ва тузилишини белгиловчи пакет хисобланади. Шунга мувофик Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилотининг асосий фаолият сохалари: хавфсизлик, қуролсизланиш, келишмовчиликларни бартараф этиш, иктисодиёт, маданият, экология, инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва бошка масалаларда хамкорлик қилишдан иборат.

Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилоти — таркибига жугрофий жихатдан Ванкувердан Владивостоккача булган худуд-да жойлашган 55 мамлакат аъзо булган хавфсизлик масалалари билан шугулланувчи умум Европа ташкилотидир.

Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилоти тинчлик ва хавфсизлик масалаларига хар томонлама ёндашади. Унинг органлари ва институтлари хамкорлик асосида тинчликни мустахкамлаш, куролланиш устидан назорат олиб бориш, привентив дипломатия, ишонч ва тинчликни мустахкамлаш, инсон хукуклари, сайловларда кузатувчиликни амалга ошириш, иктисодий ва эко-логик хавфсизлик каби кенг масалалар доирасида фаолият курсатади.

Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилоти, шунингдек, оддий куролларни назорат килиш ва ишончни мустахкамлаш борасида тадбирлар куллашга асос яратади. Бу сохада энг мувофик-лаштирувчи келишув 1994 йилдаги Вена хужжатидир. У давлатлар олдида уз харбий фаолиятларининг ошкоралиги ва олдиндан кура-биладиган булиши мажбуриятини куяди. Мазкур Ташкилот доирасида демократик жамиятда куролли кучларнинг урнини белгиловчи тамойиллар келтирилган Фаолият кодекси кабул килинган. Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилотида бундан ташкари тортишувларни хал этишнинг бир канча механизмлари хам ишлаб чикилган.

Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилоти Парламент Ассамблеясининг хар йили угказиладиган сессияларида ташкилот фаолиятига тегишли масалалар мухокама этилади, минтакада хавфсизлик ва хамкорликни кучайтириш борасида декларация, тавсия ва таклифлар тайёрланади. Парламент Ассамблеяси котибияти Копенгагенда жойлашган.

Ташкилот томонидан Женевада Арбитраж ва ярашиш суди таъсис этилган. Арбитраж ва ярашиш конвенциясини имзолаган давлатлар Арбитраж трибунали ёки Яраш комиссияси доирасидаги низоларни судда куриб чикиши учун такдим этишлари мумкин. Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилоти, шунингдек, Европа Иттифоки ташаббуси билан кабул килинган Баркарорлик пактининг сакловчиси хамдир.

Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Кенгаши 1990 йилга кадар меъёр ва бурчлар ишлаб чикувчи ва уларнинг бажарилишини мунтазам текшириб борувчи конференция ва кенгашлар сифатида фаолият олиб борди. 1990 йил олий даражадаги Париж учрашуви унинг фаолиятини тубдан узгартирди. Янги Европа учун Париж хартиясида Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Кенгаши олдида Европадаги тарихий жараёнларни бошқаришга уз хиссасини кушиш ва совук уруш тугаганидан кейинги даврда юзага келган янги талабларга жавоб бериш вазифалари куйилди. Уларни бажариш максатида бир нечта институт ва муассасалар ташкил этилди, учрашувларни утказиш доимий асосга куйилди

Кенгаш фаолиятининг кейинги ривожланшипи 1990-1999 йиллар мобайнида утказилган бир катор доимий учрашувлар шаклига кириб борди. Уларда янги механизмлар ишлаб чикилди, таркибий булинмалар ташкил этилди ва совук уруш тугаганидан кейинги Давр Европасининг муаммоларини ечиш тамойиллари ишлаб чикилди.

Бугунги кунда Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилоти хамкорлик асосида Европада хавфсизликни таъминлаш жараёнида етакчи урин тутлади. Мазкур Ташкилот узининг бу борадаги уринишларини кучайтира борар экан, бошка бир канча халқаро, минтакавий ва нодавлат ташкилотлар билан якиндан хамкорлик килади.

Мустакил Давлатлар Хамдустлиги

Ушбу минтакавий ташкилот собик СССР айрим республикалари томонидан тузилган эди. Уни таъсис этувчи хужжатлар 1991 йил 8 декабрда Минскда Белорусия, Россия ва Украина томонидан имзоланган Мустакил Давлатлар Хамдустлигини тузиш тугрисидаги битим, 1991 йил 21 декабрда (Болтик Буйи республикалари ва Грузиядан ташкари) 11 собик Иттифок республикалари томонидан Олма Отада имзоланган Битимга Протокол ва 1991 йил 21 декабрда имзоланган Олма Ота Декларациялари хисобланади. 1993 йил 22 январда Минскда булиб угган Мустакил Давлатлар Хамдустлиги давлат бошликлари кенгашида (Арманистон, Белоруссия, Козогистон, Киргизистон, Россия, Тожикистон ва Узбекистон номидан) Мустакил Давлатлар Хамдустлиги Устави кабул килинди.

Хамдустликнинг максадлари куйидагилардан иборат:

- биринчи, сиёсий, иктисодий, экологик, инсонпарварлик, маданий ва бошка сохаларда хамкорликни амалга ошириш;

- иккинчи, умумий иктисодий маконни яратиш;
- учинчи, умуминсоний тамойиллар ва Европада Хавфсизлик ва Хамкорлик Ташкилотининг меъёрларидан келиб чикувчи инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш;
- туртинчи, аъзо давлатларнинг халқаро тинчликни ва хавфсизликни таъминлаш ва куролсизланишга йуналтирилган ҳамкорликларни амалга ошириш;
- бешинчи, аъзо давлатлар фуқароларининг Хамдустлик ҳудудида эркин юришлари ва мулоқотларини таъминлаш;
- олтинчи, ҳуқуқий муносабатларнинг бошқа соҳаларида узаро ёрдам ва ҳамкорликни йулга қуйиш;
- еттинчи, низо ва тортишувларни тинч йуллар билан ҳал этиш.

МДХ уз фаолиятини халқаро ҳуқуқнинг умум тан олинган тамойиллари асосида ташкил этади. Шунингдек: давлатлараро муносабатларда халқаро ҳуқуқнинг устуворлиги, узаро бир-бирлари ва умуман Хамдустлик манфаатларидан келиб чиқиш, биргаликда ҳаракат қилиш ва бир-бирини қуллаб-қувватлаш, ҳар бир аъзо давлат халқи маънавиятининг бутунлигини сақлаш, маданий қад-риятларни сақлаш ва маданий алмашилиш соҳаларида ҳамкорлик қилиш каби қушимча тамойиллар ҳам ишлаб чиқилган.

Хамдустлик давлат булмаганлиги учун миллий ваколатларга эга эмас. Бу халқаро ҳуқуқнинг тенг субъектлари томонидан миллий суверенитет асосида ташкил этилган давлатлар бирлаш-масидир.

Уставда Хамдустлик манфаатларининг мавжудлиги тан олинади ва 1991 йил 8 декабрда имзоланган битим асосида давлатларнинг ҳамкорлик соҳалари белгиланади.

Улар жумласига:

- инсоннинг асосий ҳуқуқ, ва эркинликларини таъминлаш;
- ташқи сиёсатни мувофиқлаштириш; умум Европа ва Евроосиё бозорларининг умумий иктисодий ҳудудини яратиш ва ривожлантириш йулида ҳамкорлик қилиш;
- божхона сиёсати;
- транспорт ва алоқа тизимларини ривожлантириш йулида ҳамкорлик қилиш;
- соғлиқни сақлаш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш; ижтимоий ва миграциявий сиёсат масалалари; уюшган жиноятчиликка қарши кураш;
- ташқи чегараларни қуриклаш ва муҳофаа масалалари қабилар қиради.

Хамдустликдаги давлатларнинг узаро манфаатлари, умумий мақсадлари, бирга фаолият олиб бориш соҳаларининг мавжудлиги уни ваколатлари ва ҳуқуқий субъектлиги шартномавий асосга эга халқаро ҳуқуматлараро ташкилот деб аташга имкон беради.

Хамдустлик Уставидан келиб чиққан ҳолда таъсис этувчи ва аъзо давлатлар фаркланади. Биринчи гуруҳга 1991 йил 8 декабрда имзоланган Хамдустликни ташкил этиш тугрисидаги битим ва унга қушимча 1991 йил 21 декабрда имзоланган Протоколни Хамдустлик Уставининг қабул қилиниши вақтига қадар қабул қилган ва ратификация қилган давлатлар, Аниқроғи, Арманистон, Беларуссия, Қозоғистон, Қирғизистон, Россия, Ўзбекистон ва Украина қиради.

Хамдустликка қабул қилиниш аъзо давлатларнинг розилиги билан унинг мақсад ва тамойилларини қабул қилувчи, Уставда курсатилган мажбуриятларни унга қўшилиш йули билан қабул қилувчи ҳар бир давлат учун очик ҳисобланади. Шунингдек, баъзи давлатларнинг Хамдустликнинг айрим фаолият соҳаларида қушилиувчи аъзо сифатида иш олиб боришлари имкони ҳам қузда тутилган.

Хамдустликнинг олий органи давлатлар бошлиқларининг Қенгаши булиб, у аъзо давлатлар умум манфаатлари доирасида давлатлар фаолиятини муҳоқама этиш ва қарор қабул қилиш ваколатига эга. Қенгаш йилда турт марта йигилади ва аъзо давлатлардан бирининг ташаббуси билан навбатдан ташқари йигилишлар ҳам утқазishi мумкин.

Иккала қенгашнинг ҳам қарорлари узаро розилиқ (қонсенсус) асосда қабул қилинади. Бирор-бир давлатнинг маълум соҳага қизиқиш билдирмаслиги қарор қабул қилинишига тусқинлик қилмаслиги қерақ.

Ташқи алоқаларни мувофиқлаштирувчи орган — ташқи ишлар вазирлари қенгаши; жамоа хавфсизлик ва харбий-сиёсий ҳамкорлик соҳасида муҳофаа вазирлари қенгаши;

бирлашган куролли кучлар олий кумондонлиги, чегара кушинлари кумондонлари кенгаши тузилган. Шунингдек, тармоқлар буйича хамкорликни мувофиқлаштириш назарда тутилиб, темир йул транспорти кенгаши, давлатлараро фазо кенгаши, давлатлараро экологик кенгаш хам мавжуд.

Хамдустлик доирасида иктисодий мажбуриятларнинг бажарилиш жараёнида келиб чикувчи низолар ва шартнома ва бошка иктисодий хужжатларни тахлил килишдан келиб чикадиган фарқларни ечиб берувчи иктисодий суд, Хамдустлик аъзолари олган мажбуриятлардан келиб чикувчи инсон хукуклари таъминланишини назорат килувчи Инсон хукуклари комиссияси мавжуд.

Хамдустлик доирасида доимий фаолият курсатувчи ижроия органи 1993 йил апрелда Минскда угган давлат бошликлари кенгашида жорий этилган координацион-консультатив кумита хисобланади. У давлат бошликлари кенгаши тайинлайдиган кумита координатори ва хар бир аъзо давлатнинг иккитадан доимий мухтор вакилидан иборат. Кумита Хамдустликнинг барча фаолият сохалари буйича таклифлар ишлаб чикади ва киритади, иктисодий хамкорликнинг аник сохалари буйича шартномаларнинг бажарилишига имконият яратади, Хамдустликнинг барча органларининг ишлашига имкон яратади. Унинг кошида Котибият ташкил этилган. К,умита ва Котибият Минскда жойлашган.

Хамдустлик халқаро ташкилот сифатида узига хосликларга эга. Уни таъсис этувчи хужжатлар ва Устави Хамдустликка аъзо давлатларнинг ташкилот фаолиятида кисман иштирок этишларига имкон беради. Жумладан, Минскда 1991 йил 8 декабрда имзоланган битимнинг 10-моддаси иштирокчиларга битимни тулалигича эмас, балки унинг айрим кисмларини тухтатиб куйиш имконини беради.

Халқаро конференциялар

Халқаро конференция — ваколатли давлат вакилларининг халқаро микёсдаги муаммоларни ечиш мақсадида чакирилган анжуманидир. Халқаро конференциялар асосан хукуматлараро хусусиятга эга булади. Хукуматлараро халқаро конференция куп томонлама дипломатиянинг мухим шакли ва халқаро музокаралар воситасидир.

Замонавий халқаро конференция иштирокчи мустакил давлатларнинг келишилган мақсадларнинг амалга оширилиши учун ташкил этилган жамоа органидир. Хар кандай халқаро конференциянинг мақсад ва вазифалари халқаро хукукнинг умум эътироф килинган тамойилларига мос тушиши лозим.

Халқаро конференцияларнинг кандай номланиши (съезд, конгресс, конференция, йигилиш) юридик маънога эга эмас.

Катнашчиларнинг доирасига кура хукуматлараро конференциялар умумий (хар кандай давлат иштирок этиши мумкин) ва минтакавий булиши мумкин. Купгина конференцияларга, айникса БМТ томонидан чакирилган конференцияларга кизикишлари мавжуд

давлат

ва

но □ А睨Й&□ □ □ □

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

桂磧 □ DŽ □ □ □ □ 塹 1 Ô 棘 1 榕 1 0 棧 1 斐 1 涸 1 ' ㄒ 涸 1 ㄒ 1 ㄒ 1 ㄒ 1 ㄒ 1 ㄒ 1, □ 0 □ " ㄒ □ □ ㄒ □ □ □ 梵 1 梵

1 ㄒ ㄒ □ □ ≤ ㄒ ㄒ □ 1 ā

муаллиф- СаТТОРОВ ДИЛШОД ЮЛДАШЕВИЧ

ХАЛҚАРО ХУКУК ФАНИ БУЙИЧА МАЪРУЗА матнлари

-
- 1-маъруза.
-
- Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти
-
-
- Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши.
- Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.
- Халқаро ҳуқуқ объектлари.
- Халқаро ҳуқуқ функциялари.
- Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.
Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.
Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.
Халқаро ҳуқуқ тизими.
Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-уздан пайдо булган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки боскичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-бирдан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо булган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у □ Á 睽Йε; □ □ □

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши ва тарқалиши

Муаллиф - Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани бўйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифатида тушунилса, у

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

- муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич
-
-

Халқаро ҳуқуқ фани бўйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у лаш, таҳдидлар ёки хавф солишсиз амалга оширилиши лозим.

Музоқаралар халқаро низони ҳал этиш билан ёки бошқа бирон воситани куллаш тугрисидаги қарор билан тугалланиши мумкин. Лекин музоқаралар қандайдир бир натижага олиб келмаса, томонлар узаро манфаатли қарор топиш устида иш олиб боришга мажбурдирлар.

Томонларнинг маслаҳатлашувлари низоларни тинч йул билан ҳал этишнинг воситаси сифатида иккинчи жаҳон урушидан кейин қулланила бошланди. Ушбу восита купгина икки томонлама ва куп томонлама шартномаларда халқаро-ҳуқуқий жихатдан уз аксини топган.

Маслаҳатларда қатнашувчи томонлар олдиндан учрашувларнинг муддатларини, маслаҳат комиссияларини белгилашлари мумкин. Бу эса уз навбатида икки томонга ҳам маъқул бўладиган қарорларнинг ишлаб чиқилишига, улар орасидаги алоқаларнинг доимийлигига, янги низолар ва бухронолди вазиятларнинг олдини олишга қумаклашади.

Доимий маслаҳатлар утказиш жараёни ушбу маслаҳатларнинг бир қанча афзал томонларини курсатиб беради. Масалан, низоларни ҳал этишда мустақил восита сифатида намоён бўлади. Низо-ларнинг олдини олиш ҳамда бошқа воситаларни қидириб топишда қатта маънага эгадир.

Халқаро низоларни тинч йул билан ҳал этиш воситалари

Урганиш ёки қуриб чиқиш низоларни тинч йул билан ҳал этиш воситаси бўлиб, низода қатнашувчи томонлар унга аниқ, (далилий) шарт-шароитларга баҳо беришда бир фикрга кела олмаганларида мурожаат этадилар. Урганиш жараёнини амалга ошириш учун томонлар тенглик асосида халқаро тергов комиссиясини тузадилар. Томонлар ушбу тергов комиссияси ҳулосаларидан уз хошишларича фойдаланишлари мумкин.

Келишув (келишув жараёни) фақат аниқ шарт-шароитларни урганмай, балки халқаро

келишув комиссиясини тенглик асосларда тузган томонлар учун муайян таклифларни ҳам ишлаб чиқади.

Келишув комиссиясининг хулосалари тавсиявий характерга эга бўлиб, низода катнашувчи томонларнинг илтимосига кура хайрли ёрдам курсатиши мумкин.

Хайрли ёрдамни таклиф этиш низоли тарафлар томонидан дустона булмаган ҳаракат сифатида қаралмаслиги лозим. Хайрли ёрдам курсатувчи (жисмоний ёки юридик) шахс низоли хал этиш му-зокараларида шахсан катнашмайди, хайрли ёрдам купинча воситачиликка айланиб кетади.

Воситачилик низоли тинч йул билан хал этишда учинчи томон катнашишини шарт қилиб қуяди.

Халқаро ташкилотларнинг халқаро низоларни тинч йул билан хал этишдаги урни

БМТ Хавфсизлик Кенгаши низо ёки вазият вужудга келган пайтда томонлар қабул қилган жараёни хисобга олиб, тегишли чоралар ёки низоли бартараф этиш усулларини таклиф этиши мумкин. Юридик характерга эга булган низолар (БМТ Уставининг 36-моддаси асосан) томонлар таклифи билан Халқаро судга берилиши лозим.

Тинчликка хавф солинганда ёки агрессия содир этилган вақтда Хавфсизлик Кенгаши «манфаатдор томонлардан узи лозим топган вақтинчалик чора-тадбирларни қуришни талаб қилиши мумкин» (БМТ Уставининг 40-моддаси).

БМТ амалиётида тулик ёки қисман демилитаризация қилинган зоналарни ташкил этиш, томонлар хоҳишларини чеклаш, қушинларни орқага қайтариш, вақтинчалик демаркация чизикларини утқишиш каби вақтинчалик чора-тадбирлар қулланилган.

БМТ иштирокидаги вақтинчалик чора-тадбирларни қуллаш одатда низо бошлангандан кейин амалга оширилган. Хозирги вақтда ҳукуматлар ёки барча манфаатдор томонлар илтимоси ёки уларнинг розилигига кура руй бериши мумкин булган қутилмаган ходисалар (масалан, миллий бухрон шароитида) вужудга келиши мумкин булган вазиятда вақтинчалик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш масаласи қундаланг бўлиб турибди.

БМТ Устави минтақавий органларни халқаро низоларни бартараф этиш борасидаги ҳаракатларини ушбу органлар низоларида мустаҳкамланган ваколатлари билан боғламайди. У фақат ушбу ваколатларни БМТ Уставига мос келишини таъминлайди.

12-МАЪРУЗА

КУРОЛЛИ ЗИДДИЯТЛАР ДАВРИДА ХАЛҚАРО ХУКУК.

- Уруш олиб боришни халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш. Халқаро гуманитар ҳуқуқ тушунчаси
- Урушнинг бошланиши ва унинг ҳуқуқий оқибатлари.
- Ҳарбий ҳаракатлар иштирокчилари.
- Уриш олиб боришнинг усул ва воситаларини тартибга солувчи халқаро-ҳуқуқий нормалар.
- Уруш қурбонлари ва маъданӣ кадриятларни халқаро-ҳуқуқий ҳимоя қилиш.
- Бетараф давлатлар.
- Урушнинг тамом бўлиши ва унинг ҳукми

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□^HHH□R□□□□D□R樓1J□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□r榫1≡≡≡□卩††棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桷1□□

桂磧 □ DŽ □ □ ѿ 塲 1 Ô 棘 1 榕 1 0 棧 1 斐 1 冼 1 ' 冫 冼 1 2 梲 1 RR III 冼 1 梲 1, □ 0 □ " 乏 □ □ ¶ □ □ □ 梵
1 梵 1 RR □ □ ≤ RR □ 1 ā
муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани бўйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

-
-
- Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.
- Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.
- Халқаро ҳуқуқ объектлари.
- Халқаро ҳуқуқ функциялари.
- Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.
- Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.
- Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.
- Халқаро ҳуқуқ тизими.
- Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.
-
- Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши
-
- Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният тараккиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у □ Á
睽Йг; □ 一 □

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

1. Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши ва тарқалиши

Муаллиф - Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани буйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

- Халқаро ҳуқуқ объектлари.
- Халқаро ҳуқуқ функциялари.
- Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.
- Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.
- Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо бўлиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо бўлган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-бирдан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо бўлган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у

Йўқ

橢橢□□Й擲 壘壘籬

□□□^HHH□R□□□□D□R棗1IJ□□□□□□□棘11棚1棚1棚1棚1棚1棚1\$檣1v泵1Ž梵1-
†□□Ö□□□梵1H□□F榫1≡≡≡□卩††□棘1≡□棘1≡≡▷□偷1□H桡1□□

檣磧□DŽ□□Ϙ塹1Ô棘1榕10棲1斐1ᄁᄁ1'ᄁᄁ1ᄁᄁ1ᄁᄁ1ᄁᄁ1,□0□"乏□ □¶□□□梵1梵
1ᄁᄁ□□ᄁᄁᄁ1ā

муаллиф- Сатторов Дилшод Юлдашевич

Халқаро ҳуқуқ фани буйича маъруза матнлари

1-маъруза.

Халқаро ҳуқуқнинг тушунчаси, моҳияти ва аҳамияти

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши.

Халқаро ҳуқуқ тушунчаси.

Халқаро ҳуқуқ объектлари.

Халқаро ҳуқуқ функциялари.

Халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий ҳуқуқ тизими.

Халқаро оммавий ҳуқуқ ва халқаро хусусий ҳуқуқ.

Халқаро ҳуқуқда меъёрларни яратиш жараёни.

Халқаро ҳуқуқ тизими.

Ўзбекистон Республикаси дипломатияси ва ташқи сиёсати.

Халқаро ҳуқуқнинг пайдо булиши

Халқаро ҳуқуқ; ҳуқуқнинг бошқа соҳалари каби уз-узидан пайдо булган эмас. У муайян ижтимоий жараёнларнинг ривожланиши натижасида вужудга келган. Инсоният таракқиётининг дастлабки босқичларида қадимий илк жамоалар ва қабилалар бир-биридан алоҳида ажралган ҳолда эмас, балки қабилаларнинг ёзилмаган қонунлари билан бирлашган эди. Биринчи одат меъёрлари давлат-чиликнинг вужудга келишидан олдин ибтидоий жамоа тузуми давридаёқ; пайдо булган.

Агар, «халқаро ҳуқуқ» тушунчасини давлатлараро ҳуқуқ, сифа-тида тушунилса, у вларда очик

ҳолда, хусусан, уруш - олдидан сафланганда душман куз олдидан (оптик асбоблар ёрдами-даҳам аншоланиши мумкин) очикдан-очик. қурол олиб юрсалар;

- учинчидан, денгиз савдо кемалари ва фуқаро самолётлари экипажлари (агар улар ҳарбий кема ва самолётларга айлантирилган булса);
- туртинчидан, миллий-озодлик урушида қатнашаётган жангчилар;
- бешинчидан, босиб олинган ҳудудлар аҳолиси (агар улар душман бостириб келганда доимий қушинга айланишга улгурмай қулларига қурол олиб жанг қилсалар ва қурол олиб юриб, уруш қонунлари ва урф-одатларига риоя этадилар) таркиби қиради.

Ёлланганлар қомбатантлар сифатида тан олинмайди. Ушбу шахслар ҳақ тулаш эвазига ноқонуний (мустамлақачилик, ирқчилик каби) режимларни химоя қиладилар. Ёлланганлар халқаро гуманитар ҳуқуқ таъсири доирасида булмай, жинойтчилар сифатида жазоланади.

БМТда ёлланма аскарларни ёллаш, улардан фойдаланиш, ёрдам қурсатиш ва уларни уқитишга қарши қаратилган қонвенцияни ишлаб чиқиш буйича махсус қумита ташқил этилган. Ёлланма аскарларга ҳарбий инструкторлар ва маслаҳатчилар таркиби қирмайди. Ушбу шахслар икки томонлама шартномаларга асосан қуролли қучларни шакллантириш, ҳарбий кадрлар ва қушинни жангларга тайёрлаш мақсадида қунатилади. Лекин улар шахсан ҳарбий ҳаракатларда қатнашмайдилар.

Уруш даврида ҳарбий жосус ва ҳарбий разведқачи тушунчаларини ажрата олиш масаласи пайдо булади. Ҳарбий жосус уз шахсиятини ва уз фаолиятини беркитиб, душман қуролли қучлари тугрисида хуфёна тарзда маълумот йигади. Ҳарбий разведқачилар жосуслардан фарқли уларок, душман ҳудудига уз ҳарбий қийимбошларида қириб оладилар ва душман қулига тушиб қолгудек булсалар, ҳарбий асирлар сифатида тан олинадилар.

Урушаётган томонларнинг қуролли қучлари таркибига ноқомбатантлар ҳам қиради.

Улар комбатантлардан фаркли равишда факат куролли кучларнинг фаолиятини таъминлаб бериш билан шугулланиб, факат узларини химоя килиш учунгина курол ишлатишлари мумкин. Нокомбатантларга тиббиёт ходимлари ва индентлар таркиби, харбий юристлар, мухбирлар, репортёрлар, диний шахслар киради.

Нокомбатантларга нисбатан курол ишлатилиши мумкин эмас. Лекин улар вазият таъсири остида уруш харакатларида ва жанг-ларда катнашсалар, комбатантларга айланадилар. 1907 йилги IV Гаага конвенциясига асосан, парламентёр, унга хамрох.-лик килувчи трубачи, горнист ёки барабанчи, байрок. кутариб олган шахе ва таржимон дахлеизлик хукукдан фойдаланадилар.

Уруш олиб боришнинг усул ва воситаларини тартибга солиб турувчи халқаро-хукукий нормалар

1907 йилги IV Гаага конвенцияси «урушаётганлар уз душманларига зиён етказишнинг барча воситаларидан фойдалана олиш хукукда эга эмаслар» деб номланувчи махсус нормага эга. Халқаро гуманитар хукук. нуктаи назаридан урушни олиб боришнинг воситалари рухсат этилган (хукукда мос) ва рухсат этилмаган (хукукда хилоф) воситаларга булинади.

Хукукда зид деб уруш вақтидаги халқаро гуманитар хукук. тамойиллари ва нормаларига карама-карши булган барча турдаги куруляроқлар тан олинади. Рухсат этилмаган, хукукга хилоф булган воситалар муайян халқаро шартномаларда ман этиш объекти эмас. Булар ядровий, нейтрон, радиологик ва бошка турдаги куруллар: инфратовуш (инсоннинг ички органларига зарар етказиш учун), генетик (инсон наслига зарар етказиш учун), этник (ахрлининг алохида гурухларига танлаб зарар етказиш учун), психотроп (харбий максадларда инсон рухиятига таъсир курсатиш максадида), геофизик (табиат ва икклими сунъий равишда узгартириш учун).

Халқаро гуманитар хукук. нуктаи назаридан шу нарсани айтиш лозимки, тулик. ман этилган холат булмаса хам ушбу турдаги куруллар рухсат этилмаган, конуний куруллар сирасига кирмайди.

1907 йилги IV Гаага конвенцияси:

- биринчидан, душман кушинларига ёки ахолисига тегишли шахсларни соткинлик билан улдириш ёки ярадор килиш;
- иккинчидан, таслим булганларни улдириш ёки ярадор килиш;
- учинчидан, ҳеч кимга раҳм килинмаслик тугрисида эълон килиш;
- туртинчидан, парламентёрлик ёки миллий байроқдан, Кизил Хоч байрогидан, харбий белгилар ва душманнинг харбий кийим-бошидан ноқонуний тарзда фойдаланиш сингари мунофик. усулларни ман этади.

Женева конвенциясига кушимча сифатида қдбул қдлинган 1977 йилги Биринчи кушимча Протокол ноинсоний харакатларга баҳо бериб, уни халқаро-хукуқдй химоя борасида ишончни алдаш деб тушунтиради.

Уруш олиб боришнинг ман этилган усулларига турли сабабларга кура химоя килинмаган уй-жойларни ёки иншоатларни бомбардимон килиш, маданият обидалари, мачит, черковлар, госпиталларни йук. килиш ёки уларга зиён етказиш киради. Шахарлар ва ахоли яшайдиган жойларни талашга хам йул қуйилмайди.

Уруш курбонлари ва маданий кадрияларни халқаро-хукукий химоя килиш.

Уруш курбонларига харбий асирлар, касаллар ва ярадорлар, денгиздаги курулли кучлар таркибидаги кема халокати курбонлари, шунингдек, босиб олинган худудлардаги тинч ахоли киради. Ушбу шахсларнинг хар бир тоифаси 1949 йилги Женева конвенцияси ва 1977 йилги Кушимча Протоколларнинг тегишли туртта конвенцияси химоясида буладилар.

Ушбу халқаро-хукукий хужжатларга асосан, уруш курбонлари нима булса хам ҳеч қандай камситишларсиз химоя билан таъминланишга ва уларга нисбатан инсоний муносабатда булшига ҳақлидирлар. Уларнинг ҳаётига қасд килиш ва шахсий дахлсизлигини бузиш, хусусан улдириш, тан жароҳати етказиш, ноинсоний муносабатда булиш, кийноққа солиш, инсоний кадриятига тегиш, суд иштирокисиз хукм чиқариш ва жазони ижро этиш, содир этилмаган хукуқбузарлик учун, шунингдек, умумий тарзда жазолаш ман этилади.

Болалар алохида химоя ва васийликка эгадирлар. Аёлларга алохида хурмат билан

караш таъкидлаб утилади.

Харбий асирларга нисбатан урушаётган томонлар инсоний муносабатда булишлари лозим. Уларни улдириш, жисмоний зиён етказиш, улар асосида илмий ёки тиббий тажриба утказиш ман этилади. Улар вақтинча душман кулида ҳисобланиб, душман томони уларнинг тақдирига тулик жавоб беради. Шунинг учун урушаётган томонлар харбий асирларни зуравонлик ва куркитишлардан, ҳақоратлардан ҳимоя қилиб, уларнинг шахси ва кадр-ким-матларини ҳурмат қилмоғи даркор, аёл жинсидаги харбий асирларга нисбатан, эркакларга қилингандек муносабатда булиш, уларга ҳеч қандай қийнаш усулларини қўлламасликлари ва уларни қандайдир маълумотлар олишга мажбур қилмасликлари лозим. Харбий асир фақат узининг фамилияси, исми, ота исми, унвони, турилган вақти ва шахсий рақамини айтишга мажбур.

Урушаётган томонларнинг қуролли қучлари таркибидаги шахслар ярадор ёки касал бўлганларида махсус ҳимояга эга. 1949 йилги Женева Конвенциялари ва 1977 йилги Қўшимча Протоколлар урушаётган томонларга душманнинг ярадор касалларига тиббий ёрдам қўрсатилиши ва ҳудди уз аскарларига қўрсатилган мулозамат амалга оширилиши лозим. Урушаётган томонлар ярадор бўлган касаллар ва улганларнинг фамилияларини эълон қилишлари, уларни дафн этишлари, урирликнинг олдини олиш, маҳаллий аҳолига (денгизда бетараф давлатлар ҳарбий ва савдо кемаларига) ярадорлар, уларга ёрдам қўрсатишларига руҳсат беришга ҳамда душманнинг госпитал кемаларига босиб олинган портлардан чиқиб кетиш учун руҳсат беришга мажбурдир.

Санитар гуруҳлари (санитар отрядлари, госпиталлар, поездлар, кемалар, самолётлар) харбий ҳаракатлар объект бўла олмайди, улар дахлсиздир. Санитар хизматларининг ажратиб қўрсатувчи асосий белгиси қизил хоч, қизил ярим ой ёки қизил шер тасвирланган оқ байроқдир. Госпитал кемалар тегишли эмблемаларга эга бўлган оқ ранга бўялиши лозим.

Урушаётган томонлар барча касаллар, ярадорлар, харбий асирлар ҳамда уларнинг улими тутрисидаги маълумотларни тезлик билан Швейцарияда жойлашган харбий асирлар ишлари бўйича Марказий ахборот агентлигига етказиши лозим.

Бетараф давлатлар

Бетараф давлатларнинг қўриққандаги урушда ҳуқуқ ва мажбуриятлари V Гаага конвенцияси билан, денгиздаги урушда эса XIII Гаага конвенцияси (1907) билан тартибга солинади. Ушбу Кон-венцияларга асосан бетараф давлатларнинг ҳудуди уруш ҳаракатлари бўлаётган ҳудуд (уруш театри) бўла олмайди, ушбу ҳудуд урушаётганлар томонидан харбий мақсадларда фойдаланилиш мумкин эмас. Бундай ҳудудларда харбий отрядларни тузиш ишлари олиб борилиши мумкин эмас. Урушаётган томонлар бетараф давлатлар ҳудудига қўролли қўшинларини олиб киришлари мумкин эмас, агар улар олиб кирилса, бетараф томон бўлганича уларни интернироват қилиши лозим. Бетараф давлат ҳудудига бўлган барча ҳуружлар қўролли қўшлар ёрдамида қайтарилиши мумкин.

Бетараф давлатлар ҳеч қандай чеклашларсиз ва тугсикларсиз бошқа бетараф ва урушаётган томонлар билан савдо-сотикни амалга оширишлари мумкин. Лекин бетараф давлатлар харбий мақсадларда фойдаланилиш мумкин болган кемалар, қўрол-яроғ, ўқдорини урушаётган томонга бермасликлари лозим. Улар харбий контрабанда бўлиб, урушаётган томонлар уни мусодара қилишлари мумкин. Денгиз урушларида урушаётган томонларнинг кемалари бетараф давлатлар катновлари ва денгиз ҳудудларида 24 соатдан ортиқ; булишлари мумкин эмас.

Урушнинг тамом бўлиши ва унинг ҳуқуқий оқибатлари

Урушнинг тамом бўлиши халқаро-ҳуқуқий жиҳатдан уруш ҳолат-ларининг тугатилиши, яъни урушаётган томонлар уртасида тинчлик муносабатларининг қайта тикланишидир. Давлатлар уруш оқибатида тўхтатилган дипломатик, консуллик ва савдо алоқаларини қайта тиклайдилар, фуқаролар (юридик шахслар)га бўлган чеклашларни олиб ташлайдилар, чунки улар уруш вақтида душман бўлган давлат фуқаролари сифатида қабул қилинар эди.

Уруш ҳолатини тўхтатиш харбий ҳаракатларни тўхтатиш демақдир. Уруш

харакатлари тухтатилишининг энг куп таркалган шакли — сулх тузишдир. У кичик бир худудда (фронтнинг айрим олинган кисмида) ёки умумий (бутун фронт буйлаб), муддатли ёки муддатсиз булиши мумкин. Уруш харакатлари капитуляция асосида ҳам тугатилиши мумкин.

Капитуляция — голиб келган томоннинг шартларига биноан Уруш харакатларининг тухтатилишидир.

Куп холларда сулх ва капитуляция уруш холатини йук килмайди. Ушбу холатни ҳукукий жихатдан бартараф этиш учун давлатлар турли халқаро-ҳукукий воситалар ва шаклларга мурожаат этадилар. Бу бир томоннинг хошишига кура бир томонлама хужжат булиши мумкин. Уруш холатининг тугатилиши икки томоннинг келишувига асосан тузилган декларация натижасида ҳам амалга оширилиш мумкин.

Тинчлик шартномаси — уруш холатини тугатилишига қаратилган махсус халқаро-ҳукукий шаклдир. Тинчлик шартномасида тинчлик муносабатларини қайта тиклаш билан боғлиқ масалалар, яъни худудий муаммолар, енгилган давлат қуролли қучларининг такдири, ҳарбий асирлар, зиённи қоплаш репарация), ҳарбий жиноятчиларнинг жавобгарлиги масалалари батафсил ва тулик равишда ёзилган булади.

Халқаро Кизил Хоч ва Кизил ярим ой Харакатининг асосий тамойилларн

Халқаро Кизил Хоч ва Кизил ярим ой Харакатининг асосий тамойилларига қуйидагилар киради:

- Инсонийлик
- Холислик.
- Кушилмаслик.
- Мустақиллик
- Ихтиёрийлик
- Бирдамлик.
- Универсаллик.

Ушбу тамойилларга амал қилган ҳолда иш юритади.

13-март

Халқаро хавфсизлик ҳукуки

- Халқаро хавфсизлик ҳукуки тушунчаси
- Хавфсизликни таъминлашнинг халқаро ҳукукий воситалари.
- Коллектив хавфсизлик тушунчаси.

Халқаро хавфсизлик ҳукуки тушунчаси

Ҳар бир давлат узини суверен давлат сифатида саклаб қолиш учун миллий хавфсизлигини таъминлаш ва мустаҳкамлаш чора-тадбирларини куради. Асосий масала шундаки, ушбу мақсадга қандай йул билан эришилади.

Замонавий қурол-яроғларар ҳеч бир давлатга ҳарбий-техник воситаларни, қурол-яроғларни ва қуролли қучларни такомиллаштириш йули билан узининг миллий хавфсизлигини тула таъминлаш имконини бермайди. Чунки ядровий урушда, қолаверса, қуролланиш пойғасида ҳеч қим галаба қозона олмайдир. Шунинг учун миллий хавфсизликни таъминлашда ХХI асрда сиёсий, хусусан, халқаро-ҳукукий воситалардан кенг фойдаланиш биринчи уринга чиқиши зарур.

Халқаро ялпи хавфсизлик миллий манфаатлар мувозанати асосига — пойдеворига қурилади ва ушбу мувозанатни сакламай туриб мустаҳкам хавфсизликни таъминлаб бўлмайди.

Замонавий қуроллар ва қуролли қучлар миллий хавфсизликни таъминлаб бера олмаслигини ҳисобга олиб, тинчликни саклаш ва мустаҳкамлаш, қуролсизланиш,

куролланиш даражасини камайтириш, оммавий киргин куролларни, айникса ядровий куролларни тулик. ман этиш оркали таъминлаб бериш мумкин.

Хавфсизликни таъминлашга булган янгича ёндашув умумий ялпи халқаро хавфсизлик концепциясини ишлаб чиқишни тақозо этади. Ушбу концепциянинг мазмуни шундан иборатки, халқаро муносабатлар шундай ташкил этилиши керакки, улар уруш бошланишининг олдини олиши зарур. Унинг асосий хусусияти, мустахкам, ялпи тинчликни урнатишга қаратилган чора-тадбирлар-нинг умумий маънага эга эканлигидир. Ушбу ҳол ҳарбий, сиёсий, иқтисодий, гуманитар, экологик, маданий ва бошқа муносабатларга тааллуқлидир. Халқаро хавфсизлик муаммосини самарали ҳал этиш ҳар томонлама ёндашувни талаб этади. Ушбу вазиятда асосий эътибор ҳар қандай тукнашувларнинг олдини олишга қаратилган бўлиши лозим.

Халқаро ялпи хавфсизлик концепцияси жаҳон ҳамжамияти томонидан маъқулланган. БМТ Бош Ассамблеяси 1986 йил 5 декабрь ва 1987 йил 7 декабрда Халқаро тинчлик ва хавфсизлик тизимининг ялпи структурасини яратиш тугрисида махсус резолюциялар қабул қилган, 1988 йилнинг 7 декабрда эса «БМТ Уставига асосан Халқаро тинчлик ва хавфсизликни мустахкамлашга ялпи ёндашиш» резолюциясини қабул қилган.

Хавфсизликни таъминлашнинг халқаро-ҳуқуқий воситалари

Замонавий халқаро ҳуқуқ уз моҳияти жихатидан тинчлик ҳуқуқи деб аталади. Шунинг учун халқаро ҳуқуқнинг урушнинг олдини олишга тегишли бўлмаган қонун-қоидалари ҳам халқаро хавфсизликни мустахкамлашга ёрдам беради. Халқаро хавфсизликни таъминлаб беришнинг асосий йуналишларидан бири давлатлар томонидан халқаро ҳуқуқ. асосида зиммаларига олинган мажбуриятларни тулик амалга оширишдир.

Халқаро хавфсизлик ҳуқуқининг асосини халқаро ҳуқуқнинг: куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик; низоларни тинч йул билан ҳал этиш; куролсизланиш тамойиллари ташкил этади.

Ҳозирги кундаги асосий вазифа юқорида келтирилган тамойилларнинг тинчликни сақлаш ва урушнинг олдини олишдаги маънаеи, уларнинг самарадорлигини оширишдир.

Халқаро ялпи хавфсизлик тугрисидаги концепция юқорида зикр этилган нормалар ҳақидаги фикрларни кенгайтиради. У анъанавий ҳарбий ва сиёсий йуналишлардан ташқари бошқа гуманитар ва экологик муаммоларни ҳам қамраб олади.

Халқаро ҳуқуқ. халқаро хавфсизликни таъминлаб беришнинг аниқ; чора-тадбирларига эга бўлиб, уларга:

- низоларни тинч йул билан ҳал этиш воситалари, коллектив хавфсизлик (умумий ва минтақавий);
- куролсизланиш;
- халқаро хавф-хатарни камайтириш, куролланиш пойгасининг олдини олиш ва уни чеклаш чора-тадбирлари;
- ядровий уруш ва тусатдан ҳужум қилишнинг олдини олиш чоралари, қушилмаслик ва бетарафлик;
- агрессия, тинчликни бузиш ёки унта таҳдид солиш ҳаракатларини бартараф этиш (узини узи ҳимоя қилиш, халқаро ташкилотларнинг ҳаракатлари);
- алоҳида ҳудудларни нейтраллаштириш ва демилитаризация қилиш;
- чет эл ҳарбий базаларини йуқ. қилиш;
- тинчлик зоналарини ташкил этиш;
- давлатлар уртасида ишончни мустахкамлаш чора-тадбирлари қиради.

Юқорида келтирилган воситалар халқаро-ҳуқуқий воситалар бўлиб, шартномалар томонидан тартибга солинади ва замонавий халқаро ҳуқуқ. тамойиллари ва нормалари асосида ҳаётга татбиқ; этилиши лозим.

Коллектив хавфсизлик тушунчаси

Коллектив хавфсизлик — бу барча давлатларнинг ёки маълум минтакада жойлашган давлатларнинг тинчликка таҳдид солишнинг олдини олиш, агрессия ҳаракатларини бартараф этишга қаратилган биргаликдаги чора-тадбирларнинг тизимидир.

Коллектив хавфсизлик тизими юридик жиҳатдан халқаро шартнома томонидан расмийлаштирилади. Ушбу шартноманинг мазмуни иштирок этаётган давлатлар томонидан белгиланади.

Лекин коллектив хавфсизлик тизимининг асосини қатнашаётган давлатларнинг камида учта мажбурияти ташкил этади:

- биринчидан, қуч ишлатмаслик ва қуч билан таҳдид солмаслик;
- иккинчидан, уртада пайдо булган низоларни фақат тинч йул билан ҳал этиш;
- учинчидан, халқаро тинчликка зиён етказиши мумкин булган хавф хатарнинг олдини олиш борасидаги фаол узаро алоқалар.

Коллектив хавфсизлик тизимининг икки тури:

1) универсал коллектив хавфсизлик

2) минтакавий коллектив хавфсизликни

Универсал коллектив хавфсизлик. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти коллектив хавфсизликнинг универсал ташкилоти ҳисобланади.

Минтакавий коллектив хавфсизлик. БМТ Устави минтакавий келишувлар булишини инкор этмасида, уларга қуйидаги талабларни қуяди:

- биринчидан, уларда фақат битта сиёсий жугрофий ҳудуд давлатлари қатнашиши мумкин;
- иккинчидан, ушбу келишувлар асосида олиб бориладиган хара-қатлар шу ҳудуд ташқарисига чиқиб кетмаслиги лозим;
- учинчидан, ушбу ҳаракатлар БМТ ҳаракатлари билан ҳамоҳанг булиши лозим.

БМТнинг Хавфсизлик кенгаши минтакавий келишувлар асосида халқаро хавфсизлик ва тинчликни сақлаш учун амалга оширилган ва режаланаётган чоратадбирлар тугрисида тулик; маълумотга эга булиши лозим. (67-модда).

Иштирокчи-давлатлар, бундан ташқари коллектив хавфсизлик тизимига аъзо давлат қуролли ҳужумга учраган барча вазиятларда тез ёрдам қурсатиш мажбуриятини олишлари мумкин.

Қуролсизланиш — бу давлатлар томонидан уруш олиб боришнинг моддий воситаларини қисқартириш ёки тулик. йук. қилишга қаратилган қелишилган чора-тадбирлар йигиндисидир.

Қуролсизланиш — халқаро ҳуқуқнинг тамойилларидан биридир. Ушбу тамойилнинг юридик моҳиятини қуйидаги учта меъёрий элементлар ташкил этади:

- биринчидан, умумий характердаги мажбуриятлар — қуролсизланиш борасида амалий чораларни ишлаб чиқиш;
- иккинчидан, дастурий характердаги нормалар — қуроллар ва қуролли қучларни тулик, йук қилиш йули билан қуролсизланишга эришиш;
- учинчидан, қафолат характерига эга булган мажбуриятлар — амалдаги шартномалар қоидаларини тулик бажариш.

**Фойдаланиладиган адабиётлар руйхати:
Асосий адабиётлар.**

1. **Узбекистон Республикаси конституцияси. Тошкент 1992 й.**
2. **Каримов И.А. Адолат-конун устиворлигида. Узбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2-чакирик. 6-сессиясида маъруза. Т. 2001 йил 29 август.**
3. **Каримов И.А. Узбекистон XXI- аср бусагасида хавфсизликка тахдид, баркарорлик шартлари ва тараккиёт кафолатлари.**
4. **Каримов И.А. Хушёрликка даъват. Узбекистон Миллий ахборат агентлиги мухбирининг саволларига жавоблар. Узбекистон.1999й.**
5. **Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох қилишдир. Т., Узбекистон. 2005 й.**
6. **К.Мирзанонов, Р.Хақимов. Международное право. Т. «Мехнат».1993й.**
7. **БМТ низоми.,1945й.**
8. **Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. 1948й.**
9. **Ижтимоий –иқтисодий ва маданий ҳуқуқлар тугрисидаги ҳамда Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тугрисидаги Халқаро Пакт 19.12.1966й.**
10. **Ирқий камситишларни барча шаклларига барҳам бериш тугрисидаги конвенция. 7.03.1966 й.**
11. **Қочоқлар мақоми тугрисидаги конвенция. 1951 й.**
12. **Бола ҳуқуқи тугрисидаги конвенция. 1989й.**
13. **Узбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси.**
14. **Узбекистон Республикасининг Жиноят кодекси.**
15. **Международный публичный право. Сборник документов. В 2-х томах.составители Беқяшев К.А. и Ходаков А.Г., М-1996г.**
16. **Броули Я. Международное право. Перевод с англ.под ред. статьей Тункина Г.И. кн. 1-2.М.,1997г.**
17. **Лукашук И.И. Нормы международного право. М., «SPARK» 1997 г.**
18. **Действующее международное право. Москва. Наука. 1995г.**
19. **О. Мухамеджанов ., М. Файзиев. Международное сотрудничество и Узбекистан. Выпуск IV. Ташкент-2000 г.**
20. **А.Р. Раҳманов Проблемы безопасности: национальном и глобальном уровнях. Ташкент 2001 г.**
21. **А.Х.Саидов, Г.З.Иномджанова, А. Маматкулов. Халқаро оммавий ҳуқуқ бўйича уқув дастури. Халқаро ҳуқуқшуноса ёрдам. III-нашр . тошкент 2000 й.**
22. **Международное публичное право: учебник. Отв.ред. Х.Т.Адилқориев.-Ташкент: «Zargalam»: ТГЮИ; ЦИПЧГП, 2003г.**
23. **<http://www.hro.org>, <http://www.un.org> веб сайтлари.**